

Transportøkonomisk institutt
Stiftelsen Norsk senter for samferdselsforskning

Arbeidsdokument 52081-2025

Videreutvikling av veileder - Innspill og testing

Iratxe Landa-Mata

5057

RUVIVAL - Rural vitalization through various adaptations of cultural heritage and landscapes

19.05.2025

Dette materialet er ikke offentliggjort. Det kan kun brukes i den saklige sammenheng det er gitt.
Det skal ikke tas noen form for kopier til annen bruk eller spredning. Unntak må klareres med TØI.

Innhold

1	Innledning.....	1
2	Metode.....	2
3	Innspill fra samarbeidspartnere	5
3.1	Overordnet kommentarer	5
3.2	Struktur	6
3.3	Innhold	7
4	Innspill fra andre aktører	10
4.1	Overordnet kommentarer	10
4.2	Struktur	11
4.3	Innhold	11
5	Oppfølging av innspill i revidert versjon	12
5.1	Innførte endringer	12
5.2	Det som ikke ble (helt) fulgt opp (og hvorfor)	19
6	Revidert versjon av veilederen	21
6.1	Introduksjon til veilederen.....	21
6.2	Struktur og format	28
6.3	Innhold	30
7	Oppsummering	76
8	Referanser	79
	Vedlegg.....	84
V 1.	Eksempel på invitasjon sendt til samarbeidspartnere	84
V 2.	Invitasjon til å teste veilederen	85

OBS! Inndelingsskift

1 Innledning

I Februar 2024 utviklet forskere i RUVIVAL-prosjektet et første utkast av en digital veileder som har som formål å motivere til gjenbruk¹ av kulturminner og -miljøer som ikke lenger er i bruk og bistå interesserte aktører i prosesser der kulturminner gjenbrukes. Ambisjonen er at veilederen bidrar til å støtte beslutninger i gjenbruksprosesser og til å realisere beslutninger på måter som danner et godt utgangspunkt for at gjenbruk bidrar til bærekraftig utvikling. Et videre formål med veilederen er å tilrettelegge for at implikasjoner av gjenbruk for bærekraft utvikling kan evalueres. Sistnevnte er igjen viktig for å skape en bedre kunnskapsgrunnlag om relasjon mellom kulturminner og -miljøer og bærekraft.

Strukturen og innholdet til dette første utkastet er dokumentert i TØI arbeidsdokument 51990-2023 som redegjør hvilke kunnskap veilederen bygger på: a) en gjennomgang av litteratur om kulturminner, gjenbruk og bærekraft, b) intervjuer med personer som jobber med kulturminner/-miljøer fra ulike ståsteder (eksempelvis eiere, forvaltere, rådgivere, myndigheter og interesseorganisasjoner), og c) en digital workshop der hovedfunn fra litteraturgjennomgangen og intervjuer ble diskutert med representanter fra samarbeidspartnere² i prosjektet og andre organisasjoner som forvalter kulturminner/-miljøer. Disse tre aktivitetene er igjen dokumentert i egne arbeidsdokumenter³.

Dette dokumentet oppsummerer innspill og erfaringer til det første utkastet av veilederen og beskriver hvordan disse er brukt i utarbeidelsen av en ny versjon av veilederen.

I kapittel 2 redegjør vi hvordan innspill og kommentarer ble samlet inn og hvem som var med på denne prosessen. Kapittel 3 oppsummerer innspill og kommentarer fra praktikere med tilknytting til RUVIVAL-prosjektet. Kapittel 4 beskriver innspill og kommentarer fra personer og organisasjoner utenfor prosjektet.

Kapittel 5 redegjør hvilke endringer som ble prioritert og innarbeidet i den revidert versjon av veilederen. Kapittel 6 presenterer struktur og innhold til denne reviderte versjonen. Kapittel 7 oppsummerer hoved trekk i den nye versjonen av veilederen og drøfter noen refleksjoner om (videre)utvikling av veilederen.

Veilederen og dette arbeidsdokumentet er en del av arbeidspakke 4 i prosjektet RUVIVAL - *Rural Vitalization through Various Adaptations of cultural heritage and Landscapes*. Hovedmålet med RUVIVAL-prosjektet er å produsere verktøy og kunnskap som støtter gjenbruksprosesser av kulturminner og -miljøer på måter som ivaretar kulturminneverdier samtidig som det adresseres samfunnsutfordringer og lokale samfunnsbehov med fokus i rurale kontekster.

¹ Med (gjen)bruk menes her både gamle og nye formål.

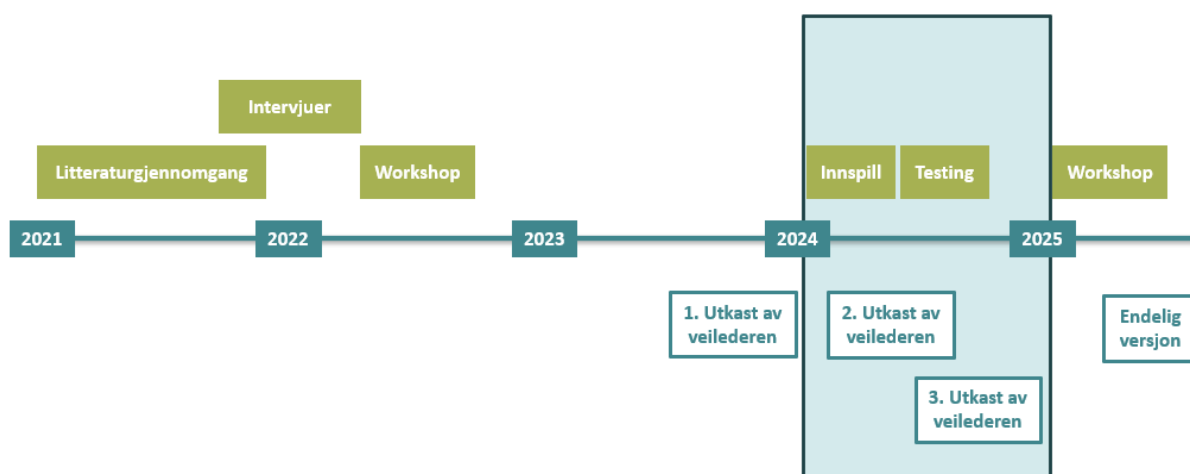
² Samarbeidspartnere er Innland fylkeskommune, DNT, Norske Parker, Norsk kulturminneforbund og Riksantikvaren, men DNT kunne ikke delta i digital workshop.

³ Litteraturgjennomgangen dokumenteres i arbeidsdokument 51935/2022, intervjuer i arbeidsdokument 51936/2022, og den digitale workshopen i arbeidsdokument 51989/2023

2 Metode

Veilederen ble revidert og videreutviklet i to trinn. Først delte forskergruppa veilederen med representanter fra samarbeidspartnere og med medlemmer av referansegruppe i RUVIVAL-prosjektet for å få inn sine synspunkter. Disse innspill dannet grunnlag for en første revisjon av veilederen. Så ble veilederen lest gjennom av personer utenfor RUVIVAL-prosjektet, og deres erfaringer ble brukt for videreutvikling av veilederen.

Figur 2-1 avbilder prosessen med utviklingen av veilederen. Dette arbeidsdokumentet fokuserer på delen av prosessen som er innrammet i den lyseblå boksen.

Figur 2-1. Utvikling av veilederen. Tidslinje og aktiviteter.

I den første trinn av revideringen fikk samarbeidspartnere og medlemmer av referansegruppe i RUVIVAL-prosjektet en e-post med konkrete spørsmål som forskergruppa ønsket svar på. Spørsmålene ble tilpasset hver enkelte mottaker, men de siktet hovedsakelig mot å få innspill om:

- introduksjon til veilederen vekker interesse
- veilederen er lett og forståelig å navigere
- det er innhold som de savner og/eller som er overflødig
- forslag til temaer der vi manglet informasjon på (f. eks. formidling og kompetanseoverføring)
- forslag til bilder

Noen av mottakere ble bedt om å gi konkrete innspill til konkrete temaer i veilederen. Vedlegg 1 gjengir en eksempel på en slik forespørsel.

I alt sendte vi veilederen til 8 personer. Hver av disse hadde tilknytting til en organisasjon. 3 av samarbeidspartnere sendte innspill. Resten ble kontaktet per telefon og oppmuntret til å sende innspill. Én av samarbeidspartnere fulgte opp denne oppfordringen umiddelbar, mens en medlem av referansegruppe sendte innspill til en senere tidspunkt (da veilederen hadde allerede ble delt med personer og organisasjoner utenfor prosjektet). Disse innspill ble samlet inn skriftlig.

Hovedforfatter kunne også trekke inn noen ideer fra samtaler med en ytterligere samarbeidspartner og en medlem av referansegruppe i forbindelse med verksteder organisert i høst 2024 knyttet til arbeidspakke 1 i prosjektet (der fokus var å teste metoder for å engasjere sivilsamfunnet i gjenbruksprosesser).

I den **andre trinn** av revideringen, tok vi kontakt med **personer og organisasjoner uten tilknytting til RUVIVAL-prosjektet**. Utvalget omfattet både personer som hadde deltatt i prosjektets tidligere

aktiviteter (for eksempel intervjuer og verksteder) og som hadde uttrykket interesse for prosjektet og veilederen, og personer fra nettverket til samarbeidspartnere som vi/de tenkte kunne ha interesse i veilederen.

Opprinnelig hadde vi sett for oss at veilederen (eller deler av veilederen) skulle testes i pågående prosjekter og prosesser. Men det ble klart at dette var utfordrende, og vi inviterte derfor mottakere også til å lese gjennom veilederen og gi oss deres innspill.

Invitasjonen til å teste og/eller lese gjennom veilederen ble sendt via e-post. Vedlegg 2 gjengir mal som ble brukt som utgangspunkt (men tilpasset ved behov).

I alt ble veilederen delt ut med 42 organisasjoner og private personer. Organisasjoner omfattet fylkeskommuner, kommuner, statlig myndigheter/foretak, stiftelser og frivillige organisasjoner. Vi fikk innspill fra 10 av disse organisasjoner, samt av en av lokale lagene knyttet til en av samarbeidspartneren i prosjektet. Noen av innspill ble samlet inn skriftlig (via e-post), andre innspill ble samlet inn i digitale møter der vi ble invitert til å presentere veilederen.

Tabell 2-1 gir en oversikt over alle personer som var med på å revidere og gi innspill til den digitale veilederen i begge innspillsrunden. Som tabellen illustrerer jobber deltakere fra ulike ståsteder med kulturminner og -miljøer og har tilknytting til ulike typer organisasjoner. Flere av deltakere har tilknytting til den samme organisasjon (noe som vi har prøvd å synliggjøre ved bruk av fargekoder). Vi har skjult deltakernes navn for å sikre anonymitet.

Tabell 2-1. Oversikt over de som deltok i revideringen av RUVIVAL-veileder

ID	Stilling	Kompetanse	Sektortilhørighet	Tilknytting til RUVIVAL-prosjektet ^a	Tilknytting til RUVIVAL-case	Trinn (innspills-runde)
1	Seniorrådgiver	Kulturmiljøforvaltning	Offentlig administrasjon	Ja	Nei	1
2	Generalsekretær	Kulturvern	Frivillig sektor	Ja	Nei	1
3	Seniorrådgiver	Kulturarv og bærekraft	Frivillig sektor	Ja	Ja	1
4	Seniorrådgiver	Kulturarv – bygg og landskap	Offentlig administrasjon	Ja	Nei	1
5	Arkitekt	Bygg og landskap	Offentlig administrasjon	Ja	Nei	1
6	Avdelingsleder	Historiker og konservator	Frivillig sektor	Ja	Ja	1
7	Generalsekretær	Kulturminnevern	Frivillig sektor	Ja	Ja	1
8	Daglig leder	Natur- og kulturformidler	Frivillig sektor	Ja	Nei	1
9	Bygdautvikler	Stedsutvikling	Offentlig administrasjon	Nei	Ja	2
10	Landbrukssjef	Plan, landbruk og byggesak	Offentlig administrasjon	Nei	Ja	2
11	Rådgiver	Bygnings- og fartøysvern	Offentlig administrasjon	Nei	Nei	2
12	Seniorrådgiver	Næring	Offentlig administrasjon	Nei	Nei	2
13	Rådgiver	Plan- og arealforvaltning	Offentlig administrasjon	Nei	Nei	2

ID	Stilling	Kompetanse	Sektortilhørighet	Tilknytting til RUVIVAL-prosjektet ^a	Tilknytting til RUVIVAL-case	Trinn (innspills-runde)
14	Spesialrådgiver	Kulturarv, Arkeologi	Offentlig administrasjon	Nei	Nei	2
15	Rådgiver	Kulturminner	Offentlig administrasjon	Nei	Nei	2
16	Saksbehandler	Byggesak	Offentlig administrasjon	Nei	Nei	2
17	Rådgiver	Kulturminnevern og kulturturisme	Offentlig administrasjon	Nei	Nei	2
18	Seksjonsleder	Samfunnsutvikling	Offentlig administrasjon	Nei	Nei	2
19	Rådgiver	Kultur og kulturarv	Offentlig administrasjon	Nei	Nei	2
20	Rådgiver	Kulturvern, samfunnsutvikling	Offentlig administrasjon	Nei	Nei	2
21	Seniorrådgiver	Kulturminne, areal og miljø	Offentlig administrasjon	Nei	Nei	2
22	Daglig leder	Friluftsliv	Frivillig sektor	Nei	Nei	2
23	Prosjektleder	Samfunnsutvikling	Offentlig administrasjon	Nei	Nei	2

^a omfatter både samarbeidspartnere og medlemmer i referanse gruppe i RUVIVAL-prosjektet

3 Innspill fra samarbeidspartnere

Vi fikk mange nyttige innspill og kommentarer fra samarbeidspartnere. De fleste var meget konkrete som for eksempel innspill om konkrete ressurser som bør inkluderes i veilederen. Men vi fikk også forslag til endringer og suppleringer som var litt for generelle for å følge opp. Dette gjelder for eksempel forslag om å inkludere flere eksempler fra Norge, uten å få innspill om konkrete eksempler.

Noen innspill gikk i samme retningen og supplerte hver andre. Flere nevnte for eksempel at man burde unngå en altfor akademisk språk. Andre kommentarer gikk derimot i motstridige retninger. Det var for eksempel ulike meninger om hvem veilederen bør rettes mot.

Vi har valgt å gjengi alle innspill og kommentarer, selv om noen av disse faller utenfor prosjektets og veilederens formål. Kapittel 5 redegjør hva som ble endelig fulgt opp og ikke fulgt opp (og hvorfor).

3.1 Overordnet kommentarer

Ikke alle svarte direkte på spørsmål om veilederen **lykkes med å vekke interesse**. Men de som gjorde det, var positivt om dette. Når det er sagt, fikk vi flere forslag for å gjøre veilederen mer tiltalende.

To av samarbeidspartnere foreslo å **endre navn til veilederen**. En av dem foreslo å kalle det «*RUVIVAL kulturminneveileder*» i stedet for «*RUVIVAL veileder*» for å være mer eksplisitt på temaet den handler om, mens en annen foreslo at tittelen burde være en annen enn *RUVIVAL*, ettersom personer utenfor prosjektet ikke ha et forhold til dette navnet. At *RUVIVAL* kunne framstå som et kryptisk navn, hadde blitt også nevnt av andre innenfor prosjektgruppen.

Videre ble det etterlyst litt **mer informasjon på første side** av en av samarbeidspartnere om i) hvem veilederen retter seg mot, ii) hvem er «vi» som har utviklet verktøyet?, iii) når verktøyet skal brukes, og iv) hva er gjenbruk av kulturminner. Vedkommende mente at brukere av veilederen kan ha ulike meninger om hva som er gjenbruk, og at det er viktig at veilederen er tydelig på hvilke definisjon ligger til grunn bak veilederen.

I tillegg opplevde en av samarbeidspartnere at noen av **overskrifter** var **lite tiltalende**, og vedkommende foreslo å endre på følgende:

- Fra «begrepsavklaring» til «viktige ord og uttrykk»
- Fra «aktøranalyse» til «relevante aktører»
- Fra «kunnskapsbase» til «nyttig kunnskap»

Vedkommende uttrykket også en viss usikkerheten på om overskriften «Design» klarte å fange opp hva rubrikken handlet om og foreslo å endre den til «prosjektutvikling».

Flere samarbeidspartnere kommenterte også om «**hvem veilederen skal være rettet mot**».

I prosessen med å utvikle veilederen ble det bestemt at den skulle rettes mot alle som har en aktiv rolle i gjenbruk av kulturminner og -miljøer for å favne bredt – noe som kan tenkes er viktig for at gjenbruksprosesser bidrar til bærekraftig utvikling. Midlertidig tydet noen av innspill at denne tilnærmingen kan gjøre det utfordrende å skape et verktøy som er tilpasset brukeres konkrete behov, og at **målgruppe** bør derfor **avgrenses**:

«Jeg tenker at veilederen vil bli nyttig, forutsatt at man finner rett målgruppe og nivå og det rommet den skal spille inn i. Veilederen er svært ambisiøs, den opererer i et mangesidig og komplisert landskap med mange aktører og mange hensyn, så avgrensning er viktig» (deltaker 1)

Vedkommende lurte på om det hadde vært «riktigere» å rette veilederen mot «*tilretteleggere på lokalsamfunnsnivå*» som for eksempel kommunale «*fagansvarlige for kulturmiljø*», personer som er ansvarlige for «*forvaltning av helhetlige/sammenhengende kulturmiljøer*» eller som leder «*steds- og lokalsamfunnsprosjekter som arbeider med kulturmiljø*». Samtidig var denne deltakeren enig i at gjenbruksprosesser krever tilrettelegging på flere nivåer og gjennom flere virkemidler – noe som igjen tyder på at disse prosesser kan ikke lykkes uten å engasjere flere aktører.

Videre fikk vi også kommentarer som tydet at **veilederen kan ha nytteverdi for frivillige foreninger**, spesielt for dem som har ansatte.

Spørsmål om hvem som bør være målgruppe henger tett sammen med hvordan veilederen utformes, ettersom ulike type målgrupper har ulike forutsetninger for å forstå veilederen og anvende metodene beskrevet i veilederen.

Flere kommenterte behov for å forenkle språket som opplevdes for akademisk. Deltaker 4 opplevde språket «fremmedgjørende», mens deltaker 2 uttrykket det slik:

«Det viktigste inntrykket jeg sitter igjen med, er at dette er fryktelig tungt og akademisk, med uendelige henvisninger til kilder som bryter teksten og gjør det vanskelig å følge. Dette er veldig lite praktisk. Jeg hadde falt av veldig fort, om jeg skulle bruke den» (Deltaker 2).

Vedkommende reagerte på referanser til «litteraturen» i hovedteksten (f. eks. «Studier peker på», «Litteraturen viser til...») og foreslo å forenkle «fortellingen» ved å fokusere på selve erfaringer med gjenbruk uten å nevne studiene. Et konkret forslag for å beholde referanser uten å bryte lesningen var å **inkludere referanser som fotnoter**.

Midlertidig opplevdes **lesbarhet av de ulike deler av veilederen** litt forskjellig. Vårt inntrykk er at det var først og fremst den motivasjonsdelen («hvordan gjenbruke») som opplevdes tungest å lese, mens den veiledende delen («hvordan gjenbruke») opplevdes mer brukervennlig fordi det var lettere å lese, inkluderte eksempler og på grunn av selve strukturen (noe som vi kommer tilbake til i kapittel 3.2). En viktig unntak var indikator delen som vi også bli bedt om å forkorte, forenkle og oversette.

En videre innspill handlet om **utfordringer med å holde veilederen og innhold oppdatert**. Dette ble eksplisitt nevnt i forbindelsen med oversikten over finansieringsmuligheter, for disse endrer seg fortløpende. Vedkommende mente at noen av finansieringsmuligheter som nevntes («Rydd et kulturminne») var utløpt og foreslo å referere til lenker der andre aktører gir aktualiserte oversikter over finansieringsmuligheter (noe som vi kommer tilbake til i kapittel 3.3).

På langsikt dukket det også opp spørsmål om «**hvor veilederen skal ligge etter at prosjektet er ferdigstilt**». Vi opplever at uvisshet om dette kan ha delvis begrenset engasjement i utviklingen av veilederen. Deltaker 4 kom med forslag om potensielle nettsider som er «naturlig (å) søke til»: Riksantikvarens, Distriktssenterets og Bygg og Bevar. Men i forlengelse av slike vurderinger trakk vedkommende også frem at det også er viktig å reflektere om veilederen treffer behovet – noe som kan være utfordrende når målgruppe ikke avgrenses:

«Teksten blir svært generell, og det kan være vanskelig å se hva denne veilederen tilfører utover det som andre veiledningsverktøy gir. Man bør vurdere om resultatene fra dette prosjektet heller bør spille inn til eksisterende veiledningsportaler. Det kan gi utfordringer i å få driftet utviklet veilederen videre etter prosjektfasen. Veilederen må i så fall videreutvikles over tid for å være aktuell på et felt med stor utvikling, og dette vil kreve ressurser» (deltaker 4)

3.2 Struktur

Flere av samarbeidspartnere syntes at veilederen **var lett, logisk og intuitiv å navigere**. Samtidig etterlyste en av samarbeidspartnere «*en enda synligere knapp for å navigere mellom "hvordan" og*

"hvordan"- delene» i menyen til venstre. En slik knapp fantes allerede (se **Feil! Fant ikke referansekilden.**), men vi anser at det kan hende at den ikke er synlig nok.

En samarbeidspartner etterlyste også litt **mer struktur i motivasjonsdel** ('hvorfor gjenbruke'). Vedkommende opplevde av flere av de 16 virkninger går i hver andre og foreslo å inndele disse i fire «resultat- og effektområder»: lokalsamfunn; miljø; økonomi; og bevaring. En annen samarbeidspartner reagerte også på at 16 er mange elementer å forholde seg. Samtidig innså vedkommende verdien i å beholde disse for å argumentere i konkrete saker:

«Samtidig er dette aktuelle ord som blir et slags oppslagsverk for argumentasjon. Dette kan være nyttig når man skal uttale seg til en konkret plan eller byggesak og i påvirkningsarbeid i tettstedsutvikling og samfunnplan, både for frivillige aktører og kommunale/fylkeskommunale rådgivere» (deltaker 4)

Som en mellomløsning foreslo vedkommende å slå sammen noen av stikkordene. For eksempel: slå sammen «Bevisstgjøring» med «Revitalisering av tradisjon» og «Vern av kulturarv» med «formidling av kulturhistorie».

Også her fikk vi inntrykk at motivasjonsdelen og veiledende del opplevdes noe forskjellig. Sistnevnte der temaer er strukturert rundt fire nøkkelord, som igjen har undertemaer opplevdes å være mer «dynamisk».

Det ble også vurdert som **positivt** at veilederen **samler inn andre veiledere og verktøy** og at den fungerer som et slags «informasjonsknutepunkt», slik det hadde blitt etterlyst i verkstedet (TØI arbeidsdokument 51989/2023). Når det er sagt, er det behov for å være litt kritisk med hvilke ressurser bør og ikke bør inkluderes – noe som vi omtaler nærmere i kapittel 3.3.

3.3 Innhold

Veileder oppleves å være **godt teoretisk forankret** med mange internasjonale referanser, samtidig som man **savner referanser og eksempler fra Norge** brukere kan kjenne seg igjen. Ønske om å ha flere norske referanser ble nevnt av 3 samarbeidspartnere. De hadde en generell formening om hva slike referanser kunne handle om:

«arbeid som er direkte knyttet til kulturmiljøfeltet, men også annet arbeid knyttet til sammenhenger om plan, forvaltning, utviklingsprosesser som kulturmiljøsektoren inngår i» (deltaker 1).

«eksempler fra fylkeskommunens rolle, kommunene, organisasjonene osv» (deltaker 2)

«Eksempelene som det refereres til er i stor grad utenlandske eksempler, og dette kan oppleves fjernt fra den virkeligheten brukeren står i. Flere lokale eksempler fra Norge og Norden ville gi større gjenkjennbarhet» (deltaker 4)

Likevel ble det foreslått veldig få konkrete eksempler fra Norge⁴ – noe som gjorde at vi kun i begrenset grad kunne følge opp denne innspill (se kapittel 0).

I motsetning til dette, kom samarbeidspartnerne med flere innspill om elementer som burde inkluderes i veilederen. Noen av disse kan tolkes som **perspektiver å løfte fram eller avklaringer**, mens andre handler om konkrete ressurser de savnet. Blant førstnevnte ble det for eksempel foreslått å framheve betydning av å inkludere personer med kunnskap om bruken av kulturminnet i arbeidsgruppen; rollen av frivillige arbeid i å skape virkninger; og rollen av fylkeskommunens og

⁴ Kun deltaker 2 sendte noen eksempler som vi kunne ta med.

kommunene innen plan- og kulturminnevern. I forlengelsen om behov for å avklare hva som menes med gjenbruk (se kapittel 3.1), ble det også nevnt at det bør skrives noe om tradisjonelt bygningsvernarbeid under begrepsavklaringene, nettopp for å skille dette fra gjenbruk.

Forslag om ressurser og verktøy som burde inkluderes i veilederen er oppsummert i

Tabell 3-1.

Tabell 3-1. Ressurser som foreslås å inkluderes under de ulike modulene i veilederen

Modul	Ressurser
Kunnskapsbasen	Riksantikvaren - direktoratet for kulturmiljøforvaltning
	Kulturminne i kommunen (KIK) - Riksantikvaren
	Jeg trenger veiledning (riksantikvaren.no)
	Innlandsmodellen i bygningsvern - Innlandet fylkeskommune
	Bevar bygg – Bevar klima - Innlandet fylkeskommune
	KS (Kommunenes sentralforbund) : Måling, kartlegging og analyse av bærekraft - KS
	Planlegging - regjeringen.no
	Kulturminner og kulturmiljø - regjeringen.no
Prosjektplan	Gratis introkurs i designdrevet innovasjon DOGA
	Prosjektlederprosessen (PLP) Regional omstilling (innovasjon Norge.no)
Sikre finansiering	Finansieringsmuligheter ved kulturminnefond: https://kulturminnefondet.no/
	Finansieringsoversikt fra Bygg og Bevar: https://byggogbevar.no/pusse-opp/huseier/hvor-her-soeker-du-tilskudd
Praktiske ressurser	Riksantikvarens råd for næringsetablering i verna hus, som primært er rettet mot eier/forvalter som ønsker å ta i bruk det konkrete kulturmiljøet til næring kunne for eksempel omtales under «praktiske ressurser» i gjennomføringsfase: https://www.riksantikvaren.no/rettleiar-og-eksempelsamling-for-naeringsetablering-i-kulturmiljo/
	Løfte håndverket (handverksinstituttet.no)
Formidling	Hovinkoia på Norsk Folkemuseum: https://norskfolkemuseum.no/hovinkoia
	Historiske vandreruter? https://vimeo.com/showcase/7294406
	UT.no: https://ut.no/liste/50217179
	Kulturarv i Innlandet Facebook
	Rapport: Opplandsmodellen for bygningsvern fungerer godt — Norsk institutt for kulturminneforskning (niku.no)
	Gamle hus skaper attraktive bygder - Innlandet fylkeskommune
	Norge Rundt – Lys i gamle hus
Kompetanseoverføring	Til inspirasjon - Kulturminnefondet
	Webinarer for kommunene (KIK-nettverket) KIK Innlandet – Kulturminneplaner i kommunene - Innlandet fylkeskommune
	Riksantikvarens eksempelside: Eksempelsamling - Riksantikvarens eksempelsamling (ra.no)

Selv om man ser som positivt at veilederen fungerer som et slags informasjonsknutepunktet, er det ikke et mål i seg selv å overdøve brukere med utallige ressurser, ettersom dette kan være kontraproduktiv. Det er derfor viktig å reflektere hva som er viktig og ikke viktig å ha med, slik deltaker 4 formulerte:

«Verktøyene som det er lenket til er relativt komplekse. Det bør gjøres en nærmere gjennomgang av nytten av disse, særlig de som ikke er oversatt til norsk» (deltaker 4)

Det ble også påpekt at kulturmiljøer omfatter også **arkeologiske spor** og at gjenbruk av det bygde kulturarv også skaper **immaterielle verdier** (kunnskap, opplevelser, utfylling av funksjoner som kommer lokalsamfunnet til gode) som er viktig å synliggjøre.

Videre etterlyste en av samarbeidspartnere også mer **informasjon om hvilke typer kulturminner** veilederen retter seg mot.

4 Innspill fra andre aktører

Vi fikk mange nyttige innspill og kommentarer fra diverse aktører involvert i den andre innspillsrunden. Igjen var noen av forslag meget konkrete, mens andre var mer generelt.

Som ved kapittel 3 har vi valgt å gjengi alle innspill og kommentarer, selv om noen av disse faller utenfor prosjektets og veilederens formål. Kapittel 5 redegjør hva som ble endelig fulgt opp og ikke fulgt opp (og hvorfor).

4.1 Overordnet kommentarer

Som ved den første innspillsrunden, kommenterte noen av aktører også at det var uklart **hvem veilederen skal være rettet mot**. I denne forbindelsen ble det trukket fram at i innledningen burde man klargjøre hvordan ulike aktører kan bruke veilederen slik at det er lettere for dem å finne fram relevante ressurser. Men denne kritikken gikk ikke bare kun på type aktører. En av deltakere lurte for eksempel på om veilederen er rettet kun mot de som har tilgang på kompetanser til å lede slike prosessen, eller om tanken er at veilederen når ut bredt. Dette tyder på at man burde vurdere å presisere i noe større grad at man kan plukke ut hva man trenger fra veilederen og ikke trenger å benytte alt. Dette vurdertes å være tydelig nok av noen av deltakere, men åpenbar ikke av alle.

Når det er sagt, var det også noen som så ikke noe behov for å definere målgruppe noe nøyere. En mente for eksempel at målgruppe kunne gjerne omfatte alle som ønsker å skape verdier med utgangspunkt i kulturminner, mens en annen syntes det var viktig at veilederen retter seg mot både frivillige og utviklere.

En annen tilbakemelding handlet om at veilederen var **ambisiøs i forhold til formål**. Vedkommende lurte på om veilederen burde være mer spisset mot å øke kompetanse (motiverende del) eller støtte prosesser (veiledende del), eller eventuell gjør et forsøk på å klargjøre begge funksjoner noe bedre.

Noen reagerte kritisk på det **språket** som ble vurdert som «vitenskapelig» (deltaker 22), «teoretisk og utilgjengelig» og rettet mot «fag- og forskningsmiljøer» (deltaker 20). Dette og få konkrete råd gjorde at man fryktet at veilederen ikke ville nå ut eiere og små kommuner som har i utgangspunktet få ressurser og kompetanser. I forlengelse av dette bør det også nevnes at flere stilte seg kritisk til dokumentasjon og innhold på engelsk – særlig når det gjelder bruk av indikatorer.

Andre framhevet det motsatte. Deltaker 17 likte veilederens enkelhet og mente at dette er noe alle kan forstå – både frivillige og forvaltere. Vedkommende reagerte derimot både på bruk av begrepet 'gjenbruk' i introduksjonsside (uten å ha konkrete alternativ forslag) og på at flere steder sto kulturminner og -miljøer som vedkommende foreslo å erstatte med kulturmiljøer.

Noen av kommentarer gjorde oss også oppmerksomme på at det finnes **andre veiledere** som også berører gjenbruk av kulturmiljøer, men som er mer overordnet i den forstand at de ikke fokuserer på gjenbruk og/eller ikke er prosjektbasert.

En eksempel på førstnevnte er Rogalandsmodellen. Denne er en prosessmodell for å styrke steds- og næringsutviklingsarbeidet i kommuner. Modellen er forankret i teorier om tjenesteinnovasjon og 'design thinking' og er fokusert på å løse konkrete utfordringer og bidra til innovasjon og vekst. Modellen kan (men må ikke) ta utgangspunkt i kulturmiljøer og gjenbruk av disse i utviklingsarbeid. Modellen beskriver tre faser som ligner fasene i RUVIVALS veiledende del:

- I innsiktsfase gjennomfører man en dokumentasjon og analyse av utfordringsbildet til kommunene for å danne et kunnskapsgrunnlag for videre prosess. Fasen starter med

kunnskapsgrunnlag og slutter med bildet av utfordringer og kjentegnes av to hovedelementer: diagnose og dialog.

- I utsiktsfase utforsker man mulighetsrommet basert på den valgte innovasjonsutfordringen. Fasen starter med bildet av utfordringer og slutter med et konsept eller prosjektidé, samt omfatter to hovedelementer: utforske og definere.
- Siste fase kalles oppsikt. Her er man opptatt med å finansiere og realisere den valgte løsningen. Fasen som starter med konsept eller prosjektidé og slutter med løsningen, kjentegnes av to hovedelementer: utvikle og realisere.

En eksempel på en modell som berører gjenbruk av kulturmiljøer, men som skiller seg fra veilederen er modellen for hvordan kulturmiljøbaserte utviklingsprosjekter kan inngå i prosesser for lokalt og regionalt utviklingsarbeid (Tvedt et al., 2024). Modellen gir kommuner og fylkeskommuner et ramme for verdiskapingsarbeidet med utgangspunkt i kulturmiljøer og setter dermed gjenbruksprosjekter i en større kontekst.

Noen vurderte at veilederen var et **bra tiltak som kunne inspirere og motivere** til å gjenbruke i stedet for å bygge nytt. Noen av deltakere mente også at veilederen (eller delen av veilederen) kunne ha **overføringsverdi** til andre typer kulturminner, som for eksempel arkeologiske spor og til kulturminner som allerede er i bruk, der veilederen kunne brukes til å evaluere implikasjoner av bruk.

4.2 Struktur

Vi fikk **få kommentarer** gjeldende strukturen. En etterlyste endringer i disposisjon av sidene og en reduksjon av størrelsen av menyen (på venstre) for å gi bedre plass til hovedinnholdet. Dette virket å gjelde spesielt introduksjon til veiledende del, der bildet som gir oversikten over gjenbruksprosessen syntes ikke i full bredde og der teksten i bildet var for lite for å lese.

Det ble også etterlyst en knapp for å klikke tilbake.

4.3 Innhold

Som ved innspillsrunden med samarbeidspartnere fikk vi også tilbakemeldinger om at vi burde vurdere å **gruppere implikasjoner** i noen kategorier, samt inkludere **flere norske eksempler**.

Vi fikk også forslag om å vurdere å legge til **mer informasjon** om hvordan man kan bedre samarbeidet mellom aktører (kommuner, fylkeskommuner, frivillige) og andre ressurser uten å spesifisere hvor disse skulle integreres. Videre fikk vi **innspill om ressurser** som deltakere mente burde legges til i konkrete deler av veilederen.

Alle forslag om informasjon og ressurser som ble etterlyst er oppsummert i

Tabell 3-1 4-1.

Tabell 4-1. Ressurser som foreslås å inkluderes under de ulike modulene i veilederen

Modul	Ressurser inkludert i veilederen
Nyttig kunnskap	Tydeliggjøre at det er viktig å ta hensyn til hvilke krav som stilles i forhold til plan- og bygningsloven
	Tydeliggjøre at det er viktig å ta hensyn til hvilke krav som stilles som følge av fredning, samt hvilke hensyn dette kan medføre.
	Henviser til Byggogbevar.no, som er en veldig ryddig og informativ nettsted med tilgjengelig språk
	Legge til Riksantikvarens og råd for næringsetablering: https://riksantikvaren.no/veileder/rad-om-naeringsetablering-i-verna-hus/#section1

Modul	Ressurser inkludert i veilederen
Drøfte et prosjektplan	Sette inn lenke til PLP metodikken https://regionalomstilling.innovasjon Norge.no/artikkel/prosjektlederprosessen-(plp)
Sikre finansiering	Finansieringsmuligheter ved kulturminnefond: https://kulturminnefondet.no/ Finansieringsoversikt fra Bygg og Bevar: https://byggogbevar.no/pusse-opp/huseier/hvor-her-soeker-du-tilskudd
Praktiske ressurser	Legge til informasjon om at kommuner og fylkeskommuner kan sitte på og gi nyttige råd Henvise til bygningsvernssenter i regionen, ettersom disse ofte har tilsett bygningsvernrådgiver som kan gi gratis førsteråd Legge til informasjon om gjenbrukssentraler
Uspesifisert	Askeladden Bevaringsstrategier Rapporten om Kulturmiljø som innsatsfaktor i lokal og regional utvikling. En modell for bevaring og utvikling

Vi ble også gjort oppmerksom på at veilederen ikke inkluderte noen tips om «kompetanseoverføring».

Noen av kommentarer tydet også på at det ville være nyttig å beskrive i noen større grad hva brukere kunne finne av relevant informasjon i de ressursene som henvises til i veilederen.

5 Oppfølging av innspill i revidert versjon

5.1 Innførte endringer

I kapittel 5.1.1 presenterer vi endringer som ble gjort for å følge opp innspill og kommentarer fra samarbeidspartnere, mens i kapittel 5.1.2 presenterer vi endringer som ble gjort for å følge opp innspill og kommentarer fra personer og organisasjoner utenfor prosjektet.

5.1.1 Før deling med andre aktører

Prosjektgruppa ble enig om å **endre navn til veilederen** fra «RUVIVAL veilederen» til «Veileder for gjenbruk av kulturmiljøer» for å imøtekomme innspill om å være mer spesifikk om hva veilederen handler om (hva veiledes om) og for å unngå å bruke et begrep (RUVIVAL) som er ukjent for de fleste som ikke er med i prosjektet.

Videre innførte vi ytterligere endringer på **introduksjonsside** for å **tilfredsstille behov etter mer informasjon om veilederen**. Et av hovedmål med disse endringer var å tydeliggjøre at veilederen ønsker å favne bredt og være et nyttig verktøy for alle som har en aktiv rolle i gjenbruk av kulturminner og -miljøer, uavhengig om disse er offentlige, private eller frivillige organisasjoner. I forbindelsen med dette vurderte vi at det var viktig å synliggjøre at veilederen bygger på relevante kunnskap, men at den er formulert så enkelt som mulig for at den kan brukes av flest mulig. For å vekke interesse og synliggjøre nytte av veilederen beskrev vi derfor også noen eksempler der vi ser for oss at veilederen kan brukes av kommunal forvaltning, frivillige organisasjoner og eiere. Vi utdypet både hva som menes med gjenbruk og hvilke kulturminner og -miljøer omfattes av veilederen for å gi brukere en felles forståelse om at veilederen handler om bygninger og kulturmiljøer som ikke lenger er i bruk. Videre utvidet vi litt informasjon om hvem er bak utvikling av veilederen.

At ulike målgrupper har ulike behov med tanke på bruk av språk, begreper og metoder virker nesten uforenlig med ønske om å produsere en veileder som mange aktører kan bruke. Vi valgte å løse denne utfordringen ved å **forenkle noe av språk, samtidig som vi beholdt alle metoder som vi vurderte som relevante**. Videre understrekte vi at veilederen inkluderer ulike typer metoder av ulike

kompleksitetsgrad, og at det derfor er viktig at brukeren velger de mest relevant ut ifra ressurser de har til disposisjon og det konkrete gjenbruksprosjekt de jobber med. Dette ble gjort i veiledende del.

Vi tok en kritisk **gjennomgang av forslag om ressurser som burde inkluderes i veilederen** (som er oppsummert i Tabell 3-1). Formål var å velge ressurser som er mest nyttig for det som er hovedfokus med veilederen og samtidig unngå å overbelaste veilederen med altfor mange ressurser – noe som kan virke mot sin hensikt. Tabell 5-1 redegjør **hvilke ressurser ble tatt med og hvilke ikke (og hvorfor)**. En av ressursene (i svart) ble vurdert som relevant, men var ikke tilgjengelig på det tidspunktet der veilederen ble revidert.

Tabell 5-1. Oversikt over ressurser som ble integrert og utelatt

Modul	Ressurser foreslått	Vurdering
Nyttig kunnskap (tidligere kunnskapsbasen)	Riksantikvaren - direktoratet for kulturmiljøforvaltning	Foreslås å ikke ta med. I denne modulen samler vi A) ressurser som kan være nyttig for å samle informasjon om kulturminneobjektet og B) informasjon om krav og forskrifter man bør forholde seg til. Jeg synes at en henvisning til Riksantikvarens nettsider uten nærmere spesifisering er for generelt for å ta med. Vi har for øvrig allerede en del mer konkrete lenker fra Riksantikvaren i denne modulen.
	Kulturminne i kommunen (KIK) - Riksantikvaren	Foreslås å ikke ta med. Dette er en ordningen som handler mer om registreringen av KMer og bevisstgjøring om disse som ressurs (noe som skal bidra til å øke kompetanser i kommunen), men ikke nødvendigvis en metode som en kan bruke for å gå dypere og samle inn informasjon om det konkrete kulturminne/kulturmiljøet, eller?
	Jeg trenger veiledning (riksantikvaren.no)	Foreslås å ikke ta med. Denne lenken er for generelt og innholdet passer verken under A) ressurser som kan være nyttig for å samle informasjon om kulturminneobjektet og B) informasjon om krav og forskrifter man bør forholde seg til. Når det er sagt, mener jeg at vi kunne vurdere å ha denne med under 'Praktiske ressurser.' Videre kunne vi også vurdere å legge inn 'kulturmiljøplan' som en kunnskapsressurs.
	Innlandsmodellen i bygningsvern - Innlandet fylkeskommune	Dette er relevant, men det passer bedre under 'Praktiske ressurser' i gjennomføringsfase, for den handler om å blant annet gi råd til eiere av fredete hus for at det er lettere og bevare og bruke dem.
	Bevar bygg – Bevar klima - Innlandet fylkeskommune	Dette er relevant, men det passer bedre inn under 'motivasjonsdelen' (virkeområde: 'utslippssparende' og 'effektiv ressursbruk', for det handler egentlig om å skaffe kunnskap om klimagevinster ved oppgradering framfor å bevare framfor å rive og bygge nytt.
	KS (Kommunenes sentralforbund) : Måling, kartlegging og analyse av bærekraft - KS	Dette kan gjerne kobles til «indikatorer» under «Evaluering». Modellen foreslår ikke indikatorer, men det kan være nyttig for å velge hvilke indikatorer man velger å fokusere på og for å klassifiser dem.
	Planlegging - regjeringen.no	Foreslås å ikke ta med. Dette handler vel generell om planlegging etter PBL

Modul	Ressurser foreslått	Vurdering
	Kulturminner og kulturmiljø - regjeringen.no	Foreslås å ikke ta med. Dette er også en ganske generell informasjon om blant annet mål gjeldende kulturmiljøpolitikk..
	Gratis introkurs i designdrevet innovasjon DOGA	Det ble vurdert som en relevant medvirkningsmetode under «fremme dialog», for å vise «hvordan man jobber med brukeren i sentrum for å skape løsninger». Men så ble det slettet fordi den er rettet mot bedrifter for å revurdere måten de jobber på.
Prosjektplan	Prosjektlederprosessen (PLP) Regional omstilling (innovasjon Norge.no)	Foreslås å ikke ta med. Dette handler vel generell om prosjektledelse og det dekker bredere enn konkrete ressurser til å lage en prosjektplan
Praktiske ressurser	Riksantikvarens råd for næringsetablering i verna hus - primært er rettet mot eier/forvalter som ønsker å ta i bruk det konkrete kulturmiljøet til næring https://www.riksantikvaren.no/rettleiar-og-eksempelsamling-for-naeringsetablering-i-kulturmiljo/	Dette er relevant å ta med, men råd var ikke tilgjengelig på nettsiden på dette tidspunkt.
	Løfte håndverket (handverksinstituttet.no)	Dette tas med. Nettsider til Norsk håndverksinstitutt gir tilgang til prosjekter, databaser og stipendiater for å dokumentere, bevare og videreføre tradisjonelt håndverk.
Formidling	Hovinkoia på Norsk Folkemuseum: https://norskfolkemuseum.no/hovinkoia	Foreslås å ikke ta med. Det er en fint eksempel, men kanskje for mange 'layers'? Dette er på en måte gjenbruk på gjenbruk, i tillegg til å være 'for musealt' som selve samarbeidspartner pekte på
	Historiske vandruter? https://vimeo.com/showcase/7294406	Foreslås å ikke ta med. Først og fremst fordi RUVIVAL har som hovedfokus gjenbruk av kulturminner og -miljøer (ikke ferdselsårer)
	UT.no: https://ut.no/liste/50217179	Tas med. Fine eksempler som viser at kulturminner kan brukes som overnatting
	Kulturarv i Innlandet Facebook	Foreslår å ikke ta med. Handler om mange ulike ting - ikke dedikert til gjenbruk
	Rapport: Opplandsmodellen for bygningsvern fungerer godt — Norsk institutt for kulturminneforskning (niku.no)	Foreslår å ikke ta med. Handler primært om bygningsvern. Selv om bygningsvern er en viktig komponent i gjenbruk (se neste lenke), er dette ikke en formidling på gjenbruk i seg selv
	Gamle hus skaper attraktive bygder - Innlandet fylkeskommune	Tas med. Fin artikkel som trekker koblinger mellom gjenbruk og bygningsvern
	Norge Rundt – Lys i gamle hus	Tas med. Nettsider gir en oversikt over enkelte prosjekter, råd, inspirasjon, seminarer og formidlingsarbeid som er gjort i forbindelsen med denne 'Lys i gamle hus' satsingen
	Til inspirasjon - Kulturminnefondet	Tas med. Nettsider gir en oversikt over prosjekter som er finansiert med tilskudd fra Kulturminnefondet som tilrettelegger for

Modul	Ressurser foreslått	Vurdering
		at kulturminne og kulturmiljø kan brukes som grunnlag for opplevelser kunnskap, utvikling og verdiskaping. Mange av prosjekter (selv om ikke alle) handler om gjenbruk
	Webinarer for kommunene (KIK-nettverket) KIK Innlandet – Kulturminneplaner i kommunene - Innlandet fylkeskommune	Foreslår å ikke ta med. Handler primært om seminarer og kurs for å øke kompetanser i kommunene i å lage kulturminneplaner, kurs i blant annet registrering, innlegging i databasen Askeladden, vekting og verdivurdering.
Kompetanse-overføring	Riksantikvarens eksempelside: Eksempelsamling - Riksantikvarens eksempelsamling (ra.no)	Foreslås å ta med, men heller under formidling , ettersom flere av eksempler beskriver cases av kulturminner som er blitt gjenbrukt til nye og gamle formål. selv om ikke alt handler om gjenbruk av bygninger (ikke alle handler om gjenbruk - noen eksempler handler riktignok om rehabilitering eller omplassering av enkelte elementer – men nettsider illustrerer hvordan man kan formidle gjenbruksprosjekter).

I forbindelsen med gjennomgang av ressurser reviderte vi også **finansieringsmuligheter**. Vi tok for eksempel kontakt med Norsk Kulturarv for å finne ut status med «Rydd et kulturminne» - ordningen og fant ut at det var planer om å videreføre ordningen.

Videre **prioriterte vi å bruke lenker som 'lever lenge'** for å minimere fare for at veilederen omfatter ressurser som er utdatert. Dette grepet løser midlertidig ikke helt utfordringen med å holde veilederen aktualisert og medfører også sine ulemper. Blant annet kan enkelte ressurser blir mindre synlig. Dette var for eksempel tilfelle ved finansieringsmuligheter til Kulturminnefondet og Bygg og bevar som noen samarbeidspartnere savnet fordi de ikke var synlig nok.

Selv om vi ikke var enig i at veilederen ikke synliggjorde **koblinger mellom gjenbruk av det materielle kulturarv og de immaterielle verdier som skapes** for lokalsamfunnet, etterstrebet vi å synliggjøre enda i større grad disse koblinger – både i motivasjonsdel ('hvorfor gjenbruke') og i veiledende del ('hvordan gjenbruke').

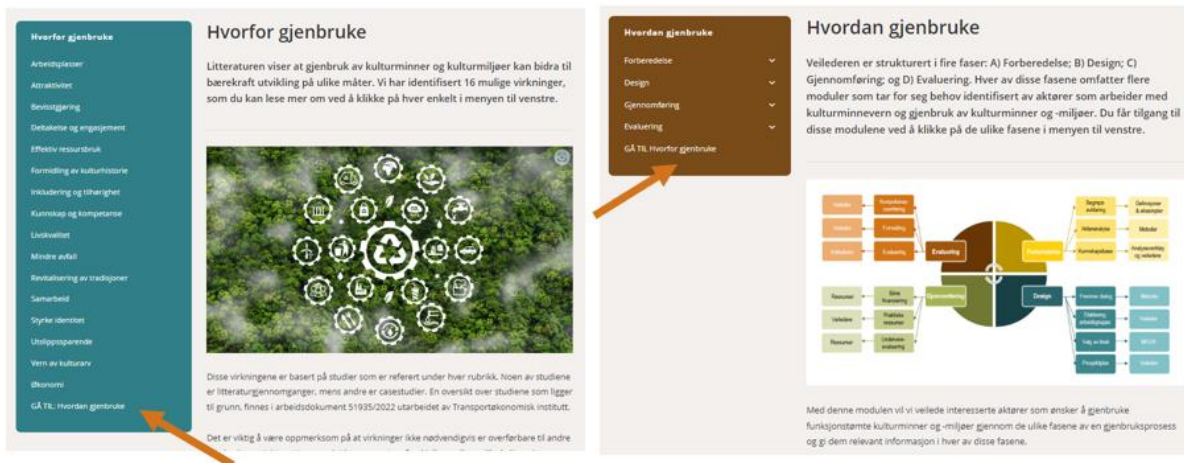
Vi prøvde også å **framheve betydning av å inkludere personer med kunnskap om bruken av kulturminnet i arbeidsgruppen og rollen av frivillige arbeid i å skape virkninger**, for å følge opp kommentarer fra samarbeidspartnere.

Vi vurderte at det å framheve rollen av fylkeskommunens og kommunene innen plan- og kulturminnevern er litt abstrakt og perifere til det som er hovedfokus i RUVIVAL, men at det var viktig å **synliggjøre at fylkeskommuner og kommuner kan ha en viktige støttende og veiledende funksjon** (i tillegg til å være interessert i gjenbruk som eier av kulturminner og kulturmiljøer).

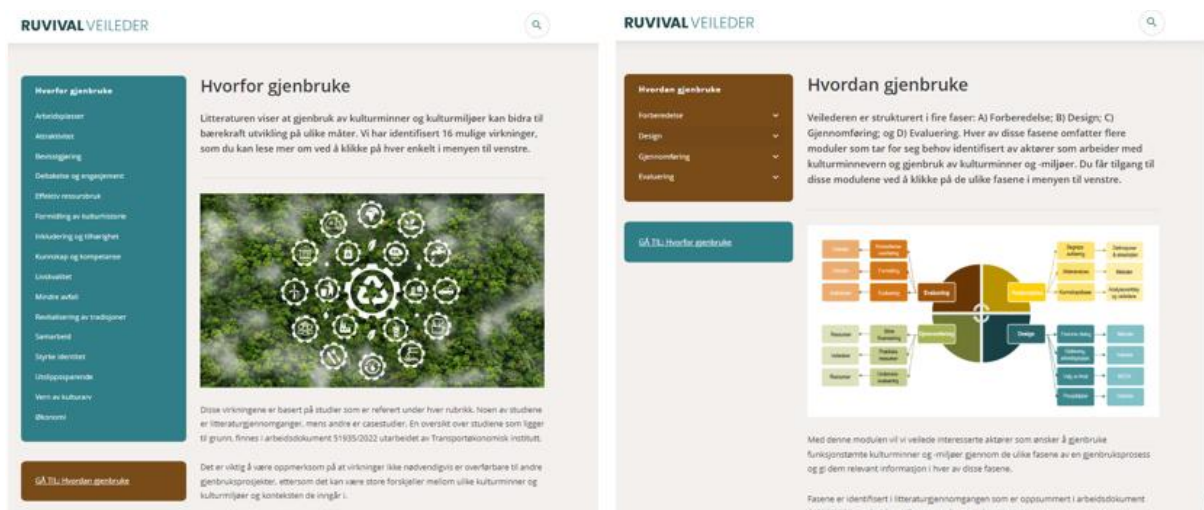
Andre grep var mindre substansielle og handlet mer om formattering. Vi tok med for eksempel **referanser til litteraturen inn i fotnoter**, og vi **endret noen av overskrifter** under de ulike modulene for å gjøre disse mer tiltalende og sikre at de reflekterte bedre hva de handler om. Helt konkret endret vi følgende:

- Fra «begrepsavklaring» til «viktige ord og uttrykk»
- Fra «aktøranalyse» til «relevante aktører»
- Fra «kunnskapsbase» til «nyttig kunnskap»
- Fra «Design» til «Prosjektutvikling»?

Videre innførte vi noen formateringsendringer for å gjøre navigasjonsmuligheter mer synlig, slik det er illustrert i **Feil! Fant ikke referanseilden.** (før) og Figur 5-2 (etter).

Figur 5-1. Navigeringsknapper i veilederen for å flytte mellom de to delene («hvorfor» og «hvordan») FØR endringer

Figur 5-2. Navigeringsknapper i veilederen for å flytte mellom de to delene («hvorfor» og «hvordan») ETTER endringer

5.1.2 Etter deling med andre aktører

Flere innspill gikk inn på at det var vanskelig å forstå hvem veilederen er rettet mot. I revideringen ble det derfor forsøkt å **illustrere i noe større grad hvordan ulike aktører kan bruke veilederen, samtidig som vi prøvde å ta høyde for at ikke alle brukere har samme ressurser, tid og kompetanser** for å sette seg inn i veilederen og for å bruke alle metoder og verktøy. For å gjøre dette, introduserte vi endringer både i introduksjonssiden og i den veiledende delen.

I introduksjonssiden inkluderte vi en rubrikk som beskrevet kort hvem veilederen er rettet mot.

I veiledende del, tok vi tre grep: i) være eksplisitt på at denne delen handler om en prosessveileder som kan brukes både av organisasjoner som har ressurser til å lede prosesser der kulturmiljøer gjenbrukes (f. eks. store kommuner) og av personer og organisasjoner som ikke har tilstrekkelige ressurser (f. eks. lokale lag); ii) framheve at man ikke trenger å bruke veilederen fra A til Å, men at brukeren kan heller plukke ut det som er mest relevant i det konkrete tilfelle og ut ifra sine behov; og iii) klargjøre brukeres forventninger ved å introdusere hvilke type ressurser de finner under hver av fasene.

Noen av kommentarer gjorde oss også oppmerksomme på at det kan være viktig å **skille veilederen fra andre veiledere** som også berører gjenbruk av kulturmiljøer, men som er mer overordnet i den forstand at de ikke fokuserer på gjenbruk og/eller ikke er prosjektbasert. Dette kommenterte vi i introduksjonen til den veiledende del. Med dette håper vi også å ha klargjort bedre hva som er nytt med denne veilederen.

I revideringen av innspill, reflekterte vi også på behovet for å **flytte noen av elementer i veiledende del**. Med utgangspunkt i erfaringer gjort i en av studieområdene i prosjektet, ble det tydelig at det er viktig å «fremme dialog» så tidlig som mulig⁵, og vi flyttet derfor denne rubrikken fra prosjektutvikling til forberedelsesfase. Noen av moduler ble også splittet i to, mens «underveisevaluering» ble slettet fra prosjektutviklingsfase. Videre **endret** vi også **tittel på noen av rubrikker** med ønske om å fange opp og synliggjøre bedre hva disse handlet om:

- Fase 1 – Forberedelse
 - Relevante aktører
 - Fremme dialog (tidligere under prosjektutvikling)
 - Verdikartlegging (tidligere: nyttig kunnskap)
 - Klargjøring av krav (tidligere: nyttig kunnskap)
- Fase 2 – Prosjektidéutvikling (tidligere: prosjektutvikling)
 - Samarbeid (tidligere: etablering av arbeidsgruppe)
 - Forslag om kriterier (tidligere: valg av type gjenbruk)
 - Valg en bruksfunksjon (tidligere: valg av type gjenbruk)
 - Prosjektplan
- Fase 3 – Realisering (tidligere: gjennomføring)
 - Sikre finansiering
 - Praktiske ressurser og veiledning
 - Underveis evaluering
- Fase 4 – Avslutning
 - Evaluering
 - Formidling
 - Kompetanseoverføring

I forbindelsen med **restruktureringen** av veiledende del ble det også bestemt å henvise til «viktige ord og uttrykk i frontsidene».

Figurer 6-1, 6-2 og 6-3 viser introduksjonssiden før og etter de innførte endringer, mens figur 6-4, 6-5 og 6-6 viser endringer i strukturen av veiledende del før og etter de innførte endringer. Vi benyttet også anledning til å **øke lesbarhet av teksten i figuren med oversikten over strukturen** av veiledende delen.

I revideringen fulgte vi også opp forslagene om å **inkludere nye råd, rapporter, veileder og ressurser**. Tabell 5-2 redegjør **hvilke ressurser ble tatt med og hvilke ikke (og hvorfor)**.

Tabellen omfatter også ressurser og kunnskap produsert av RUVIVAL-prosjektet og ressurser som hadde allerede blitt foreslått men som ikke var tilgjengelig på et tidligere tidspunkt som for eksempel Riksantikvarens råd for næringsetablering i verna hus. Videre revurderte vi på nytt å ta med ressurser som vi hadde ikke inkludert etter den første innspillsrunden. Dette gjelder for eksempel informasjon om finansieringsmuligheter fra Kulturminnefondet og Bygg og bevar. Selv om begge egentlig er omtalt under oversikten over tilskuddsmidler fra Riksantikvaren, innså vi at de kunne bli mer synlig.

⁵ Prosessen med å gjenbruke det skogfinske kulturmiljø ved Abborhøgda viste at det var uheldig å ikke initiere dialog med sivilsamfunnet tydeligere / før prosjektide hadde blitt utviklet.

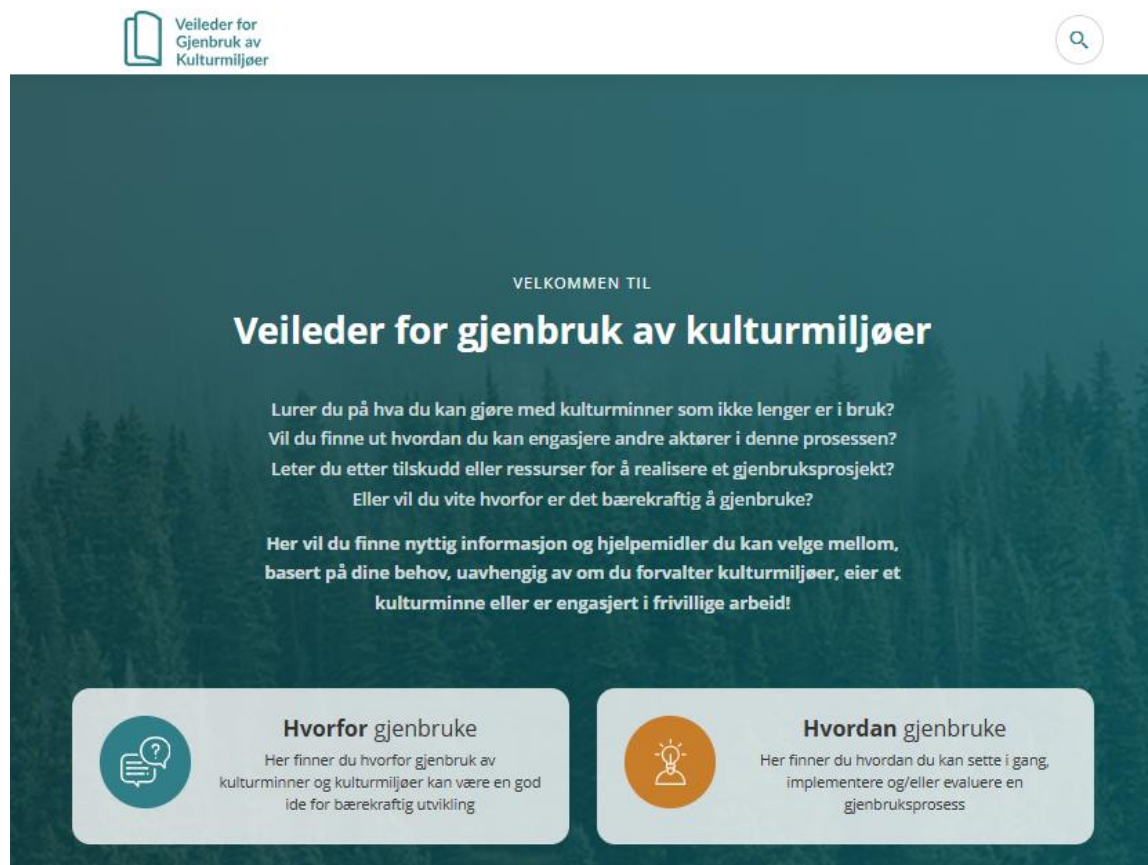
Det gjelder også inkludering av PLP-metodikken for å drøfte en prosjektplan, ettersom det ble foreslått av flere aktører.

Tabell 5-2. Oversikt over ressurser som ble integrert og utelatt

Modul	Ressurser inkludert i veilederen	Vurdering
Fremme dialog	Oppsummering av deltakende metoder for å fremme dialog fra WP1	Prosjektet har vist at det å fremme dialog er meget viktig i gjenbruksprosesser, og vi vil dra nytte av kunnskap som ble skapt innenfor arbeidspakke 1 og erfaringer samlet av medlemmer i prosjektgruppen.
	Referanser til andre metoder brukt av prosjektgruppa	
Kartlegge verdier	Beskrivelse av kunstbaserte metoder brukt i Abborhøgda i forbindelsen med WP1	I forbindelsen med arbeidspakke 1 testet vi en metode som var effektiv i både å kartlegge verdier og fremme dialog mellom aktører.
Klargjøre krav	Legge til informasjon om at man bør sjekke krav i eksisterende reguleringsplan	Flere etterlyste informasjon om disse, ettersom disse kravene kan ha viktige implikasjoner på hva som er mulig å gjøre og hvilke hensyn de medfører
	Legge til informasjon om at en bør sjekke krav som følger av fredning	
	Legge til Riksantikvarens råd for næringsetablering: https://riksantikvaren.no/veileder/rad-om-naeringsetablering-i-verna-hus/#section1	Fleire foreslå å inkludere disse råd som vi synes passer fint her, ettersom rådene er først og fremst fokusert på planleggingsfasen.
Etablere en lokalt forankret arbeidsgruppe	Veiledning om hvordan man kan bedre samarbeidet mellom aktører (kommuner, fylkeskommuner, frivillige)	Dette er noe som ble etterlyst av deltakere og som prosjektet har undersøkt innenfor arbeidspakke 3
Drøfte et prosjektplan	Sette inn lenke til PLP metodikken https://regionalomstilling.innovasjon Norge.no/artikkel/prosjektlederprosessen-(plp)	Dette ble nevnt av minst to ulike aktører, og vi innser at det kan være relevant å ha med
Sikre finansiering	Legge til Kulturminnefond: https://kulturminnefondet.no/	Begge er egentlig inkludert i Riksantikvarens oversikt over tilskuddsmidler, men vi innser at de kan gjerne bli mer synlig.
	Legge til oversikt fra Bygg og Bevar: https://byggogbevar.no/pusse-opp/huseier/hvor-her-soeker-du-tilskudd	
Praktiske ressurser	Legge til informasjon om at kommuner og fylkeskommuner kan også gi råd og veiledning. F. eks. https://innlandetfylke.no/tjenester/kulturarv/bygg-anlegg-og-fartoy/bygningsvernradgivere/	Flere etterlyste denne type informasjon.
	Henviser til bygningsvernssenter i regionen	Bygningsvernssentre kan gi gratis førsteråd
	Henviser til Byggogbevar.no	Som påpekt er denne en ryddig og informativ nettside med tilgjengelig språk
	Legge til informasjon om relevante standarder	Standarder gir nyttig informasjon om ulike forhold som for eksempel hvordan man forene behov for universell utforming med vernehensyn
	Askeladden	For generelt, i tillegg til at informasjon ikke er oppdatert.
	Bevaringsstrategier	Selv om de berører aspekter som er viktig for gjenbruk av kulturminner og -miljøer, handler de ikke om råd, kunnskap eller veiledningsmateriale som aktører kan ta i bruk i konkrete gjenbruksprosjekter.
	Rapporten om Kulturmiljø som innsatsfaktor i lokal og regional utvikling. En modell for bevaring og utvikling	
	Legge til informasjon om gjenbrukssentraler	Vurderes som nyttig, ettersom her kan man få tak gjenbruksmaterial

I tillegg innførte vi noen **språklige endringer** der vi benyttet oss av konkrete forslag til endringer. Vi erstattet også «kulturminner og -miljøer» med «kulturmiljøer», og vi forenklet oversikt av indikatorer ved å plukke noen få som også ble oversatt fra engelsk til norsk.

Sist, men ikke minst, satt vi inn en ny logo som også fungerte som «tilbake» knapp for å bedre navigasjon (Figur 5-6)

Figur 5-3. Logo som fungerer som «tilbake»-knapp

5.2 Det som ikke ble (helt) fulgt opp (og hvorfor)

Det var utfordrende å imøtekomme motstridige meninger gjeldende hvem som burde være målgruppe til veilederen. Noen av innspill gikk på at det er viktig å **avgrense hvem veilederen retter seg mot** og dermed tydet de på at det kan være behov for å revurdere om veilederen ikke burde rettes mot en mer snevret publikum. Samtidig var det andre enig i at det ligger en verdi i at veilederen forsøker å **favne bredt** og støtte mange ulike aktører som har en interesse i gjenbruksprosessen. Vår tolkning var midlertidig at det kan være nyttig å beholde den bredere fokus.

Dette valget innebærer helt klare utfordringer gjeldende utforming av veilederen. Med en bredt målgruppe, var det vanskelig å **tilpasse veilederen til behov fra personer** med ulike ressurser og kompetanser for å anvende metoder og kunnskap beskrevet i veilederen. Ideelt sett burde veilederen ha hatt en filterfunksjon for å tilpasse innholdet etter typer brukere, men prosjektet hadde ikke tilstrekkelig ressurser for å utvikle en slik verktøyet. En mellomløsning har derfor vært å ikke avgrense omfang av ressurser, metoder og råd som inkluderes i veilederen, men heller jobbe med hvordan disse presenteres ovenfor brukere.

Vi ble også bedt om å vurdere å **spisse formål med veilederen** eller eventuell klargjør de ulike funksjoner. Vi ser ikke noen grunn til at veilederens formål bør være enten å øke kompetanse eller støtte prosesser, og vi bestemte oss derfor for å være mer eksplisitt på at veilederen utfyller ulike funksjoner.

Ønske om å **inndelegje virkningar i fire eller færre dimensjonar** ble heller ikke fulgt opp ut av flere grunner. For det første fikk vi støtte for å presentere alle 16 virkningsområder av de som innså verdien i å ha en oversikt over nøkkelord som en kan bruke som argumentasjon. For det andre kunne en inndeling eller gruppering gjøre noen av virkninger mindre synlige. For det tredje ville en slik inndeling kreve unødvendige ressursbruk, ettersom noen virkninger er vanskelig å plassere i kategorier. Videre opplever vi at 16 er en overkommelig antall aspekter, og vi bestemte oss derfor å beholde den strukturen.

Prosjektet hadde heller ikke midler til en ny gjennomgang av dokumenter og nettsider for å finne fram **relevante eksempler fra Norge**. Dessuten er det ikke gitt at slike eksempler er dokumentert. Vi fant nemlig få slike eksempler ved gjennomgang av litteratur, nettsider og dokumenter som ble gjennomført i starten av prosjektet og der samarbeidspartnere var også involvert i (slik det er dokumentert i TØI arbeidsdokument 51935/2022). Som samarbeidspartnere innrømte, er det ganske krevende å få tak i slike eksempler. Likevel prøvde vi å følge opp noen av de mest konkrete innspill. Vi også inkluderte noen beskrivelser fra RUVIVAL-casene. I tillegg ble alle samarbeidspartnere invitert på nytt til å sende inn eksempler fra Norge som de syntes var relevant å nevne i forbindelsen med de ulike moduler som inngår i veilederen.

Mens vi er takknemlig for alle forslag om **ressurser**, bestemte vi oss for å **ikke inkludere alle** disse for å ikke overvelde brukere med informasjon som vi vurderte mindre relevante i forhold til veilederens formålene. Dette handler hovedsakelig om **ressurser** som ble vurdert for generelt, for selv om de berører aspekter som er viktig for gjenbruk av kulturminner og -miljøer, handler de ikke om råd, kunnskap eller veiledningsmateriale som aktører kan ta i bruk i konkrete gjenbruksprosjekter. Eksempler på disse er erfaringer med programmet for å styrke den kommunale kompetansen på kulturmiljøfeltet (KIK), bevaringsstrategier eller henvisning til Askeladden. En videre grunn for å ikke inkludere sistnevnte er at vi vurderte at det er mer relevant å henvise brukere til faglige kommunale og fylkeskommunale instanser som har mer oppdatert informasjon.

Videre omfatter veilederen ikke eksempler på gjenbruk av **arkeologiske spor**. Selv om vi er enig i at arkeologiske spor også er viktige elementer i kulturmiljøer, faller disse elementer utenfor det som er fokus med RUVIVAL-prosjektet. Ut av samme grunn, bestemte vi oss for å ikke nevne at veilederen har overføringsverdi til arkeologiske spor.

Veilederen og prosjektet har heller ikke fokus på det **immaterielle kulturarv**. Når det er sagt, er det flere steder i veilederen der det trekkes oppmerksomhet på koblinger mellom gjenbruk av det materielle kulturarv og de immaterielle virkninger. Slike referanser finner vi for eksempel både under oppsummering av virkninger ('hvorfør gjenbruke') og i oversikt av kriterier en kan bruke for å velge en ny funksjon ('hvordan gjenbruke').

Vi vurderte også at det å bruke «bruk» eller «revitalisering» i stedet for «**gjenbruk**», ville ikke gjør en vesentlig forskjell, men dette er noe som vi håper kan få ytterligere innspill på i det digitale verkstedet.

6 Revidert versjon av veilederen

6.1 Introduksjon til veilederen

Ut ifra kommentarer ble det tydelig at det var behov for å jobbe med inngangen til veilederen (frontside). Dette er det første inntrykket brukeren får, og det er viktig å vekke interesse for å navigere videre uten å overdøve brukeren med altfor mye informasjon.

I tillegg til å endre navn på veilederen fra «RUVIVAL veilederen» til «Veileder for gjenbruk av kulturmiljøer», innførte vi endringer for å tydeliggjøre hvem veilederen er rettet mot; hva den handler om, og når/hvordan er det relevant å brukes, samt gi informasjon om hvilke kunnskapsgrunnlag den bygger på og hvem som ligger bak veilederen.

Nedenfor gjengir vi teksten fra den digitale veilederen. **Teksten i rødt** er gammel tekst, **teksten i grått** er teksten etter testing av samarbeidspartnere, og **teksten i blått** er den nye teksten etter å ha fulgt opp innspill fra andre aktører som ikke er med i prosjektet.

Som før, skal teksten som er markert med grått felt inneholde en ekstern lenke; mens **teksten som er markert i rødt**, skal inneholde et nedlastbart dokument produsert av RUVIVAL, og **teksten som er markert i gult**, skal fungere som et anker som leder brukeren til andre rubrikker/sider i det digitale verktøyet.

Tittel

Tittel ble endret som følge av innspill fra samarbeidspartnere, noe som også førte til endringen i logoen (se også figurer 6-1 til 6-3).

Velkommen til RUVIVAL veileder

Velkommen til Veileder for gjenbruk av kulturmiljøer

Velkommen til Veileder for gjenbruk av kulturmiljøer

Undertittel

Lurer du på hva du kan gjøre med kulturminner som ikke lenger er i bruk? Her vil du finne nyttig informasjon og hjelpemidler!

Lurer du på hva du kan gjøre med kulturminner som ikke lenger er i bruk?

Vil du finne ut hvordan du kan engasjere andre aktører i denne prosessen?

Letter du etter tilskudd eller ressurser for å realisere gjenbruksprosjektet?

Eller vil du vite hva som er bærekraftig implikasjoner av det å gjenbruke?

Her vil du finne nyttig informasjon og hjelpemidler du kan velge ut i fra dine behov og uavhengig om du forvalter kulturmiljøer, eier et kulturminne eller er engasjert i frivillige arbeid!

Lurer du på hva du kan gjøre med kulturminner som ikke lenger er i bruk?

Vil du finne ut hvordan du kan engasjere andre aktører i denne prosessen?

Leter du etter tilskudd eller ressurser for å realisere et gjenbruksprosjekt?

Eller vil du vite hvorfor er det bærekraftig å gjenbruke?

Her vil du finne nyttig informasjon og hjelpemidler du kan velge mellom, basert på dine behov, uavhengig av om du forvalter kulturmiljøer, eier et kulturminne eller er engasjert i frivillige arbeid!

Hvorfor gjenbruke – rubrikk

Her beholdes teksten slik den var

Her finner du hvorfor gjenbruk av kulturminner og kulturmiljøer kan være en god ide for bærekraftig utvikling

Hvordan gjenbruke – rubrikk

Her beholdes teksten slik den er.

Her finner du hvordan du kan sette i gang, implementere og/eller evaluere en gjenbruksprosess

Rubrikk «Hva menes med kulturmiljøer?»

Dette er en ny rubrikk som ble introdusert etter innspill fra samarbeidspartnere, og som ikke ble endret etter innspill fra andre aktører

Veilederen fokuserer på gjenbruk av det materielle kulturarv – både enkelte kulturminner og helhetlige kulturmiljøer (unntatt arkeologiske spor). Dermed fokuserer veilederen ikke på det immaterielle kulturarv, selv om den også synliggjør at gjenbruk av det materielle kulturarv kan bidra til å skape immaterielle verdier.

Veilederen fokuserer på gjenbruk av det materielle kulturarv – både enkelte kulturminner og helhetlige kulturmiljøer (unntatt arkeologiske spor). Dermed fokuserer veilederen ikke på det immaterielle kulturarv, selv om den også synliggjør at gjenbruk av det materielle kulturarv kan bidra til å skape immaterielle verdier.

Rubrikk «Hva menes med gjenbruk?»

Dette er en ny rubrikk som plasseres ved siden av «Hva menes med kulturmiljøer?». Den ble også introdusert etter innspill fra samarbeidspartnere og ikke endret etter innspill fra andre aktører

Med gjenbruk menes i denne veilederen å ta i bruk kulturminner og kulturmiljøer som ikke lenger er i bruk til både gamle og nye formål. Dette kan kreve tilpasninger i bygningen eller deler av bygningen for å imøtekomme krav som stilles av nye funksjoner (spisested, arbeidssted) og tilfredsstillende moderne standarder.

Med gjenbruk menes i denne veilederen å ta i bruk kulturminner og kulturmiljøer som ikke lenger er i bruk til både gamle og nye formål. Dette kan kreve tilpasninger i bygningen eller deler av bygningen for å imøtekomme krav som stilles av nye funksjoner (spisested, arbeidssted) og tilfredsstillende moderne standarder.

Etter refleksjoner på innspill fra andre aktører og ytterligere samtaler med samarbeidspartnere, bestemte vi oss for å sette inn to nye rubrikker her «Hva menes med ...?» der vi legger inn «viktige ord og uttrykk» fra forberedelsesfasen; og «Hvem er veilederen for?».

Rubrikk «Hva menes med ... ?»

Som det ble påpekt i det digitale verkstedet, kan enkelte begreper forstås forskjellig av ulike aktører, noe som kan hindre effektiv dialog. Vi utarbeidet derfor en oversikt over begreper som vi mener kan

være relevant å inkludere under forberedelsesfasen. Samarbeidspartnere foreslo å endre navn til denne modulen fra «begrepsavklaring» til «viktige ord og uttrykk». Etter øvrige innspill og refleksjoner bestemte vi oss for å flytte denne hit til introduksjon.

Introduksjonstekst (første side). Dialog og samarbeid kan hemmes av ulike tolkninger av nøkkelbegrep blant forskjellige typer aktører. Vi har derfor utarbeidet en oversikt over **begreper** som ofte anvendes i gjenbruksprosesser og forvaltning av kulturmiljøer.

Introduksjonstekst (pop-up vindu). Dialog og samarbeid kan hemmes av ulike tolkninger av nøkkelbegrep blant forskjellige typer aktører. Vi har derfor utarbeidet en oversikt over begreper som ofte anvendes i gjenbruksprosesser og forvaltning av kulturmiljøer. Klikk på begrepene nedenfor for å lære mer om dem. Med disse definisjonene og eksemplene vil vi ikke påtvinge en bestemt tolkning, men heller legge til rette for at aktørene involvert i gjenbruksprosessen kan kommunisere ut fra en felles forståelse.

Verdi. Begrepet «verdi» er relativt bredt og forstås forskjellig innen ulike fagområder. For eksempel vil økonomer ha en helt annen definisjon av begrepet enn en kulturhistoriker. Et kulturminne- og / eller -miljø vil derfor kunne ha mange ulike verdier, også negative, som for eksempel verdiene knyttet til et krigsminne der mennesker har opplevd krigshandlinger. RUVIVAL-verktøyet foreslår ikke en fast definisjon av «verdi», men vil oppmuntre til å ta hensyn til ulike typer verdier som ulike typer individer og/eller grupper kan knytte til kulturminnet.

I denne forbindelse kan det være nyttig å orientere seg i de tre kategorier som Riksantikvaren opererer med: kunnskapsverdier, opplevelsesverdier og bruksverdier. Kunnskapsverdier er forbundet med kulturminnets evne av å bære kunnskap over tid om for eksempel religions-, håndverks-, landbruks- eller næringshistorie. Opplevelsesverdier kan for eksempel oppstå ut fra kulturminnets estetiske og kunstneriske kvaliteter, men også ut fra kulturminnets evne til å skape identitet og tilhørighet. Bruksverdier kan for eksempel være økonomiske eller pedagogiske verdier. I *Riksantikvarens veileder 'Verdisetting og verdivektning av kulturminner'* kan du finne ytterligere eksempler på alle tre verdikategoriene.

Transformasjon. Transformasjon handler om at funksjonsuttømte bygg får en ny bruk.

Eksempel: Siloer i Oslo som har blitt boliger, låver som blir kunstgalleri eller naust som blir hoteller.

Gjenbruk. Med gjenbruk kan det være snakk om å tilpasse enten bygningsdeler eller hele bygg. Videre åpner (gjen)bruk for at kulturminne kan brukes til både gamle og nye formål.

Eksempel: Vinduer, dører eller takstein som restaureres og settes inn i stående bygg eller bygg som settes i stand med tilpasninger, gjerne til moderne standarder.

Adaptiv bruk. Man snakker om adaptiv bruk, når bruken tilpasses. Formålet kan være det samme, men metodene kan være noe endret. Begrepet skiller seg dermed ikke fra "gjenbruk", men i motsetning til denne brukes det ofte når det er snakk om hele bygninger og ikke deler (som for eksempel vinduer).

Eksempel: Tilpasninger for å møte moderne forventninger (for eksempel legge inn vann og strøm i et hus) eller myndigheters krav til brannsikring, matsikkerhet osv. der det skal drives næring.

Ombruk. Man snakker om ombruk når noe brukes på nytt til samme formål, med få eller ingen tilpasninger.

Eksempel: Flere av husene på Abborhøgda på Finnskogen, som for eksempel røykstuen, restaureres slik at de kan tas i bruk til sin originale bruk.

Bruk. Når man refererer til bruk, snakker man om at noe brukes kontinuerlig.

Eksempel: Stavanger domkirke ble bygget som en kirke og brukes fortsatt til dette formålet.

Sirkulær økonomi. Sirkulær økonomi dreier seg om å bruke ressurser flere ganger og sette de i sirkulasjon. Begrepet som dukket opp i 1966 innen økonomifaget og skjøt fart på slutten av 90-tallet, har tradisjonelt vært tatt i bruk av avfallsbransjen. Men begrepet blir nå også omtalt i bygge bransjen der tanken er å (gjen)bruke eksisterende bygningsmasse framfor å bygge nytt. Begrepet er dermed relevant for gjenbruk av kulturminne og -miljøer.

Rubrikk «Hvem er veilederen for ... ?»

For deg som leter etter gode argumenter for å gjenbruke kulturmiljøer og/eller lurer på hvordan du kan gjenbruke kulturmiljøer og ønsker å starte en prosess, finne ut hva kulturmiljøet kan brukes til og hvilke ressurser som finnes for å realisere ideen og/eller vil evaluere hva gjenbruksprosjektet har bidratt til.

Rubrikk «Innspill til veilederen?»

Denne rubrikken ble flyttet til under de andre 'nye' rubrikker. Teksten og tittel ble endret noe etter innspill fra samarbeidspartnere, og det ble ikke foretatt noen ytterligere endringer etter innspill fra øvrige aktører.

Innspill til Ruvival veileder

Synes du det er vanskelig å navigere verktøyet? Finner du informasjon er nyttig? Er det noe du savner? Eller har du andre kommentarer? Vi setter pris på at du tar kontakt med oss. Bruk gjerne e-post nedenfor:

ruvival@toi.no

Innspill til veileder

Synes du det er lett/vanskelig å navigere verktøyet? Finner du informasjon er nyttig? Er det noe du savner? Eller har du andre kommentarer og innspill? Vi setter pris på at du tar kontakt med oss. Bruk gjerne e-post nedenfor:

ruvival@toi.no

Innspill til veileder

Synes du det er lett/vanskelig å navigere verktøyet? Finner du informasjon er nyttig? Er det noe du savner? Eller har du andre kommentarer og innspill? Vi setter pris på at du tar kontakt med oss. Bruk gjerne e-post nedenfor:

ruvival@toi.no

Rubrikk «Om veilederen og prosjektet»

Denne rubrikken flyttes til også under de andre 'nye' rubrikker. Teksten og tittel ble endret noe både etter innspill fra samarbeidspartnere og etter innspill fra øvrige aktører.

Om veilederen

Veilederen er utviklet innen samarbeidsprosjektet RUVIVAL som er finansiert av Norges Forskningsråd. Den er rettet mot alle som vurderer eller er interessert i å gjenbruk kulturminner og -miljøer. Klikk i lenken for mer informasjon:

[Prosjekt: RUVIVAL - Transportøkonomisk institutt \(toi.no\)](#)

Om veilederen og prosjektet

Veilederen er utviklet innen samarbeidsprosjektet RUVIVAL som er finansiert av Norges Forskningsråd. Veilederen bygger på **studier**, **intervjuer** og **verksteder**. Klikk gjerne i lenken for mer informasjon:

[Prosjekt: RUVIVAL - Transportøkonomisk institutt \(toi.no\)](https://toi.no)

Om veilederen og prosjektet

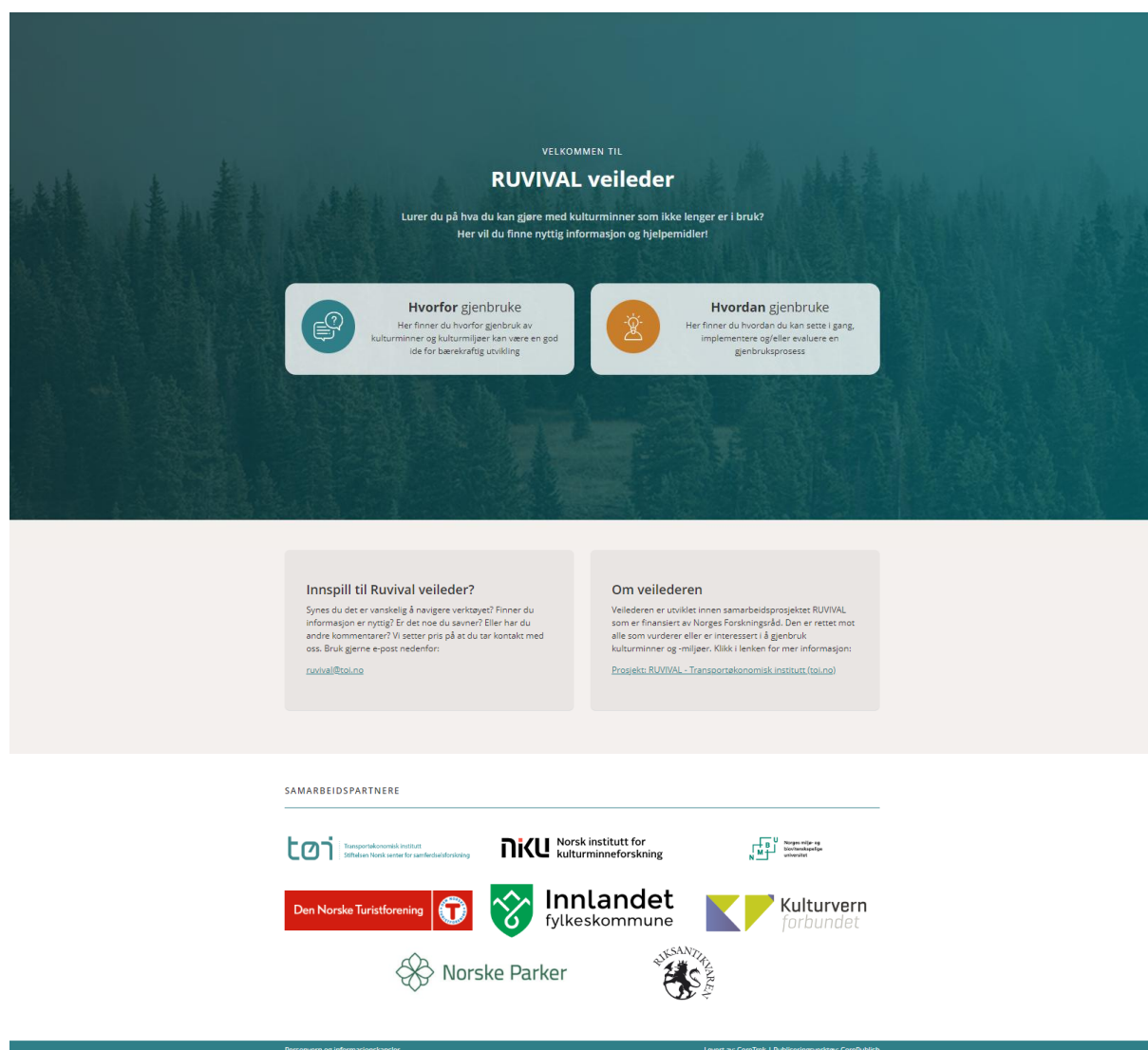
Veilederen er utviklet innen samarbeidsprosjektet RUVIVAL som er finansiert av Norges Forskningsråd. Veilederen bygger på ulike studier, intervjuer og verksteder som er oppsummert i **[sluttrapporten - lenke til endelig sluttrapport]**. Klikk gjerne i lenken for mer informasjon:

[Prosjekt: RUVIVAL - Transportøkonomisk institutt \(toi.no\)](https://toi.no)

Samarbeidspartnere

Logoer til samarbeidspartnere beholdes, slik det var.

Figurene nedenfor avbilder første side før (Figur 6-1) og etter innførte endringer for å følge opp innspill fra samarbeidspartnere (Figur 6-2) og innspill fra andre aktører (Figur 6-3) .

Figur 6-1. Første side FØR innførte endringer

VELKOMMEN TIL

Veileder for gjenbruk av kulturmiljøer

Lurer du på hva du kan gjøre med kulturminner som ikke lenger er i bruk?
 Vil du finne ut hvordan du kan engasjere andre aktører i denne prosessen?
 Letter du etter tilskudd eller ressurser for å realisere gjenbruksprosjektet?
 Eller vil du vite hva som er bærekraftig implikasjoner av det å gjenbruke?

Her vil du finne nyttig informasjon og hjelpemidler du kan velge ut i fra
 dine behov og uavhengig om du forvalter kulturmiljøer, eier et
 kulturminne eller er engasjert i frivillige arbeid!

Hvorfor gjenbruke

Her finner du hvorfor gjenbruk av kulturminner og kulturmiljøer kan være en god ide for bærekraftig utvikling

Hvordan gjenbruke

Her finner du hvordan du kan sette i gang, implementere og/eller evaluere en gjenbruksprosess

Hva menes med kulturmiljøer?

Veilederen fokuserer på gjenbruk av det materielle kulturarv – både enkelte kulturminner og helhetlige kulturmiljøer (sunnstett arkeologiske spor). Dermed fokuserer veilederen ikke på det immaterielle kulturarv, selv om den også synliggjør at gjenbruk av det materielle kulturarv kan bidra til å skape immaterielle verdier.

Hva menes med gjenbruk?

Med gjenbruk menes i denne veilederen å ta i bruk kulturminner og kulturmiljøer som ikke lenger er i bruk til både gamle og nye formål. Dette kan kreve tilpasninger i bygningen eller deler av bygningen for å imøtekomme krav som stilles av nye funksjoner (spisested, arbeidsssted) og tilfredsstille moderne standarder.

Innspill til Ruvival veileder?

Synes du det er lett/vanskelig å navigere verktøyet? Finner du informasjon er nyttig? Er det noe du savner? Eller har du andre kommentarer og innspill? Vi setter pris på at du tar kontakt med oss. Bruk gjerne e-post nedenfor:

ruvival@toi.no

Om veilederen og prosjektet

Veilederen er utviklet innen samarbeidsprosjektet RUVIVAL som er finansiert av Norges Forskningsråd. Veilederen bygger på studier, intervjuer og verksteder. Klikk gjerne i lenken for mer informasjon:

[Prosjekt RUVIVAL - Transportøkonomisk institutt \(toi.no\)](https://prosjekt.ruvival-transportøkonomisk-institutt.no/)

SAMARBEIDSPARTNERE

Transportøkonomisk institutt
50 Høstens Huset, sentrum for samarbeidsutvikling

Norsk institutt for kulturminneforskning

Norges Høst og Læringskontor

Den Norske Turistforening

T

Innlandet fylkeskommune

Kulturvern forbundet

Norske Parker

RIKSANTIKVENEREN

Figur 6-2. Første side ETTER innførte endringer for å følge opp innspill fra samarbeidspartnere

VELKOMMEN TIL

Veileder for gjenbruk av kulturmiljøer

Lurer du på hva du kan gjøre med kulturminner som ikke lenger er i bruk?
 Vil du finne ut hvordan du kan engasjere andre aktører i denne prosessen?
 Leter du etter tilskudd eller ressurser for å realisere et gjenbruksprosjekt?
 Eller vil du vite hvorfor er det bærekraftig å gjenbruke?

Her vil du finne nyttig informasjon og hjelpemidler du kan velge mellom,
 basert på dine behov, uavhengig av om du forvalter kulturmiljøer, eier et
 kulturminne eller er engasjert i frivillige arbeid!

Hvorfor gjenbruke

Her finner du hvorfor gjenbruk av kulturminner og kulturmiljøer kan være en god ide for bærekraftig utvikling

Hvordan gjenbruke

Her finner du hvordan du kan sette i gang, implementere og/eller evaluere en gjenbruksprosess

Hva menes med gjenbruk?

Med gjenbruk menes i denne veilederen å ta i bruk kulturminner og kulturmiljøer som ikke lenger er i bruk til både gamle og nye formål. Dette kan kreve tilpasninger i bygningen eller deler av bygningen for å imøtekomme krav som stilles av nye funksjoner (spisested, arbeidssted) og tilfredsstille moderne standarder.

Hva menes med kulturmiljøer?

Veilederen fokuserer på gjenbruk av det materielle kulturarv – både enkelte kulturminner og helhetlige kulturmiljøer (unntatt arkeologiske spor). Dermed fokuserer veilederen ikke på det immaterielle kulturarv, selv om den også synliggjør at gjenbruk av det materielle kulturarv kan bidra til å skape immaterielle verdier.

Hvem er veilederen for?

For deg som leter etter gode [argumenter for å gjenbruke](#) kulturmiljøer og/eller lurer på [hvordan du kan gjenbruke kulturmiljøer](#) og ønsker å [starte en prosess](#), [finne ut hva kulturmiljøet kan brukes til](#) og hvilke [ressurser finnes for å realisere ideen](#) og/eller vil [evaluere](#) hva gjenbruksprosjektet har bidratt til.

Hva menes med ...?

Dialog og samarbeid kan hemmes av ulike tolkninger av nøkkelbegrep blant forskjellige typer aktører. Vi har derfor utarbeidet en oversikt over [begreper](#) som ofte anvendes i gjenbruksprosesser og forvaltning av kulturmiljøer.

Innspill til veileder?

Synes du det er lett/vanskelig å navigere verktøyet? Finner du informasjon er nyttig? Er det noe du savner? Eller har du andre kommentarer og innspill? Vi setter pris på at du tar kontakt med oss. Bruk gjerne e-post nedenfor:
ruvival@toi.no

Om veilederen og prosjektet

Veilederen er utviklet innen samarbeidsprosjektet RUVIVAL som er finansiert av Norges Forskningsråd. Veilederen bygger på studier, intervjuer og verksteder som er oppsummert i denne rapporten. Klikk gjerne i lenken for mer informasjon:
[Prosjekt: RUVIVAL - Transportøkonomisk institutt \(toi.no\)](#)

SAMARBEIDSPARTNERE

Figur 6-3. Første side ETTER innførte endringer for å følge opp innspill fra andre aktører

6.2 Struktur og format

Den overordnede to delt strukturen til den digitale veilederen ble ikke endret, slik det kommer fram figurer 6-1 til 6-3 i forrige kapittel. I dette første grensesnitt vil brukere fortsatt kunne velge mellom det som vi kaller en «motiverende» del (til venstre) som er rettet mot brukere som er usikre på om gjenbruk er veien å gå, og det som vi kaller en «veiledende» del (til høyre) som er rettet mot brukere som allerede har bestemt seg for å gjenbruke et kulturminne og/eller et kulturmiljø. Vi gjorde derimot flere tilpasninger i teksten for å gjøre veilederen mer forståelig og brukerorientert, slik det er beskrevet under kapittel 6.1.

Hovedformålet med den «motiverende» delen er fortsatt å øke bevisstheten om implikasjoner av å gjenbruke kulturminner og kulturmiljøer for bærekraftig utvikling. Implikasjoner er flerfoldig og, som beskrevet i kapittel 5 og utgår av figuren 6-4, bestemte vi oss for å **beholde de 16 virkeområder** og ikke gruppere dem i dimensjoner.

Beskrivelsen av implikasjoner bygger fortsatt på eksisterende studier (dokumentert i TØI arbeidsdokument 51935-2022), men den ble språklig forenklet og supplert med noen norske eksempler etter innspill fra samarbeidspartnere og øvrige aktører. Den endelige resultatet er dokumentert i kapittel 6.3.1. Referanser til studier ble også flyttet til fotnoter for å gjøre gjennomlesningen mindre akademisk og mer flyttende, etter innspill fra samarbeidspartnere. Denne endringen ble kun foretatt i den digitale veilederen. I dette arbeidsdokument har vi beholdt referanser i løpende teksten. Dette fordi i dette arbeidsdokumentet er alle referanser samlet til slutt (kapittel 8), og det å bruke fotnoter vil fungere dårlig fordi nummerering vil ikke samsvarer med nummereringen i den digitale veilederen, der referanser følger med ei hver modul.

Som figuren 6-4 viser, vil brukeren til enhver tid se i hvilken del av verktøyet hun befinner seg i på menyen til venstre. Vi oppfatter at dette gjør veilederen lett å navigere.

Figur 6-4. Motiverende del

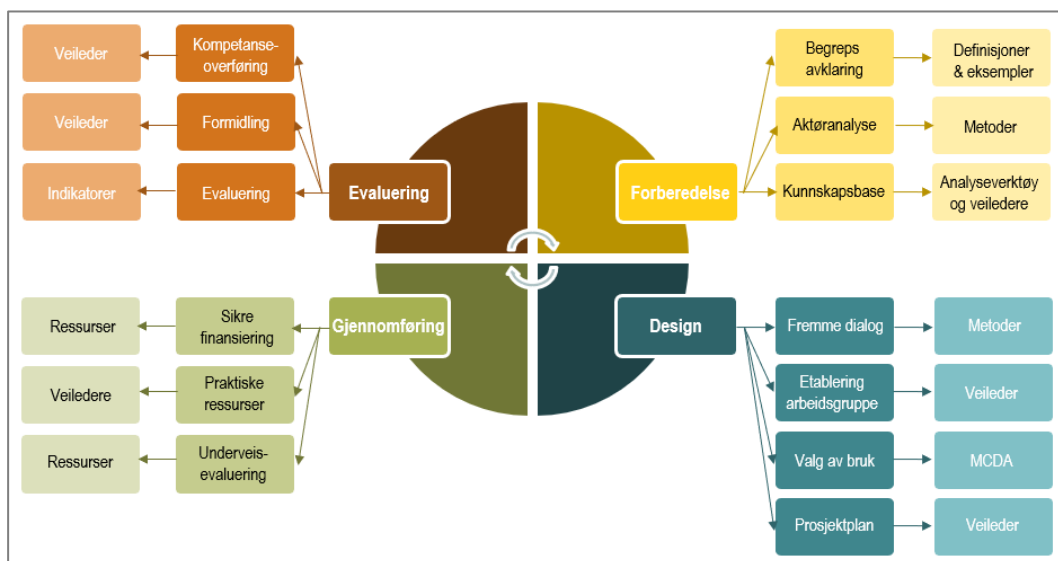
Strukturen til den veiledende delen ble endret veldig lite som følge av innspill som vi fikk fra samarbeidspartnere. Helt konkret endret vi kun noen av overskrifter, slik det framgår av kapittel 5.1.1. De fleste endringer i strukturen ble foretatt etter innspill fra øvrige aktører og refleksjoner over disse og erfaringer gjort i prosjektet, slik det er beskrevet i kapittel 5.1.2. Helt konkret ble det bestemt å:

- flytte «fremme dialog» ble flyttet fra prosjektutvikling til forberedelsesfase
- flytte «viktige ord og uttrykk» fra forberedelsesfase til introduksjonsside

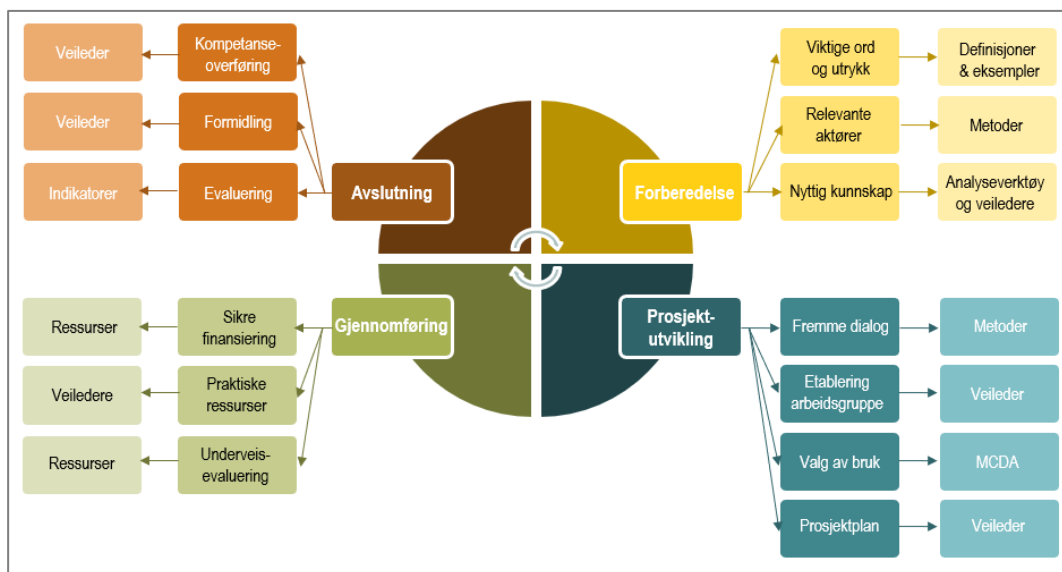
Vi bestemte oss også for å synliggjøre noen av elementer i veilederen i noe større grad ved å plassere dem i egne rubrikker (f. eks. «klargjøre krav» og «kartlegge verdier»). Andre elementer som var delvis doblete, ble derimot slettet (f. eks. «underveis evaluering»). Og så endret vi også noen av navn på rubrikker og fasene.

Figurer 6-5, 6-6 og 6-7 viser hvordan strukturen til den veiledende delen utviklet seg for å ta høyde for innspill av samarbeidspartnere og øvrige aktører.

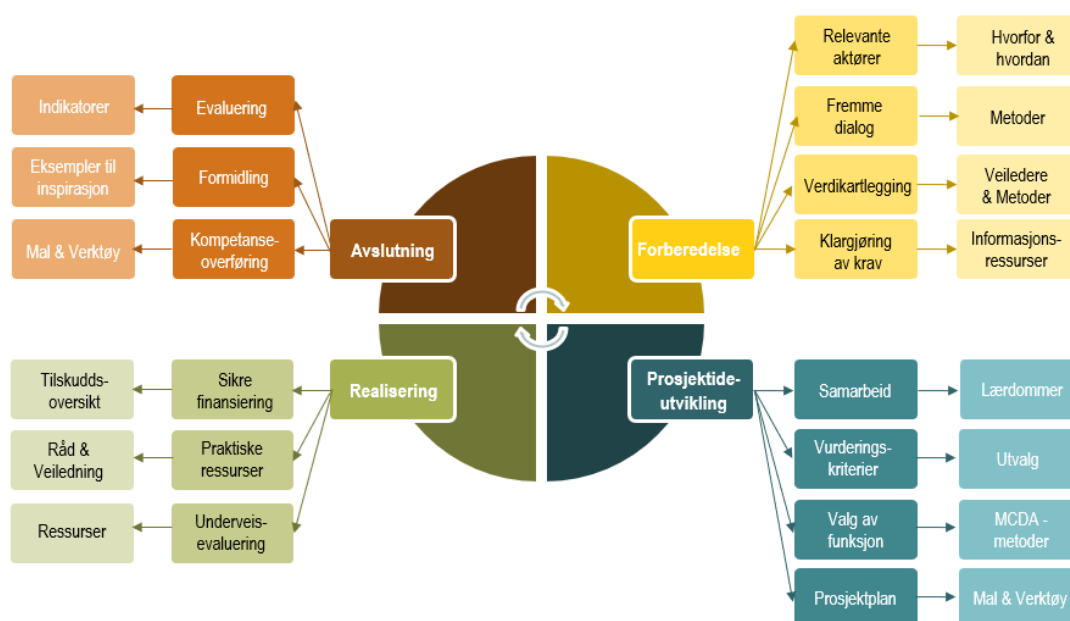
Mening med den modulbaserte strukturen er at den legger til rette for at ressurser og kunnskap kan utvides etter hvert. Den modulbaserte løsningen gir brukeren mulighet til å hoppe til de fasene og/eller modulene hun ønsker informasjon om, uten å måtte gå gjennom alle fasene. Dette er noe vi har framhevet i denne versjonen ved å være mer eksplisitt på at brukeren bør kunne navigere systemet uten å lese seg gjennom hele verktøyet. Som i den motiverende delen, skal brukeren alltid kunne se hvor i verktøyet hun befinner seg.

Figur 6-5. Struktur av veiledende del FØR innføring av endringer

Figur 6-6. Struktur av veiledende del ETTER innførte endringer for å følge opp innspill fra samarbeidspartnere

Figur 6-7. Struktur av veiledende del ETTER innførte endringer for å følge opp innspill fra andre aktører

6.3 Innhold

I utgangspunktet er tanken at hvert avsnitt som beskrives i dette kapitlet, skal være en egen rubrikk eller side i det digitale verktøyet. **Teksten i blått** skal limes inn i det digitale verktøyet. Teksten som er markert med grått felt, skal inneholde en ekstern lenke; **teksten markert i rødt**, skal inneholde et nedlastbart dokument produsert av RUVIVAL, og **teksten som er markert i gult**, skal fungere som et anker som leder brukeren til andre rubrikker i det digitale verktøyet.

I motsetning til kapittel 6.1 gjengir vi i dette kapitlet kun den endelige teksten. Den opprinnelige teksten er dokumentert i egen arbeidsdokument (TØI arbeidsdokument 51990-2023), og hvilke endringer som ble innført etter innspill fra samarbeidspartnere og øvrige aktører er beskrevet i kapittel 5 og kommentert under hver rubrikk.

6.3.1 Motiverende del

Basert på litteraturgjennomgangen foreslår vi å inkludere 16 aspekter i denne delen av verktøyet. Hvert av disse aspektene bygger på studier som undersøker og rapporterer om implikasjoner av å gjenbruke kulturminner og -miljøer. Noen av disse studiene bygger på litteraturgjennomgang, mens andre er basert på enkelte casestudier. En oversikt over studiene finnes i kapittel 5.1 i TØI arbeidsdokument 51935/2022.

Hovedformålet med denne delen er å øke bevisstheten om de mulige implikasjonene av å gjenbruke kulturminner og kulturmiljøer for bærekraftig utvikling – både positive og negative. Et videre ønske med denne delen er også å bidra til å operasjonalisere begrepet «bærekraft». De 16 virkeområdene kan forhåpentligvis brukes som gode argumenter for å motivere til gjenbruk, men også som aspekter en bør være bevisst på, når man planlegge, gjennomføre og vurdere gjenbruksprosjekter. Dette fordi virkninger trenger ikke alltid å være positive – noe som vi også prøver å synliggjøre med utgangspunktet i studier som vi fant.

Hver tekstsnett følger med relevante referanser som brukeren kan lese mer om ved interesse/behov. På denne måten vil det være lett å holde oversikt over kunnskapsgrunnlaget og supplere det etter hvert som ny kunnskap kommer på plass. Denne måten å strukturere kunnskap på kan dermed også bidra til å skape en slags database over dokumenterte effekter av å gjenbruke kulturminner/-miljøer.

Vi har kun dokumentert den endelige teksten etter å ha innarbeidet alle innspill – fra både samarbeidspartnere og andre aktører. De fleste av disse innspill gikk på å forenkle språk og sette inn norske eksempler. Etter innspill fra samarbeidspartnere ble referanser også flyttet til fotnoter. Vi erstattet også kulturminner og -miljøer med kun kulturmiljøer, etter innspill fra en aktør uten tilhørighet til prosjektet.

I dette arbeidsdokumentet er alle referanser samlet til slutt (kapittel 8), og det å bruke fotnoter vil fungere dårlig fordi nummerering vil ikke samsvarer med nummereringen i den digitale veilederen, der referanser følger med ei hver modul. I innholdet til veilederen som omtales i dette dokumentet har vi derfor beholdt referanser til studier i parentes i selve teksten.

Introduksjonstekst. Gjenbruk av kulturmiljøer kan bidra til bærekraftig utvikling på ulike måter. Vi har identifisert 16 mulige virkninger, som du kan lese mer om ved å klikke på hver enkelt i menyen til venstre.

Disse virkningene er hovedsaklig basert på studier som er referert under hver rubrikk. Noen av studiene er litteraturgjennomganger, mens andre er casestudier. En oversikt over studiene som ligger til grunn, finnes i **arbeidsdokument 51935/2022** utarbeidet av Transportøkonomisk institutt.

Det er viktig å være oppmerksom på at virkninger ikke nødvendigvis er overførbare til andre gjenbruksprosjekter, ettersom det kan være store forskjeller mellom ulike kulturmiljøer og konteksten de inngår i.

Vi håper at denne oversikten kan bidra til å øke bevisstheten om hvordan gjenbruk av kulturmiljøer kan bidra til bærekraftig utvikling, samt til å konkretisere hva som menes med begrepet «bærekraft».

6.3.1.1 Arbeidsplasser

Gjenbruk av kulturmiljøer bidrar til å skape arbeidsplasser (Nocca, 2017). Denne effekten er særlig viktig i rurale eller perifere områder (Storrank, 2017) fordi den kan hindre fraflytting fra områder som opplever økonomisk nedgang.

Jobbskaping kan skje direkte i forbindelse med tilrettelegging eller revitalisering av bygninger og/eller indirekte som følge av at gjenbruksprosjektet løfter området og/eller generere nye økonomiske aktiviteter som for eksempel turisme, kommersielle tjenester og/eller kulturelle arrangementer (Europa Nostra, 2015; Gravagnuolo et al., 2021a).

Casestudier kan illustrere disse effektene. For eksempel har gjenbruk av tradisjonelle bygninger som museum og overnattingsfasiliteter i Isparta (Tyrkia) bidratt til økt turisme, noe som igjen har skapt nye arbeidsplasser (Durukan et al., 2021). I Napoli (Italia) har gjenbruk av historiske bygninger økt attraktiviteten til områder som var lite besøkt før, og dermed stimulert tilbud og aktiviteter som igjen har bidratt til å skape nye jobbmuligheter (Iodice et al., 2020). Og nær Zaragoza (Spania) har gjenbruk av en gammel borg bidratt til å skape arbeid i forbindelsen med rehabiliterings-/byggningsarbeid og etablering og styring av et museum (Mohaddes Khorasani et al., 2019). Slike effekter er også dokumentert i Røros der kulturminner har bidratt til å generere flere arbeidsplasser, både som følge av turisme og innen kulturminnevernsektoren (Lillevold & Harstad, 2019).

Generering av arbeidsplasser kan også være i samarbeid med og/eller som følge av innsats fra frivillige organisasjoner. I Skudeneshavn drev for eksempel Foreningen Gamle Skudeneshavn en kafé som nå drives av en egen ansatt, mens Sarpsborg kommune og Fredrikstad kommune hyrer inn personer fra Arbeidssamvirke i offentlig virksomhet (ASVO) i forbindelsen med skjøtsels- og tilretteleggingsarbeid av bergkunst (Krohn et al., 2023).

6.3.1.2 Attraktivitet

Gjenbruk av kulturmiljøer kan bidra til å løfte stedets attraktivitet, noe som igjen kan tiltrekke nye bosatte, besøkende, arbeidstakere, bedrifter og/eller investeringer (Dane et al., 2019; Europa Nostra, 2015; Lillevold & Haarstad, 2019; Storrank, 2017) og hindre fraflytting (Radosavljević et al., 2019; Storrank, 2017).

Stedets attraktivitet kan økes gjennom flere mekanismer. For det første kan gjenbruk av kulturmiljøer, deres fysiske kontekst og tilhørende aktivitetstilbud skape rekreasjonsverdier (Tu, 2020). Kulturmiljøer kan for eksempel brukes som rekreasjonsarenaer for å gå turer og som møteplasser – slik det ble påpekt av intervjuede om Skudeneshavns kulturmiljøet (Krohn et al., 2023).

Videre kan gjenbruk også styrke attraktiviteten til stedet ved å tilby etterspurte tjenester og rom (Dane et al., 2019) som bidrar til å tilfredsstille behov i lokalsamfunnet. Dette kan skje ved å skape inkluderende møteplasser som blant annet fremmer kulturutveksling (Krohn et al., 2022b; Krohn et al., 2023) og/eller ved å utvide bo- og tjenestetilbud som kan komme både fastboende og besøkende til gode som for eksempel (fritids)boliger, butikker, overnattingssteder, serveringssteder, sauna og frisør (Krohn et al., 2023).

I forbindelse med reiseliv kan gjenbruk av kulturmiljøer også spille en viktig rolle. I Lier, for eksempel, bidrar bruk av det historiske bygdetunet til å bygge et destinasjonsbilde (Krohn et al., 2022b). Skudeneshavn kulturmiljø er et tydelig fyrtårn som tiltrekker seg regionale, nasjonale og internasjonale besøkende (Krohn et al., 2023). Og på Hemnesberget er kulturmiljøet sentralt i utvikling av aktiviteter og attraksjoner.

Stedets attraktivitet kan også økes gjennom estetiske fordeler skapt av gjenbruksprosjekt som bidrar til å bedre kvaliteter til stedet/område (Dane et al., 2019; Fatoric & Egbergs, 2020; Kee & Chau, 2020). Videre kan gjenbruk også bidra til å bedre opplevd sikkerhet i offentlige rom (Gravagnuolo et al., 2021a) og endre oppfatninger om stedets dårlig rykte gjeldende kriminalitetsnivå (de Medici et al., 2020; Iodice et al., 2020).

Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at ikke alle gjenbruksprosjekter har samme tiltrekningspotensial. Prosjektene kan dermed bidra til å styrke stedets attraktivitet i ulike grad, men også skape vesentlig utfordringer. Et gjenbruksprosjekt som verken utfyller samfunnsbehov eller er tilpasset strukturen og konteksten, kan mislykkes og føre til at objektet blir igjen uutnyttet og forlatt (De Medici et al., 2020). Samtidig kan økt attraktivitet og antall besøkende skape slitasje. I slike tilfeller, kan det være relevant å se på besøksforvaltning for å skjerme seg mot / håndtere utfordringer som følger med økt besøk (Haraldseid & Stokke 2023; Stokke et al. 2023).

6.3.1.3 Bevisstgjøring

Bærekraftig transformasjon krever endringer i måten vi forstår verden på og i det vi gjør. Gjenbruk av kulturmiljøer kan trekke inn nye perspektiver og øke bevisstheten om aspekter som er viktig for bærekraftig utvikling (Labadi et al., 2021).

Kulturminner vil være mer utsatt for effekter av klimaendringer som for eksempel hyppigere og kraftigere stormer, regnvær, flom og/eller skred. Gjenbruk av kulturmiljøer kan derfor bidra til å øke bevisstheten om klimaendringer og behovet for avbøtende og tilpasningstiltak (ICOMOS, 2019), i tillegg til å være **utslippsbesparende**.

Videre kan gjenbruk av kulturmiljøer bidra til å øke bevisstheten om sirkulærøkonomi-tilnærminger (ICOMOS, 2019), slik som for eksempel behovet for å resirkulere eksisterende bygginger (Radosavljević et al., 2019). I denne forbindelse kan gjenbruk også bidra til økende miljøbevissthet (Vardopoulos, 2019). Dette kan for eksempel skje gjennom å hente inspirasjon fra tider «der man hadde færre ressurser og tok mer vare på ting» - slik en av intervjudeltakere i RELOAD-prosjektet uttrykte det (Krohn et al., 2022b, s. 34).

Gjenbruk kan også øke bevisstheten om de brede kulturelle, sosiale, økonomiske og miljømessige verdiene knyttet til kulturmiljøer (Dane et al., 2019; Iodice et al., 2020). Dette kan igjen bidra til å sette større pris på kulturminner (Kee & Chau, 2020) og endre synspunkter om disse fra å være utgiftspostene til å være verdiskapende. Denne veilederen ønsker å bidra til nettopp dette ved å gi tilgang til metoder og ressurser som man kan bruke for å kartlegge slike verdier.

6.3.1.4 Deltakelse og engasjement

Økt engasjement er et eget nasjonalt kulturmiljøpolitiske mål i Norge der *Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø* (KMD 2020). Dette er noe som gjenbruk av kulturmiljøer kan bidra til ved å fremme sivilsamfunnets deltakelse og engasjement (Dane et al., 2019; Durukan et al., 2021; Europa Nostra, 2015; Gravagnuolo et al., 2021a; Kee & Chau, 2020; Mohaddes Khorassani et al., 2019; Radosavljević et al., 2019; Vardopoulos, 2019).

De over 2600 lokallag og 270 000 medlemmer i Norge som samles i Kulturvernforbundets medlemsorganisasjoner er et tydelig bevis på dette. Riksantikvarens engasjements- og frivillighetsundersøkelser fra 2020 og 2022 viser at 86 prosent av respondentene var minst «litt interessert» i kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap, og at andelen var størst blant dem som er medlem eller kan tenke seg å bli medlem i en frivillig kulturvernorganisasjon (RA, 2022). Disse organisasjoner, lag og foreninger spiller en avgjørende rolle med å ta vare på og videreføre kulturarven gjennom dokumentasjon og formidling, istandsetting og bruk. Eksempler der gjenbruk skaper deltakelse finner vi også i og ved kulturminner der frivillige organisasjoner får drive sin virksomhet mot relativt lave leiepriser under forutsetning om at lokalene vedlikeholdes (Krohn et al., 2023). Et videre eksempel finner vi på Hemnesberget der Hemnes Båtbyggerhistoriske Forening og ivrige frivillige har lagt inn 12000 dugnadstimer i restaureringen og oppgraderingen av Remi Ketil - et tidligere fiskefartøy og veteranskøyten som nå brukes for dagsturer på fjorden.

Gjenbruk kan fremme deltakelse og engasjement på mange flere ulike måter. Man kan, for eksempel, legge til rette for at innbyggerne kan foreslå tiltak knyttet til gjenbruk gjennom en digital plattform eller oppretter foreninger der ulike aktører (lokale innbyggere, eksperter innen kulturarv og lokalt næringsliv) diskuterer transformasjon (Dane et al., 2019). Et annet alternativ er å skape offentlig engasjement i plan- og beslutningsprosesser knyttet til revitalisering av offentlig eide historiske bygninger ved å organisere deltakende aktiviteter som for eksempel verksteder, spørreundersøkelser, intervjuer) (Kee & Chau, 2020).

At gjenbruk engasjerer og fremmer deltakelse er viktig fordi dette gir legitimitet til gjenbruksprosessen (Radosavljević et al., 2019) og bidrar til å **øke bevisstheten om og verdsettingen av kulturarven**

(Durukan et al., 2021; Gravagnuolo et al., 2021a). Deltakelsen i gjenbruksprosesser kan også styrke **samholdet og relasjonene i lokalsamfunnet**, skape en følelse av fellesskaps- og **tilhørighet** og/eller bidra til **inkludering** og stolthet (Europa Nostra, 2015; Kee & Chau, 2020).

I tillegg til å være et av målene i Norges kulturmiljøpolitiske mål, er deltakelse og engasjement også sentralt i flere av FNs bærekraftmål. De frivillige kulturvernorganisasjonene bidrar for eksempel i stor grad til å «sikre god helse og fremme livskvalitet for alle, uansett alder» (mål 3), «fremme muligheter for livslang læring for alle» (mål 4), samt til å stryke samarbeid (mål 17).

6.3.1.5 Effektiv ressursbruk

Gjenbruk av verneverdige bygninger og/eller -miljøer har også mange gevinster når det gjelder ressursbruk.

For det første sparer man utvinning og produksjon av en rekke materialer ved å gjenbruke eksisterende bygninger og bygningsdeler (Europa Nostra, 2015; Gravagnuolo et al., 2021a; ICOMOS, 2019; Labadi et al., 2021; Nocca, 2017; Redden & Crawford, 2021; Vardopoulos, 2019).

I tillegg er gjenbruk av kulturmiljøer ofte basert på bruk av lokale og holdbare materialer (Norden, 2014; Radosavljević et al., 2019), noe som igjen reduserer behovet for transport av materialer med viktige konsekvenser for energibruk og utslipp.

Videre sparer man energi som ellers ville gått med til å bygge nytt (Asplan Viak, 2021; Dane et al., 2021; Durukan et al., 2021; Europa Nostra, 2015; ICOMOS, 2019; Labadi et al., 2021; Nocca, 2017; Norden, 2014; Radosavljević et al., 2019; Redden & Crawford, 2021; Vardopoulos, 2019).

Sist, men ikke minst, unngår man ved gjenbruk av kulturmiljøer å ta i bruk nytt areal, og man kan dermed bidra til å bevare arealer som ikke er bygget ut (Dane et al., 2021; Gravagnuolo et al., 2021a; Nocca, 2017; Vardopoulos, 2019).

6.3.1.6 Formidling av kulturhistorie

Gjenbruk av kulturmiljøer gir muligheter for å formidle kulturhistoriske verdier og glemte eller foreldete teknologier og håndverk som kan gi oss en bedre forståelse av historien (Europa Nostra, 2015), i tillegg til å bidra med kunnskap om f. eks. materialbruk, klimaendringer og tilpasningsmuligheter og viktige verdier – slik det framgår i rubrikken **'besvisstgjøring'**.

Undersøkelser blant besøkende til kulturminner som har blitt gjenbrukt, viser for eksempel at besøk gir den muligheten til å lære om bomiljøer og lokalsamfunnets kultur (Tu, 2020), samt bidra til å fortelle stedets historie (Mohaddes Khorassani et al., 2019; Vardopoulos, 2019). Læringsmuligheter kan også skapes ved å fylle kulturmiljøer med pedagogiske aktiviteter som for eksempel verksteder og kurs i historiske hus om tradisjonelt kunsthåndverk, lokal produkter og matkultur (Radosavljević et al., 2019) og/eller ved å romme museer (Mohaddes Khorassani et al., 2019). Gjenbruk kan dermed også bidra til å formidle immaterielle kulturarv som for eksempel lokal mathistorie eller tradisjonelt kunsthåndverk (Labadi et al., 2021).

Slike effekter i Norge er dokumentert i liten grad, men det finnes også. Formidling om tradisjonshåndverk, bygningsvern, teknisk kunnskap (f. eks. bruk av fartøy, veteranog og andre bevegelige kulturminner) er det viktigste frivillige organisasjoner, bygningsvernssentre og fartøyvernssentre jobber med. Det finnes flere eksempler på slikt formidlingsarbeid, deriblant fartøyvernssenteret i Hardanger og bygningsvernssenteret på Røros. På Hemnesberget jobber Hemnes Båtbyggerhistoriske Forening, Hemnes Sentralskole og Kystlaget Ranfjord sammen om programmet «Sjøaspirantene» der man formidler kystkultur til skoleklasser. I prosjektene RELOAD og SKUL, pekte intervjudeltakere på at bruk av de utvalgte kulturmiljøene bidrar til å øke synligheten av dem og fungerer som kulturbærere som forteller lokal historie (Krohn et al., 2022b; Krohn et al., 2023).

6.3.1.7 Inkludering og tilhørighet

Gjenbruk av kulturmiljøer kan bidra til å fremme inkludering, skape tilhørighet, styrke sosialt samhold og bygge opp sosial kapital (Europa Nostra, 2015; Nocca, 2017). Slike effekter kan være spesielt viktige i regioner som har gjennomgått betydelige strukturelle endringer, slik som tidligere industriregioner (Harfst et al., 2021).

En spørreundersøkelse fra 2022 gjennomført i Norge, Sverige og Danmark, viser at kulturmiljøer er blant forholdene som gjør at man føler tilhørighet til stedet (Krohn et al., 2023). Selv om kulturmiljøer ikke skårer like høyt som natur eller slektsforhold i å skape tilhørighetsfølelse, viser spørreundersøkelsen at over halvdel av respondentene i alle tre land liker å vise frem kulturminner i nærmiljøet sitt, når de får besøk – noe som viser at man er stolt over disse. Videre er kulturvern, kulturarv og historie svært viktig eller viktig for 80 prosent og 62 prosent av de som deltok i spørreundersøkelsen i regi av Frivillighet Norge som ble gjennomført i henholdsvis 2015 (Frivillighet Norge 2015) og 2020 (Frivillighet Norge 2020).

Inkluderingen fremmes ved å **engasjere lokalsamfunnet** i gjenbruksprosesser (Dane et al., 2019), men også ved å gjenbruke kulturmiljøer til å skape møteplasser (Lillevold & Harstad, 2019) og/eller for å drive økonomiske virksomhet som åpner for nye arbeidsmuligheter (Radosavljević et al., 2019). For eksempel fungerer det historiske bygdetunet i Lier som en viktig inkluderingsarena der man organiserer ulike aktiviteter rettet mot eldre, barn og flyktninger (Krohn et al. 2022b). Andre eksempler er inkluderingsprosjekter fra Forbundet Kysten der man bruker båter som kystlagene setter i stand og vedlikeholde⁶ og kurs og aktiviteter for unger og voksne som Vågå husflidslag arrangerer i blant annet den gamle prestegarden Ullinsvin⁷.

Tilhørighet skapes ved at kulturmiljøer og deres gjenbruk frembringer en følelse av felleskap (Iodice et al., 2021; Kee & Chau, 2020; Lillevold & Harstad, 2019; Tu, 2020). Disse fellesskapsbåndene bidrar igjen til å styrke sosialt samhold (Fatoric & Egbergs, 2020; Gravagnuolo et al., 2021a; Harfst et al., 2021; Kee & Chau, 2020) og bygge opp sosial kapital gjennom en styrkning av sosiale relasjoner og nettverk (Kee & Chau, 2020; Tu, 2020; Vardopoulos, 2019). I tillegg til å skape en tilhørighetsfølelse mellom mennesker som bor på et sted her og nå, kan kulturmiljøer også bidra til å skape en følelse av tilhørighet mellom nåtidens og fortidens samfunn (Krohn et al., 2023).

Samtidig er det også viktig å være bevisst på at gjenbruk av kulturmiljøer kan ha negative påvirkninger på inkluderingen og tilhørighet. Når gjenbruk mislykkes i å ta hensyn til lokale behov, blir lokalsamfunnet ekskludert fra disse prosessene (Camerin et al., 2021). Dette kan føre til endringer i sosioøkonomiske forhold som kan bidra til ytterligere ekskludering. Et eksempel på dette er når nabolag forvandles som følge av revitaliseringen skapt av gjenbruksprosjekter og den opprinnelig befolkning må flytte på grunn av stigende boligpriser (Europa Nostra, 2015; Kee & Chau, 2020). Et videre eksempel er når av bruk av kulturmiljøer utnyttes til rene turistformål (Nocca, 2017).

Videre er det viktig å ta hensyn til at disse positive påvirkningene kan være et resultat av hvordan prosessene ble gjennomført, heller enn et resultat av gjenbruk i seg selv. Dette er illustrert ved gjenbruksprosesser som har satset på aktiv deltakelse og engasjement, der lokalsamfunnet har holdt sammen og motstått totalt ombygging (Kee & Chau, 2020).

⁶ Båter - Kysten; [Søk midler til inkluderingsprosjekter - Kysten](#)

⁷ [Vågå Husflidslag - husflid.no](#)

6.3.1.8 Kunnskap og kompetanse

Gjenbruk av kulturmiljøer kan også bidra til å øke eller i det minste opprettholde kunnskap og kompetanser på flere feltområder.

For det første krever gjenbruk av kulturmiljøer visse ferdigheter og kompetanser innen tradisjonell bygningsbevaring (Lillevold & Harstad, 2019; Vardopoulos, 2019). Dermed bidrar gjenbruk til å opprettholde tradisjonell kunnskap innen kulturminne- og bygningsvern (Europa Nostra, 2015; Gravagnuolo et al., 2021a; Krohn et al., 2022b; Krohn et al., 2023).

Kulturmiljøer er også en viktig kunnskapskilde til miljøforvaltning og klimatilpasning, ettersom de bærer tradisjonell kunnskap som kan inspirere dagens tiltak (Norden, 2014; Redden & Crawford, 2021). Kulturmiljøer dokumenterer hvordan lokalsamfunn har tradisjonelt reagert på klima- og miljøutfordringer som for eksempel flom (Fatoric & Egberts, 2020). Kulturmiljøer er også vitner om en tid der det var viktig å bygge på måter og med materialer som kan ha fellestrekk med dagens moderne øko-bygninger (Norden, 2014). Dermed bærer de relevant kunnskap om bygningsteknikker som **minimerer energiforbruk** og reduserer sårbarhet til miljø- og klimautfordringer og som styrker forebygging, risikoforvaltning og motstandsdyktighet.

Videre kan gjenbruk av kulturmiljøer bidra til å forbedre ulike typer ferdigheter, innovativ tenkning og kreativitet, både når de brukes målrettet til pedagogiske formål og når de besøkes til rekreasjonsformål (Europa Nostra, 2015). Gjenbruk kan også bidra til kreative og innovative løsninger for å balansere vern og tilpasning.

I forbindelse med denne effekten bør det også nevnes prosjekter der kulturmiljøer brukes til å romme innovative aktiviteter som for eksempel teknologiparker og kreative næringer (kunst, gallerier med flere) (Dane et al., 2019; Gravagnuolo et al., 2021a; Kee & Chau, 2020; Nocca, 2017).

6.3.1.9 Livskvalitet

Gjenbruk av kulturmiljøer kan påvirke livskvalitet (Europa Nostra, 2015; Gravagnuolo et al., 2021a; Vardopoulos, 2019). Dette kan skje både direkte og indirekte som en følge av de flerfoldige positive miljømessige, sosiale, kulturelle og økonomiske effektene som gjenbruk har av kulturmiljøer. Som tidligere nevnt, kan gjenbruk av kulturmiljøer eksempelvis bidra til å skape **arbeidsplasser**, generere **mindre avfall**, styrke **identitet** og fremme **deltakelse og engasjement**, noe som kan ha en positiv innvirkning på livskvaliteten.

I tillegg til disse virkningene kan gjenbruk ha andre (til dels mer direkte) effekter på livskvaliteten. Gjenbruk av kulturmiljøer kan for eksempel bidra til å forbedre stedets romlige kvaliteter (Radosavljević et al. 2019) og dermed skape tiltalende bo- og arbeidsmiljøer (Fatoric & Egberts, 2020). Blant annet kan gjenbruk av kulturmiljøer bidra til at områder oppleves som tryggere plasser å oppholde seg i (Dane et al., 2019; de Medici et al., 2019; Iodici et al., 2021; Nocca, 2017). Gjenbruk kan også bidra til at disse stedene holdes renere (Gravagnuolo et al., 2021a) og/eller gjøre dem mer tiltrekkende for gangturer. Sistnevnte er tilfelle i Røros der bruk av kulturmiljøet til ulike formål har – sammen med andre tiltak – begrenset byspredning og dermed bilbruk (Lillevold & Haarstad, 2019).

Gjenbruk av kulturmiljøer kan også påvirke livskvalitet gjennom funksjonene de fylles med. Videre kan gjenbruk av kulturmiljøer bidra til å bedre tilgangen til offentlige møteplasser (Dane et al., 2019; Kee & Chau, 2020), noe som igjen kan fremme **inkludering og tilhørighet** samt **deltakelse og engasjement**. I tilfeller der kulturmiljøer brukes i forbindelse med kunst- og kulturrelaterte arrangementer, kan gjenbruk bidra til å utvide det lokale kulturtilbudet (Amato et al., 2021; Dane et al., 2019; Durukan et al., 2021; Gravagnuolo et al., 2021a; Kee & Chau, 2020), noe som kan ha en positiv påvirkning på livskvaliteten i tillegg til å øke stedets **attraktivitet**. I andre tilfeller kan gjenbruk også bidra til å bedre tilgangen til boliger og tjenester (Labadi et al., 2021). Tjenester kan for eksempel omfatte serveringssteder, dagligvarebutikker og annet kommersielt tilbud.

Videre kan gjenbruk av kulturmiljøer påvirke andre aspekter som antas å være viktig for livskvalitet og velferd, slik som for eksempel livstilfredshet (Mohaddes Khorassani et al., 2019; Nocca, 2017) og helse (Tu, 2020).

Disse effektene ble også dokumentert i SKUL-prosjektet der intervjuede pekte på at de utvalgte kulturmiljøene bidrar blant annet til å skape et godt bomiljø med gode kvaliteter, sosiale arenaer og rekreasjonsmuligheter, styrke tilhørigheten til tettstedet, fremme et positivt selvbilde og/eller skape sysselsettingsmuligheter (Krohn et al., 2023).

Som for andre effekter, gjelder det her også å være oppmerksom på at gjenbruk av kulturmiljøer kan ha noen negative effekter. For eksempel kan det å tiltrekke seg for mange besøkende forringe kulturminners og steders kvaliteter (Nocca, 2017), selv om besøket er avgrenset til bestemte tidspunkter (Lillevold & Haarstad, 2019). I slike tilfeller kan planer for besøksforvaltning være nyttig.

6.3.1.10 Mindre avfall

Gjenbruk av bygninger – også verneverdige bygninger – bidrar også til å skape mindre avfall sammenlignet med det å bygge nytt (Europa Nostra, 2015; Fufa et al., 2022; Gravagnuolo et al., 2021a; Labadi et al., 2021; ICOMOS, 2019; Nocca, 2017; Redden & Crawford, 2021; Vardopoulos, 2019).

Gjenbruk av kulturminner minimerer rivning av bygninger, reduserer behovet for å bygge nytt og fremmer resirkulering ved å forlenge levetiden til bygninger, bygningsmaterialer og bygningsdeler, noe som bidrar til å redusere deponi- og byggeavfall (Europa Nostra, 2015; Fufa et al., 2022; Gravagnuolo et al., 2021a; Nocca, 2017; Redden & Crawford, 2021; Vardopoulos, 2019). Gjenbruk av kulturmiljøer er dermed i tråd med tankegangen i sirkulær økonomi (Labadi et al., 2021). I tillegg unngår man å bruke moderne bygningsmaterialer som kan inneholde skadelig komponenter (Redden & Crawford, 2021).

Ved å minimere avfallsmengde bidrar gjenbruk av kulturmiljøer dermed til bærekraft i bygningssektoren og samfunnet generelt, ettersom denne sektoren er ansvarlig for en betydelig andel av avfallet som genereres (Gravagnuolo et al., 2021a). I Norge er det estimert at andelen av avfall generert av bygningssektoren lå på 25 prosent av den totale avfallsmengden i 2018 (Fufa et al., 2022). Til tross for dette viktige bidraget, forblir denne miljøgevinsten (sammen med andre knyttet til **utslipps-** og **ressurssparende potensial** av det å gjenbruke kulturmiljøer) ofte i skyggen av det energiforbruket (og tilhørende utslipp) i bruksfasen av bygningen (Redden & Crawford, 2021), der moderne bygninger ofte skårer bedre enn verneverdige bygninger.

Samtidig er det også viktig å være bevisst på at gjenbruk av kulturmiljøer også kan bidra til å generere avfall som følge av generert besøk/bruk sammenlignet med en situasjon der kulturminneobjektet ikke hadde blitt gjenbrukt (Nocca, 2017). Som ved **potensialet for å spare utslipp**, er gevinsten ved avfallsreduksjon også avhengig av hva vi sammenligner gjenbruksprosjektet med. Videre kan det oppstå miljøutfordringer i forbindelse med å bruke historiske og tradisjonelle råmaterialer som det finnes lite av (Labadi et al., 2021).

6.3.1.11 Revitalisering av tradisjoner

Det å revitalisere lokal produksjon av for eksempel kunst og håndverk nevnes som en indikator på det positive bidraget av det å gjenbruke kulturmiljøer. Selv om denne effekten er lite dokumentert (Nocca, 2017), finnes det mange eksempler der gjenbruk av kulturmiljøer har bidratt til å revitalisere lokale tradisjoner – både internasjonalt og i Norge.

I de italienske regionene Abruzzo og Molise har for eksempel gjenbruk av forlatte jernbaneinfrastrukturer bidratt til å revitalisere kunstneriske og kulturelle aktiviteter, inkludert lokale håndverkstradisjoner (Amato et al., 2021). I Kikinda (Serbia) er gjenbruk av kulturminner også knyttet

til bruk av tradisjonelle tekstilhåndverk og promotering av tradisjonelle matprodukter fra regionen (Radosavljević et al., 2019). I tyrkiske Isparta har gjenbruk av eldre hus bidratt til å bevare lokale håndverksaktiviteter ved å bruke tradisjonelle byggemetoder og til å promotere lokal mat som følge av økte besøksstrømmer (Durukan et al., 2021).

I Norge har vi også slike eksempler. Ved Lier bygdetun og Hobøl prestegård har bruk av kulturmiljøer bidratt til å formidle tradisjoner innen håndverk og mat (Krohn et al., 2022b). I Skudeneshavn bidrar gjenbruk av bygninger i kulturmiljøet til å opprettholde teknikker og metoder som eigner seg til for eksempel maling eller reparasjon av vinduer og dører (Krohn et al., 2023).

6.3.1.12 Samarbeid

Gjenbruksprosjekter er ofte resultatet av samarbeid mellom flere ulike aktører som muliggjør at kulturmiljøer fylles med nye funksjoner og gamle funksjoner tilpasses moderne tid (Radosavljević et al., 2019).

Gjenbruk av kulturmiljøer kan også bidra til å fremme samarbeid og dialog (Dane et al., 2019; Europa Nostra, 2015; Gravagnuolo et al., 2021a) samt til å forbedre forvaltningsmodeller for kulturmiljøer (Dane et al., 2019). Og ved å fremme samarbeid kan gjenbruk dermed også bidra til realisering av flere bærekraftsmål (Labadi et al., 2021).

I Norge der det er mange aktører (frivillige, kommuner, fylkeskommuner, museer, kulturvernmyndigheter og private eiere) som bidrar til at kulturmiljøer kan tas i bruk, og samarbeidet mellom disse blir derfor avgjørende (Krohn et al., 2023). I Jærkysten har, for eksempel, bredt og forpliktende samarbeid knyttet til ny bruk av fyrstasjoner bidratt til å skape nye møtesteder og bred verdiskaping (Haraldseid og Stokke 2023). Og på Hemnesberget jobber kommunen, arkitekter og lokale lag tett sammen for å ta i bruk kulturmiljøet og fiskefartøy som vitner den lokale båtbyggerhistorien.

Slike eksempler finner vi også internasjonalt. I Bologna har man, for eksempel, signert en samarbeidsavtale der både innbyggere og kommunen forplikter seg å samarbeide i regenerering av urbane allmenninger som inkluderer forlatte bygninger gjennom en digital plattform der innbyggerne foreslår og definerer tiltak, noe som igjen bidrar til å fremme aktiv **deltakelse av innbyggerne** (Dane et al., 2019).

Gjenbruk av kulturmiljøer kan også være utgangspunkt for å etablere styringsmodeller som tilrettelegger for samarbeid mellom ulike typer aktører. Dette er, for eksempel, tilfelle i Lyon der en lokal eiendomskommisjon samler statlige tjenester, folkevalgte fra by- og storbyområdene og kvalifiserte personer for å diskutere og koordinere prosjektarbeid, eller i Eindhoven der man har etablert en offentlig-private styringsmodell for å utvikle det som tidligere var et industrielt område (Dane et al., 2019).

6.3.1.13 Styrke identitet

Gjenbruk av kulturmiljøer kan styrke stedets og lokalsamfunnets identitet (Dane et al., 2019; De Medici et al., 2020; Durukan et al., 2021; Gravagnuolo et al., 2021a; Harfst et al., 2021; Nocca, 2017; Storrank, 2017).

Dette skjer delvis ved å **bevare kulturmiljøer** og dermed viktige kulturhistoriske verdier som knytter fortid og nåtid sammen, øker bevisstheten om stedets historie og skaper en felles historie (Europa Nostra, 2015; Fatoric & Egberts, 2020; Vardopoulos, 2019). Dette kan for eksempel være viktig i industriregioner der strukturelle endringer har hatt store konsekvenser for arbeidsmarked og lokalsamfunnets identitet (Harfst et al., 2021).

Dette kan også skje ved å skape en følelse av lokal stolthet over disse kulturminnene, stedet og historien og tradisjonene som er knyttet til dem (Europa Nostra, 2015; Labadi et al., 2021) samt ved å styrke hvordan stedet oppleves (Europa Nostra, 2015; Fatoric & Egberts, 2020; Kee & Chau, 2020).

Disse effektene ble også nevnt av intervjudeltakere i prosjektene RELOAD (Krohn et al., 2022b) og SKUL (Krohn et al., 2023) som undersøkte effekter av bruk av kulturmiljøer på henholdsvis velferd og sosial bærekraft med utgangspunkt i eksempler fra Norden.

Likevel er det viktig å være oppmerksom på at gjenbruk også kan føre til stor besøksaktivitet og en turistifisering av stedet som kan være en trussel for kulturminnevernet (Nocca, 2017) og dermed delvis eller helt kunne ødelegge stedets lokale identitet. Besøksforvaltning er blitt et nytt fagområde som nettopp skal bidra til at økt bruk og turisme ikke fører til slitasje på natur, kulturmiljø og lokalsamfunn (Haraldseid og Stokke 2023, Stokke et al. 2023).

6.3.1.14 Utslippssparende

Verdien av det å gjenbruke verneverdige bygninger for å redusere klimagassutslipp har fått økt oppmerksomhet i de siste årene (Europa Nostra, 2015; ICOMOS, 2019; Labadi et al., 2021; Fatorić & Egberts, 2020; Nocca, 2017; Vardopoulos, 2019).

Gjenbruk av verneverdige bygninger kan redusere behovet for nybygg og bidra til betydelige miljøgevinster, primært ved å unngå «bundne» klimagassutslipp knyttet til materialer og energi (inkludert transport) brukt i konstruksjonen av nye bygninger (Foster, 2020; Redden & Crawford, 2021). Oppussing og gjenbruk av eksisterende bygninger har opptil 50 prosent lavere klimagassutslipp sammenlignet med det å bygge nytt (Fufa et al., 2022). Oppgradering av bygninger gir betydelig utslippsbesparelse og er kostnadseffektivt (Asplan Viak, 2021).

Når det er sagt, er det også viktig å være klar over at utslippsbesparelser varierer med utgangspunktet i steds spesifikke forhold og byggets forutsetninger som kan eksempelvis påvirke handlingsrom for energieffektiviseringstiltak (Asplan Viak, 2021). Utslippsbesparelspotensialet er også avhengig av hva vi sammenligner gjenbruk med. Utslipp kan for eksempel være høyere ved gjenbruk av verneverdige bygninger, om vi sammenligner disse med nullutslippsbygg (Foster, 2020).

Videre er det viktig å være oppmerksom på at (gjen)bruk av kulturmiljøer også kan bidra til å generere utslipp og forurensing som følge av økt trafikk generert av nye besøkende (Europa Nostra, 2015; Nocca, 2017), selve transformasjonsprosessen (fra for eksempel produksjon av materialer) og/eller i forbindelse med (økt) energibruk (Mohaddes Khorassani et al., 2019).

6.3.1.15 Vern av kulturarv

Gjenbruk av kulturmiljøer bidrar til å verne kulturarv for framtidig generasjoner, selv om det kan kreve enkelte endringer for å tilpasse strukturen til nye funksjoner og samfunnsbehov (Dane et al., 2019; De Medici et al., 2019; Durukan et al., 2021; Gravagnuolo et al., 2021a; ICOMOS, 2019; Labadi et al., 2021; Iodice et al., 2020; Lillevold & Haarstad, 2019; Nocca, 2017; Radosavljević et al., 2019; Vardopoulos, 2019).

Vern muliggjøres ved at gjenbruk bidrar til å forlenge levetiden til og hindre forringelsen av kulturmiljøer (Gravagnuolo et al., 2021a; Nocca, 2017). Det bidrar til å bevare arkitektoniske og morfologiske elementer, materialer og (bygge)tradisjoner, stedets atmosfære samt ulike type kulturelle, historiske, estetiske og kunstneriske verdier (De Medici et al., 2019; Durukan et al., 2021; Iodice et al., 2020; Radosavljević et al., 2019).

I tillegg kan gjenbruk ha positive påvirkning på vern av kulturarv ut over det konkrete prosjektet. For eksempel i Røros bidrar gjenbruk av kulturmiljøet til å tiltrekke ressurser i form av for eksempel kurs, verksteder og kompetanse innen bygningsvern, noe som igjen bidrar til kulturminnevern (Lillevold & Haarstad, 2019).

Samtidig har man også vist at gjenbruk av kulturmiljøer kan være av uopprettelig karakter og bli en trussel mot kulturminnenes autenticitet og integritet som følge av slitasje (Camerin et al., 2021; Lillevold & Harstad, 2019; Nocca, 2017; Storrank, 2017). Når gjenbruk er profittdrevet og har lite fokus på å verne de materielle og ikke-materielle kulturelle verdiene kan slike trusler oppstå selv i byer der besøksøkonomien bygger sterkt på kulturarv, (Camerin et al., 2021). Men det kan også skje fordi enkelte historiske interesser (og dermed visse kulturmiljøer) blir prioritert framfor andre (Lillevold & Haarstad, 2019).

Derfor er det viktig at gjenbruksprosesser gjennomføres med omhu og tar hensyn til ulike typer kunnskap og synspunkter – både fra kulturvernmyndigheter og lokalsamfunnet – som minimerer tap av ulike typer verdier. Det er nettopp dette det som vi sikter mot med **RUVIVALs veileder**.

6.3.1.16 Økonomi

Gjenbruk av kulturmiljøer kan ha flere positive økonomiske konsekvenser. For det første kan gjenbruk bidra til å redusere kostnader i forbindelse med energi- og materialbruk som det å bygge nytt ville kreve (Nocca, 2017). Oppgradering av bevaringsverdige bygninger er ofte også mer kostnadseffektivt for å redusere klimagassutslipp enn å bygge nytt (Asplan Viak, 2021).

Gjenbruk av kulturmiljøer kan også generere direkte, indirekte og induserte økonomiske ringvirkninger (Gravagnuolo et al., 2021a). Med dette mener vi både omsetningen og sysselsetning kobles direkte til bruk, besøk og istandsetting av kulturmiljøer; økonomiske ringvirkninger som følge av leveransen av material og andre leveranser; og forbruk generert som følge av jobbinntekter fra direkte og indirekte sysselsetning. Det å fylle kulturmiljøer med nye aktiviteter som for eksempel serverings- og/eller overnattingssteder og/eller bruke dem i ulike sammenhenger som for eksempel i kultur- og kunstartangementer, kan bidra til å utvide det eksisterende tilbudet, skape nye forretningsmuligheter og øke inntekter, ikke minst ved å tiltrekke flere besøkende (Amato et al., 2021; Durukan et al., 2021; Fatoric & Egbergs, 2020; Harfst et al., 2021; Iodice et al., 2021; Kee & Chau, 2020; Nocca, 2017).

Selve gjenbruksprosessen kan også bidra til utvikling av ulike næringer for å tilfredsstille behovet for materialer og for håndverkere og kompetanse innenfor tradisjonshåndverk som kreves i gjenbruksprosjekter (Durukan et al., 2021), noe som igjen kan ha positive ringvirkninger i regionen. Videre kan gjenbruk bidra til å bedre økonomien gjennom innovative ideer (Dane et al., 2019; Gravagnuolo et al., 2021a).

Studier peker også på sammenhengen mellom gjenbruk av kulturmiljøer og tomte- og/eller eiendomsverdier (Iodice et al., 2021; Kee & Chau, 2020; Lillevold & Harstad, 2019; Nocca, 2017; Radosavljević et al., 2019; Storrank, 2017). En forstudie som nylig ble gjennomført i Vestfold og Telemark fylkeskommune, viser at salgspriser på boliger påvirkes positivt av å være lokalisert i områder med vernestatus (Krohn et al., 2022a).

Til sammen kan disse positive økonomiske ringvirkningene gi god avkastning til den offentlige sektoren ved for eksempel å generere skatteinntekter (Europa Nostra, 2015; Gravagnuolo et al., 2021a; Nocca, 2017).

Samtidig kan det også være noen negative økonomiske konsekvenser, slik som at økte eiendoms- og/eller energipriser og/eller økte levekostnader (Durukan et al., 2021; Europa Nostra, 2015; Nocca, 2017) kan bidra til å redusere den lokale kjøpekraften (Durukan et al., 2021), noe som igjen kan bidra til ekskludering og at den opprinnelig befolkning må flytte på grunn av stigende boligpriser (Europa Nostra, 2015; Kee & Chau, 2020). Videre er det viktig å være oppmerksom på at et økende antall turister ikke nødvendigvis bidrar til positiv økonomisk utvikling på lokalt nivå (Harfst et al., 2021).

6.3.2 Veiledende del

Hovedformålet med den «veiledende» delen er fortsatt å veilede brukeren gjennom de ulike fasene i en gjenbruksprosess og gi brukeren relevant informasjon i hver fase. I hver av disse fasene foreslås flere moduler som tar for seg behovene som ble identifisert av intervju- og verksteddeltakere, og støtter funksjoner som ble ansett som relevante for verktøyet. Modulene bygger på eksisterende studier, veiledere og verktøy, men også på dokumentasjon som er blitt produsert som en del av RUVIVAL-prosjektet.

Fasene og modulene som inngår i hver av fasene er identifisert gjennom litteraturgjennomgangen (TØI arbeidsdokument 51935-2022), intervjuer (TØI arbeidsdokument 51936-2022) og digitalt verksted (TØI arbeidsdokument 51989-2023). Når det er sagt har fasene og modulene endret seg underveis, slik det framgår av kapittel 6.2 og figurer 6-5 til 6-7. Fasene heter nå: A) forberedelse; B) Prosjektideutvikling; C) Realisering; og D) Avslutning.

Innholdet i hver fase og modul har også endret seg siden den første utkast til veilederen. Begge typer ressurser (dokumentasjon produsert i prosjektet og eksterne ressurser) er blitt utvidet under utviklingen av veilederen.

Denne kapittel dokumenterer kun den endelig teksten etter å ha innarbeidet alle innspill. Både samarbeidspartnere og øvrige aktører har foreslått ressurser som burde inkluderes i veilederen underveis som er beskrevet i kapittel 4, og hvilke ressursene som ble inkludert er gjengitt i tabeller 5-1 og 5-2.

Innledningsvis har vi også tydeliggjort at det denne delen handler om en prosessveileder som skiller seg fra andre veiledere og som er rettet mot ulike typer organisasjoner, samt hvilke type ressurser de finner under hver av fasene slik at det ikke er nødvendig å lese gjennom alle fasene og modulene. Som ved den motiverende delen, har vi forenklet språk, flyttet referanser til fotnoter; og erstattet «kulturminner og -miljøer» med «kulturmiljøer». Vi har satt spesielt fokus på å forenkle noen av moduler som opplevdes mest akademisk og tungt å lese (delvis fordi de var på engelsk): valg av funksjon, kriterier og indikatorer.

I den digitale versjonen av veilederen har vi også flyttet referanser til fotnoter i de modulene der dette var relevant for å gjøre lesningen mer flyttende. I dette arbeidsdokumentet er alle referanser samlet til slutt (kapittel 8), og det å bruke fotnoter vil fungere dårlig fordi nummerering vil ikke samsvarer med nummereringen i den digitale veilederen, der referanser følger med ei hver modul. I innholdet til veilederen som omtales i dette dokumentet har vi derfor beholdt referanser til studier i parentes i selve teksten.

Introduksjonstekst. I denne prosessveilederen finner du nyttig informasjon og hjelpemidler du kan velge mellom, basert på dine behov, enten du forvalter kulturmiljøer, eier et kulturminne eller er involvert i frivillige arbeid. Gjenbruksprosesser er ofte langvarige, og hvilke moduler og ressurser som er mest relevante for deg, vil avhenge av hvilken fase gjenbruksprosjektet befinner seg i. Veilederen er delt opp i fire faser: A) Forberedelse; B) Prosjektideutvikling; C) Realisering; og D) Avslutning. Ta gjerne en titt på hvilke moduler inngår i hver fase ved å bruke menyen til venstre eller ved å forstørre figuren nedenfor. Under figuren finner du mer informasjon om målgruppen for veilederen, hvilke ressurser du kan finne i den, og hvordan veilederen er utviklet.

Hvem er veilederen rettet mot? Denne prosessveilederen er ment for konkrete prosjekter hvor man ønsker å ta i bruk et kulturmiljø. Veilederen skiller seg dermed fra andre veiledere som har fokus på å utnytte kulturmiljøer generelt som ressurser for steds- og regional utvikling.

Veilederen kan være relevant for:

- private eiere som lurer på hva som bør tas hensyn til ved bruk av et kulturmiljø.

- frivillige organisasjoner som leter etter tilskudd og/eller råd for å bruke og drifte et kulturmiljø.
- kommuner som ønsker å starte en prosess for å finne ut hvilke verdier lokalsamfunnet knytter til et kulturmiljø.

Ønske er at veilederen kan brukes både av ressurssterke organisasjoner, som for eksempel store kommuner eller statlige eiere, som kan lede gjenbruksprosesser, og av private personer og små organisasjoner, som for eksempel lokale lag eller mindre kommuner, som kanskje er avhengige av ekstern rådgiving. Sistnevnte kan bruke veilederen som et oppslagsverk for å få innsikt i hva de bør være oppmerksomme på, når de bestiller rådgivingstjenester utenfra.

Hvilke typer ressurser kan du finne i veilederen? Hver modul omfatter ulike typer råd, ressurser og hjelpemidler. Noen av disse er utviklet innenfor RUVIVAL-prosjektet, mens andre er utgitt av andre organisasjoner eller hentet fra eksterne nettsider. Blant annet finner du:

- Metoder og råd for å fremme dialog, medvirkning og samarbeid mellom ulike aktører
- Oversikt over krav og regler du må forholde deg til
- Forslag til hvordan du kan kartlegge verdier knyttet til kulturmiljøet
- Råd om hvordan du kan velge en passende funksjon for kulturmiljøet
- Informasjon om tilskuddsordninger og rådgiving for å realisere prosjektet
- Forslag til indikatorer for å evaluere gjenbruksprosjektet
- Eksempler som kan gi inspirasjon, dele erfaringer og motivere andre

Hvordan har vi utviklet veilederen? Hver fase inneholder flere moduler med ressurser som tar for seg ulike behov identifisert av aktører som arbeider med kulturminnevern og gjenbruk av kulturmiljøer.

Fasene og modulene, samt innholdet i disse er basert på en gjennomgang av studier, intervjuer, et digitalt verksted og innspill fra både prosjektets samarbeidspartnere og eksterne aktører. Funnene fra disse aktivitetene er samlet i arbeidsdokumenter som er utarbeidet av Transportøkonomisk institutt:

- Litteraturgjennomgang: TØI arbeidsdokument: 51935/2022
- Intervjuer: TØI arbeidsdokument: 51936/2022
- Digitalt verksted: TØI arbeidsdokument: 51989/2023
- Utforming av verktøy: TØI arbeidsdokument: 51990/2025
- Videreutvikling av veileder: TØI arbeidsdokument: 52081/2025

Hele kunnskapsinnhenting og prosessen med å utvikle veilederen er også oppsummert i prosjektets **sluttrapporten**.

6.3.2.1 Forberedelse

Etter innspill fra samarbeidspartnere tok vi følgende grep. Vi:

- endret navn til noen av moduler for å gjøre dem mer tiltalende. Deriblant:
 - fra «Begrepsavklaring» til «viktige ord og uttrykk»
 - fra «Aktøranalyse» til «relevante aktører»
 - fra «kunnskapsbase» til «nyttige kunnskap»
- gjorde brukere oppmerksom på at kommunale og fylkeskommunale kulturmiljøplaner kan være nyttig kunnskapskilder
- endret referanser til fotnoter der dette var relevant

Så tok vi flere grep etter vi reflekterte over tidligere innspill og innspill fra øvrige aktører. Vi:

- flyttet «viktige ord og uttrykk» til introduksjonsside (se kapittel 6.1)
- flyttet «fremme dialog» fra prosjektutvikling til denne fasen

- delte modulen «nyttig kunnskap» i to moduler for å synliggjøre viktighet av det å kartlegge verdier: «Verdikartlegging» og «klargjøring av krav»
- utvidet noen av ressurser under de ulike modulene i denne fasen. Deriblant:
 - satt inn en snutt om deltakende metoder fra WP1
 - satt inn beskrivelsen av en kunstbaserte metode for kartlegging av verdier fra WP1
 - satt inn Riksantikvarens råd for etablering av næring
- slettet følgende ressurser som oppfattes som mindre relevant her:
 - Kurs i designdrevet innovasjon fra DOGA – for den var mer rettet mot bedrifter
- Flyttet noen elementer mellom moduler der det syntes disse passer bedre:
 - «My Cult-Rural Toolkit» ble flyttet fra «fremme dialog» til «Verdikartlegging»
- lagt til en setning om at bruker bør sjekke krav i kommune- og reguleringsplaner og krav som følger av fredning under «klargjøring av krav».
- endret introduksjonsteksten for å være mer tydelig på hva den modulen omfatter

Introduksjonstekst. Når du starter en gjenbruksprosess, er det viktig å forankre prosjektet lokalt og legge til rette for at relevante aktører kan engasjere seg i prosessen. Det er også nyttig å samle informasjon om kulturmiljøet for å få en bedre forståelse av de verdiene som er knyttet til selve kulturmiljøet og dets omgivelser – gjerne gjennom deltakende prosesser. Videre er det viktig å avklare hvilke krav som kan stilles til kulturmiljøet, også med tanke på mulige nye funksjoner. Hvem bør involveres i en gjenbruksprosess? Og hvordan? Hvilke verdier er knyttet til kulturmiljøer? Og hvilke krav må du forholde deg til? Bruk menyen til venstre for å få tilgang til ressurser som kan hjelpe deg med å besvare disse spørsmålene.

Relevante aktører

Funn fra både litteraturgjennomgang, intervjuer og digitalt verksted antyder at det kan være viktig å identifisere aktører i prosesser der kulturminner blir gjenbrukt, og at dette bør gjøres helst i en tidlig fase av prosessen. Hensikten med denne modulen er dermed å presentere kort hvorfor og hvordan en aktøranalyse kan gjennomføres, samt gi tilgang til noen eksterne ressurser som kan være nyttige i praksis.

Vi fikk ikke noen innspill eller kommentarer til denne modulen annen enn å endre navn på den (fra «Aktøranalyse» til «Relevante aktører»). Dermed er det ikke foretatt noen vesentlig endringer utover det å flytte referanser til fotnoter for å forenkle gjennomlesning og mindre teksttilpasninger.

Introduksjonstekst. Mye tyder på at det å kartlegge aktører i prosesser der kulturminner blir gjenbrukt er sentralt for å lykkes i disse prosessene, og at dette bør gjøres helst tidlig i prosessen. Hensikten med denne modulen er dermed å presentere kort hvorfor og hvordan en aktøranalyse kan gjennomføres, samt gi deg tilgang til noen eksterne ressurser som kan være nyttige i praksis.

Hvorfor? Forvaltning av kulturminner krever involvering av mange ulike aktører som for eksempel private og offentlige kulturminneiere, kommunale, fylkeskommunale og statlige kulturminneforvaltere, sivile organisasjoner, næring og befolkning. Disse aktørene kan ha ulike og til dels motstridende interesser, noe som kan utfordre gjenbruksprosesser. Identifikasjon av aktører kan bidra til at man blir oppmerksom på og tar hensyn til disse ulike interessene.

Videre er samarbeid og aktiv deltakelse avgjørende for å lykkes med strategier for bred verdiskaping basert på kulturminner (DS, 2017, DS, udatert). Manglende deltakelse og engasjement kan imidlertid utfordre gjenbruksprosesser (Pintossi et al., 2021a, 2021b). Identifikasjon av aktører utgjør derfor en viktig første (men ikke tilstrekkelig) steg for å fremme samarbeid og deltakelse.

At identifisering av ulike aktører er meget sentralt i gjenbruksprosesser, illustreres ved at flere av rammeverk som er utviklet til å støtte beslutninger om valg av alternative bruksfunksjoner har som mål å tilrettelegge for nettopp dette (f.eks. Aigwi et al., 2019; 2020; Della Spina, 2021; Vehbi et al.,

2021). Noen av disse rammeverkene omfatter også en kartlegging av relevante aktører som eget trinn (f.eks. Capolongo et al., 2019; Foster, 2020).

Hvordan? Identifikasjon av aktører bør foregå før prioritering/valg av bruksalternativer og planlegging av gjenbruk (f.eks. Dane et al., 2019; Greco et al., 2019; Herrmann & Trunk, udatert). Videre bør identifiseringen favne bredt, ettersom relevante aktører som bør trekkes inn i gjenbruksprosesser, kan omfatte et variert antall av personer/organisasjoner på ulike nivåer (Dane et al., 2019). Disse aktørene kan gi innspill til krav og forventninger, identifisere potensielle bruksfunksjoner og/eller tilby økonomisk støtte (Herrmann & Trunk, udatert).

Målet er å identifisere aktører som påvirkes av, har innvirkning på, er interessert i, støtter eller motsetter seg, drar nytte av og/eller besitter kunnskap og kompetanse relevant for prosjektet (DS, 2023). Relevante aktører kan omfatte forvaltere, tjenesteytere (for eksempel arkitekter), nærings- og finansaktører, academia og samfunnet generelt, inkludert brukere, ansatte, naboer og borgere.

Når aktører er identifisert, kan aktøranalysen utvides ved å reflektere om hvorfor man ønsker å ha dem med; hvilke rolle de identifiserte aktørene vil ha i prosessen; samt hvordan man vil kommunisere og fremme gode relasjoner som sikrer deres engasjement (DS, 2023; Hermann & Trunk, udatert; Perello et al., 2018).

En enkel tilnærming er å organisere aktører i fire kategorier: 1) de som må være med, 2) de som bør være med, 3) de som representerer maktinteresser og 4) de som representerer motkrefter (DS, 2023). Alternativt kan man tenke i form av funksjonelle kategorier for å maksimere prosjektets potensial: 1) policy for å endre politiske rammer; 2) academia for å informere forskning; 3) næring, tjenester og investorer for å støtte etableringen av nye forretningsmodeller; og 4) brukere for å informere og styrke lokalsamfunnet (Perello et al., 2018). To andre tilnærminger for å kategorisere aktører kan være basert på a) deres interesse og b) påvirkningsgrad og/eller rollen de vil ta i gjenbruksprosessen: de som er i prosjektkjernen, partnere, påvirkere som bidrar til gjenbruk på en direkte måte og de som blir påvirket av gjenbruksprosessen (Herrmann & Trunk, udatert).

Eksterne ressurser. Nedenfor finner du maler utgitt av Distriktssenteret og prosjektet 'Forget Heritage' som du kan vurdere å bruke for å gjennomføre en aktøranalyse:

Digitalt verktøy fra Distriktssenteret: <https://distriktssenteret.no/digitale-verktoy/aktoranalyse/>

Forget Heritage - Stakeholder table (DOCX, 55KB)

Forget Heritage - Stakeholder table - example (PDF, 176KB)

Forget Heritage - Stakeholder map (DOCX, 111KB)

Forget Heritage - Stakeholder map - example (PDF, 270KB)

Fremme dialog

Aktiv dialog med ulike aktører er avgjørende for å få på plass et mest mulig velfungerende verktøy med en stor grad av grad av legitimitet. Vi har derfor etterstrebet å engasjere aktører som jobber med kulturminneforvaltning fra ulike ståsteder. I tillegg kan aktiv dialog bidra til gode gjenbruksprosesser der flere får eierskap til utvikling av kulturminnet. Meningen med denne modulen er dermed å gi en oversikt over mulige metoder som kan tilrettelegge for god og aktiv dialog i gjenbruksprosesser av kulturminner og -miljøer.

Vi fikk ikke noen innspill til denne modulen, men vi gjorde noen tilpasninger underveis. Før det første ble denne modulen flyttet fra «prosjektutviklingsfasen» til denne fasen som følge av erfaringer gjort i en av studieområdene i prosjektet som illustrerte at det er viktig å starte en dialog og åpne for medvirkning tidlig i prosessen – før man bestemmer seg for hva kulturmiljøet skal brukes til.

Videre ble denne modulen utvidet med kunnskap fra arbeidspakke 1 som hadde undersøkt deltagende metoder for å fremme sivilsamfunnets engasjement og medvirkning i gjenbruksprosesser og testet bruk av kunstbaserte metoder for kartlegging av verdier.

Under den første revideringen ble én av ressursene som ble foreslått til «Nyttig kunnskap» av en av samarbeidspartnere ([Gratis introkurs i designdreivet innovasjon | DOGA](#)) inkludert i denne modulen, for vi vurderte at metoden egner seg til å fremme dialog. Senere innså vi at denne metoden er først og fremst rettet mot bedrifter for at disse revurderer måten de jobber på. Vi bestemte oss derfor for å ikke inkludere denne ressursen i veilederen. Videre innså vi også at en av ressursene som var opprinnelig inkludert i denne modulen («My Cult-Rural Toolkit») passet egentlig bedre under «Verdikartlegging» og ble derfor flyttet dit.

Introduksjonstekst. Ulike berørte aktører har ofte engasjement, kunnskaper og ressurser som er viktige for å drive gjenbruksprosesser. En aktiv og konstruktiv dialog mellom disse aktørene kan bidra til å forebygge konflikter og finne løsninger på eventuelle utfordringer som oppstår i gjenbruken av kulturarvsressursene. Resultatet av gjenbruksprosessen kan dermed bli mye bedre ved å sikre en god dialog. Videre kan en god dialog gi mulighet for at flere kan få eierskap til utviklingen av kulturmiljøet, samt gi gjenbruksprosessen en større grad av legitimitet.

Deltakelse må utformes nøye for å være effektiv og nyttig som forvaltnings- eller styringsverktøy. Aktiv deltagelse fra lokalsamfunnet eller det store samfunnet er avgjørende for å identifisere verdier, kvaliteter og prioriteringer, samt legitimere beslutninger og innlemme disse beslutningene i en bærekraftig forvaltningsplan. Målet er å fremme engasjement, tillit og samarbeid i prosesser som omhandler, blant andre, planlegging og forvaltning.

Deltakende metoder gir en verdifull mulighet til å involvere ulike aktører (for eksempel borgere, interessegrupper og personer med ulike bakgrunn og kultur) i planprosesser, forvaltning og kunnskapsutvikling. Samtidig reiser deltagende metoder mange etiske utfordringer fordi de involverer personlige liv, erfaringer og ideer som er gjenstand for studier og generering av informasjon og eventuelt endringer. Dette fører til en rekke etiske spørsmål knyttet til skader, fordeler, rettigheter, plikter og ansvar som mennesker opplever i forhold til hverandre.

I denne forbindelsen kan et sett med etiske prinsipper fungere som et nyttig rammeverk for å veilede deltagende metoder på en etisk, inkluderende og rettferdig måte. Eksempler på slike prinsipper er *gjensidig respekt, likestilling og inkludering, demokratisk deltagelse, aktiv læring, evnen til å gjøre en forskjell, kollektiv handling og personlig integritet* (Banks & Brandon-Miller, 2018)⁸.

Det finnes mange ulike metoder for å legge til rette for en aktiv og konstruktiv dialog. Resultatene fra aktøranalysen kan være nyttige for å informere valg av metode, ettersom involvering av ressurssterke aktører kan kreve andre tilnærminger enn når man involverer aktører med færre ressurser. Det kan også være hensiktsmessig å vurdere valg av metode ut fra hvor «moden» gjenbruksprosessen er, og hvilken grad av engasjement som finnes i det konkrete gjenbruksprosjektet. For eksempel kan et gjenbruksprosjekt som er langt i prosessen, og som allerede har skapt sterkt engasjement, kreve en annen tilnærming enn et gjenbruksprosjekt som er i en tidlig fase.

Nedenfor beskriver vi noen av disse metodene og henviser til eksterne kilder for mer informasjon. I tillegg kan det være nyttig å evaluere hvordan de involverte vurderer selve dialogen med en **dialog- og tillitssjekk** som omtales på slutten av denne siden.

⁸ Bearbeidet av Sarah Jane Banks & Mary Brydon-Miller (2018). Ethics in participatory research. In S. Banks & M. Brydon-Miller (Eds.), Ethics in participatory Research for Health and Social Well-Being. Cases and Commentaries. Abingdon: Routledge.

IGP-metoden – Distriktssenteret

IGP står for Individ, Gruppe, Plenum. Dette er en involveringsmetode som legger opp til en balansert dialog på tre ulike nivåer, der alle får anledning til å delta aktivt. Metoden er egnet til å skape engasjement, og passer for de fleste.

IGP metoden – Distriktssenteret: <https://distriktssenteret.no/digitale-verktoy/igp-metoden/>

Arbeidsverksted – Distriktssenteret

I et arbeidsverksted er deltakerne aktive og bidrar i reell samhandling (dette til forskjell fra møter der det kun foregår informasjonsutveksling). Arbeidsverkstedet er altså en metode som fremmer engasjement og medvirkning, og kan brukes både til idé- og prosjektutvikling, eller for å få fram aktuelle tiltak.

Arbeidsverkssted – Distriktssenteret: <https://distriktssenteret.no/digitale-verktoy/arbeidsverksted/>

Gjestebud – Distriktssenteret

Et gjestebud er en metode for medvirkning som brukes når man ønsker å involvere interesser eller grupper som ellers kan være utfordrende å engasjere. Det legges vekt på å lage trygge og avslappede rammer rundt dialogen, der samtaler kan gi gode innspill. Vertskapet for gjestebudet spiller en viktig rolle.

Gjestebud – Distriktssenteret: <https://distriktssenteret.no/digitale-verktoy/gjestebud/>

Metode for lokalsamfunnsbasert forvaltning og planlegging av kulturarv (RURITAGE-prosjektet):

Metode for å veilede strategiarbeidet med fornyelse av rurale område basert på gjenbruk av kultur- og naturarvsressursene. I verktøyet finnes både en teoretisk forankring og et operativt program for nyskapende prosesser, der deltakende planlegging, samskapingsprosesser og mobilisering av berørte lokale interesser inngår.

RURITAGE methodology for Community-based Heritage Management and Planning: <https://www.ruritage.eu/wp-content/uploads/fv-contest/c1/Deliverables/D2.1.pdf? t=1606303910>

Deltakerprosesser for fornyelse av rurale områder basert på kulturarv (RURITAGE-prosjektet):

Dette er en lokalsamfunnsbasert forvaltnings- og planleggingsmetode for kultur- og naturarvsområder som er utviklet i RURITAGE-prosjektet. Dokumentet nedenfor presenterer metoden og resultatene av implementeringen i seks demonstrasjonsområder. Resultatene indikerer at metoden kan medvirke til økt eierskap og inkludering i gjenbruk av kulturminner.

Participatory Process for Regenerating Rural Areas through Heritage-Led Plans: The RURITAGE Community-Based Methodology: https://www.ruritage.eu/wp-content/uploads/fv-contest/c1/participatory_sustainability-13-05212-v2.pdf? t=162756317

For en mer detaljert beskrivelsen av de fire pilarene, sjekk gjerne **Metode for lokalsamfunnsbasert forvaltning og planlegging av kulturarv – RURITAGE prosjekt**

Dialog- og tillitssjekken – Distriktssenteret

Denne metoden er egnet til å kartlegge hvordan de som deltar i dialogprosesser, oppfatter kvaliteten på dialogen. Metoden er basert på utfylling av et enkelt spørreskjema som alle deltakerne svarer på, og resultatene gir et samlet bilde av hvordan dialogen fungerer og hva som det eventuelt bør gjøres noe med for å sikre kvaliteten.

Dialog og tillitssjekken – Distriktssenteret: <https://distriktssenteret.no/digitale-verktoy/dialog-og-tillitssjekken/>

Verdikartlegging

Denne modulen var tidligere en rubrikk under modulen «nyttig kunnskap» (tidligere «kunnskapsbasen») som også samlet ressurser for å samle informasjon om hvilke krav en bør forholde seg til. Erfaringer gjort i prosjektet illustrerte at det å kartlegge hvilke verdier som er knyttet til kulturmiljøet er sentralt i gjenbruksprosesser, noe som førte til at rubrikken ble flyttet et nivå oppe for å antyde viktighet av denne kartleggingen.

Som følge av innspill fra samarbeidspartnere hadde vi inkludert en referanse om at kommunale og fylkeskommunale kulturmiljøplaner også kan inneholde nyttig informasjon om kulturmiljøet man ønsker å gjenbruke. Men siden fokus ble snevret fra å samle generell informasjon om kulturmiljøet til å kartlegge verdier knyttet til kulturmiljøet, ble denne referansen flettet inn i introduksjonsteksten til denne modulen i stedet for å bli presentert som en metode for å kartlegge verdier. Det samme gjelder referansen til nettportalen <https://www.kulturminnesok.no/>

Derimot utvidet vi listen av metoder for å kartlegge verdier med følgende:

- Kunstbaserte metode for kartlegging av verdier fra arbeidspakke 1
- «My Cult-Rural Toolkit» som ble flyttet fra modulen «fremme dialog»

Introduksjonstekst. Vellykkede gjenbruksprosjekter krever en balansegang mellom å bevare kulturmiljøets verdier for fremtidige generasjoner og å skape nye verdier som tilfredsstiller dagens behov. Dette innebærer utfordrende vurderinger som gjerne bør ta hensyn til ulike perspektiver, ettersom verdiene knyttet til kulturmiljøet kan variere fra person til person.

Her finner du en oversikt over metoder som kan være nyttige i en gjenbruksprosess for å kartlegge verdiene knyttet til kulturmiljøet og dets omgivelser. De fleste ressursene legger til rette for deltakende prosesser, der flere kan bidra til å identifisere verdier knyttet til kulturmiljøet.

Husk også at kulturmiljøplaner fra kommunen og fylkeskommunen kan inneholde nyttig informasjon om kulturmiljøet. I nettportalen [kulturminnesøk: <https://www.kulturminnesok.no/>] finner du også en oversikt over kulturminner, kulturmiljøer og landskap i Norge.

Verdisetting og verdivekting - Riksantikvaren

I denne veilederen presenterer Riksantikvaren eksempler på kunnskaps-, opplevels- og bruksverdier knyttet til kulturminner. Den inneholder også en liste over egenskaper som kjennetegner kulturminner, samt et sett av kriterier som kan brukes for å vekte disse verdiene. Veilederen inkluderer i tillegg en sjekkliste for en systematisk kartlegging av verdiene.

Verdisetting og verdivekting - Riksantikvaren: <https://www.riksantikvaren.no/veileder/verdisetting-og-verdivekting-av-kulturminner/>

DIVE - kulturhistorisk stedsanalyse - Riksantikvaren

På denne siden finner du den første (2009) og den reviderte (2018) utgaven av veilederen for å gjennomføre en DIVE-analyse, samt eksempler på gjennomførte analyser. DIVE står for Describe (beskrive), Interpret (fortolke), Value (vurdere) og Enable (aktivere). Analysemetoden er utviklet for å synliggjøre kulturmiljøers kvaliteter, muligheter og handlingsrom i by- og stedsutvikling, og er primært ment for bruk i arealplanlegging, konsekvensutredninger, kulturminneforvaltning og utvikling av kulturminneplaner. Metoden kan likevel være nyttig for å kartlegge verdier i et konkret gjenbruksprosjekt for å beskrive, forstå og vurdere kulturmiljøets verdier gjennom deltakende prosesser.

DIVE - kulturhistorisk stedsanalyse - Riksantikvaren: <https://www.riksantikvaren.no/veileder/dive-kulturhistorisk-stedsanalyse/>

Metode for landskapsanalyse i kommuneplan – Riksantikvaren

Denne veilederen presenterer en metode for å analysere landskapet og utrede virkninger av planlagte arealbruksendringer. Metoden er primært rettet mot kommuner, men inkluderer også elementer som kan være nyttige for kartlegging av verdier som for eksempel sjekklister for fastsettelse av landskapskarakter og verdivurderingen og veiledning for gjennomføring av en «gyldighetstest».

Metode for landskapsanalyse i kommuneplan - Riksantikvaren:

<https://riksantikvaren.no/veileder/metode-for-landskapsanalyse-i-kommuneplan/>

“My Cult-Rural Toolkit” (RURITAGE-prosjektet):

Dette verktøysettet består av både fysiske deltakende verksteder og digitale app-basert verktøy som tilrettelegger for at både eksperter og legfolk kan delta i identifiseringen og verdsettingen av kulturarvsverdiene. De stedsbaserte metodene gir mulighet for å undersøke hvordan individer og lokalsamfunn opplever landskapet og legger til rette for landskapsevaluering, samtidig som de fremmer engasjement og deltakelse. På denne måten kan lokalsamfunnet bidra til datainnsamling og vurdering av landskapsendringer. Verktøysettet ble utviklet basert på erfaringer fra vellykkede rurale utviklingsprosesser som har tatt utgangspunkt i natur- og kulturarvsressursene.

Development of the My Cult-Rural Toolkit - RURITAGE project: <https://doi.org/10.3390/su13137128>

Kunstbaserte metoder

Her har vi samlet en oversikt over metoder som bruker ulike kunstneriske uttrykk for å legge til rette for kommunikasjon og diskusjon om temaer som for eksempel verdier knyttet til kulturmiljøer.

Kunstbaserte metoder

Klargjøring av krav

Denne modulen var tidligere en rubrikk under modulen «nyttig kunnskap» (tidligere «kunnskapsbasen») som også samlet ressurser for å samle informasjon om kulturmiljøet.

Listen av ressurser for å klargjøre krav ble utvidet med Riksantikvarens råd for etablering av næring. Videre lagt vi inn noen setninger i introduksjonsteksten for å gjøre brukere oppmerksomme på at de bør sjekke krav i kommune- og reguleringsplaner og krav som følger av fredning og vernevedtak.

Samtidig ble noen av ressursene som ble foreslått av samarbeidspartnere og øvrige aktører flyttet til andre moduler, for de handlet ikke om krav man bør forholde seg til. Noen av forslag ble også vurdert som altfor generelle til å ta med i denne veilederen om «gjenbruk». Hvilke ressurser som ble tatt med og ikke ble tatt med er redegjort i tabeller 5.1 og 5.2.

Forskrift om elektriske anlegg og utstyr ble også slettet fordi lenken var feil (refererte til bybrannsikring).

Introduksjonstekst. Her finner du en oversikt over ressurser som kan være nyttige i en gjenbruksprosess for å samle informasjon om krav som kan påvirke kulturmiljøet som skal tas i bruk, samt eventuelle nye funksjoner kulturmiljøet skal fylles med. Denne veilederen dekker ikke krav som stilles knyttet til plan- og bygningsloven eller eventuelle frednings- og vernevedtak. Ta derfor gjerne kontakt med byantikvar eller kulturminneansvarlig i kommunen for å få informasjon om hvilke krav og hensyn som følger av lovverket, samt for å undersøke hvilke type bruk som tillattes i henhold til kommuneplan og reguleringsplan.

Tekniske krav til byggverk – Direktoratet for byggekvalitet

Her finner du veiledning om de kravene et byggverk må oppfylle for å kunne oppføres lovlig i Norge. Veiledningen forklarer forskriftens funksjons- og ytelseskrav til byggverk, og fortolker preaksepterte ytelser som anses som oppfyllelse av disse kravene. Veileder refererer også til relevante standarder, anvisninger og ytterligere veiledning. Blant annet finner du veiledning om bruk av eldre,

bevaringsverdige ildsteder i kulturhistorisk, antikvarisk eller verneverdig bygning: [§ 9-10.
Utslippskrav til vedovner: <https://www.dibk.no/regelverk/byggteknisk-forskrift-tek17/9/9-10>]

Tekniske krav til byggverk – Direktoratet for byggekvalitet:
<https://www.dibk.no/regelverk/byggteknisk-forskrift-tek17>

Veileder for næringsetablering – Riksantikvaren

Denne veilederen gir deg råd for etablering av næringsvirksomhet i kulturminner. Den er primært fokusert på planleggingsfasen og hjelper deg til å navigere relevante krav og søknadsprosedyrer. Veilederen gir også råd for å sikre en god dialog med myndighetene og henviser til nyttige informasjonskilder. Den inkluderer også en sjekkliste for planlegging av næringsetablering i verneverdige bygninger. I veilederen finner du også en lenke til Riksantikvarens eksempelsamlingen om næringsvirksomhet.

Veileder og råd for næringsetablering – Riksantikvaren: <https://riksantikvaren.no/veileder/rad-om-naeringsetablering-i-verna-hus/#section1>

Brannsikring og brannforebygging

Det finnes flere veiledere med nyttige råd om brannsikring og brannforebygging.

Bybrannsikring - Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap:
<https://www.dsb.no/globalassets/dokumenter/rapporter/bybrannsikringweb.pdf>

I denne veilederen finner du praktiske råd for brannsikring av verneverdig tett trehusbebyggelse, samt en oversikt over gjeldende lover og forskrifter på dette temaet. Veilederen er utarbeidet ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) på oppdrag fra Riksantikvaren og Direktoratet for Samfunnssikkerhet og beredskap (DSB).

Brannsikring av kirkebygg - Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap:
<https://www.dsb.no/lover/brannvern-brannvesen-nodnett/veiledning-til-forskrift/brannsikring-av-kirkebygg--en-temaveiledning-for-kirkebyggforvaltninger/>

Denne veilederen gir innsikt i brannsikring av kirker og henviser til kilder med løsningsalternativer som brukeren kan vurdere. Veileder fokuserer på planlegging, gjennomføring og oppfølging av tilsyn, samt på de utfordringene som kan oppstå i tilsynsprosessen. Den er utarbeidet av SINTEF NBL på oppdrag fra Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DSB), Riksantikvaren og KA Kirkelig arbeidsgiver- og interesseorganisasjon.

Veiledning til forskrift om brannforebygging - Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap:
<https://www.dsb.no/lover/brannvern-brannvesen-nodnett/veiledning-til-forskrift/veiledning-til-forskrift-om-brannforebygging/>

Denne veilederen gjengir forskriftstekst, forklarer sentrale begreper brukt i forskriften og oppsummerer hva bestemmelsen handler om. Målet med forskriften er å redusere sannsynligheten for brann og begrense brannens konsekvenser for liv, helse, miljø og materielle verdier.

Standard for universell utforming i kulturmiljøer – International Standard Organization

ISO 5727:2024 oppsummerer kriterier og tiltak for å bedre tilgjengeligheten i kulturmiljøer. Kriteriene og tiltakene gjelder ikke generell forvaltning, organisatoriske forhold eller andre funksjonelle aspekter som ikke er direkte knyttet til bevaring, restaurering eller spesifikke tilgjengelighetsinngrep. Krav og anbefalinger om universell utforming knyttet til design og konstruksjon av det bygde miljøet dekkes av ISO 21542 og NS11001. En annen relevant standard for universell utforming i kulturmiljøer er ISO21902:2021.

Standard for universell utforming i kulturmiljøer – International Standard Organization:
<https://www.iso.org/standard/71860.html>

Andre veiledning - Riksantikvaren

På Riksantikvarens sider finner du flere veiledere, retningslinjer og informasjonsark som kan være nyttige for å være klar over kravene som kan påvirke kulturmiljøet og eventuelle nye funksjoner som skal innføres. Blant annet kan du finne [retningslinjer for dispensasjonsbehandling:
<https://riksantikvaren.no/veileder/dispensasjonsveileder/>].

Her finner du også veiledning som kan være nyttig for gjennomføringen av gjenbruksprosjektet som for eksempel råd om energieffektivisering, brannsikring, samt bruk og vedlikehold av materialer.

Andre veiledning - Riksantikvaren: <https://www.riksantikvaren.no/veiledere/>

6.3.2.2 Prosjektideutvikling

Innspill fra samarbeidspartnere og øvrige aktører, samt refleksjoner rundt disse førte til innføringen av noen endringer også i denne fasen. Vi:

- endret navn på denne fasen fra «prosjektutvikling» til «prosjektideutvikling»
- flyttet modulen om «fremme dialog» til forberedelsesfasen, som omtalt ovenfor
- endret navn fra «etablering arbeidsgruppe» til «samarbeid», der førstnevnte inngår som et element av sistnevnte – først og fremst fordi mye av det gamle og nye innholdet (fra WP2) handlet egentlig om samarbeid
- splittet «Valg av type gjenbruk» i to moduler, for å gjøre modulen mindre tung og ha bedre plass for omtale av noen av indikatorer
- lagt til lenken til PLP-metodikken som hadde blitt omtalt av flere i innspillsrunden
- endret referanser til fotnoter der dette var relevant

Introduksjonstekst. I denne fasen drøfter man mulige bruksalternativer for kulturmiljøet for å så velge mellom disse. Dette krever metoder som gjør det mulig å vurdere ulike kriterier og ta hensyn til forskjellige perspektiver. Prosessen bør gjerne ledes av en arbeidsgruppe, og resultatet styrkes ved å sikre en god dialog og samarbeid mellom aktørene. Fasen bør gjerne avsluttes med en konkret prosjektplan som kan gjennomføres i neste fase. Hva er viktig for å lykkes med samarbeidet? Hvilke kriterier bør vurderes ved valg av funksjon for kulturmiljøet? Hvordan kan slike valg forstås? Og hva kjemmer en god prosjektplan? Trykk på menyen til venstre for å få tilgang til ressurser som kan støtte samarbeid, valg av funksjon og prosjektplanlegging.

Samarbeid

Intervjudeltakere og funn fra prosjekter understreker viktigheten av å integrere og kombinere de riktige settene av kunnskap, kompetanser og ferdigheter for å sikre suksess i prosesser der kulturminner og -miljøer tas i bruk. Et viktig formål med denne modulen er dermed å støtte etableringen av en arbeidsgruppe som samler ressurser som bør vurderes å skulle inngå i gjenbruksprosesser av kulturminner og -miljøer.

Etter innspill fra samarbeidspartnere valgte vi å heve fram betydningen av å inkludere personer med kunnskap om bruken av kulturminnet i arbeidsgruppen.

Etter hvert innså vi at etableringen av arbeidsgruppe kan anses som et eksempel på samarbeid mellom ulike aktører. Noen av kunnskap som allerede var inkludert i denne modulen refererte faktisk til lærdommer om samarbeid fra andre prosjekter, og vi kunne også trekke slike lærdommer fra RUVIVAL-prosjektet. Vi valgte derfor å omstrukturere modulen inn i fire deler:

- introduksjon, fulgt av hovedmomenter fra lærdommer om samarbeid fra RUVIVAL og andre prosjekter
- lærdommer om samarbeid fra RUVIVAL-prosjektet
- hovedfunn om partnerksp fra Open Heritage-prosjektet
- egen snutt med anbefaling om å etablere en arbeidsgruppe som leder prosjektideutviklingsprosessen og videre arbeid (eventuell etter relevante tilpasninger).

Introduksjonstekst. I Norge der det er mange aktører (frivillige, kommuner, fylkeskommuner, museer, kulturvernmyndigheter og private eiere) som bidrar til at kulturmiljøer kan tas i bruk, og samarbeidet mellom disse er avgjørende. Her finner du om lærdommer om samarbeid basert på undersøkelser i studieområdene i RUVIVAL-prosjektet, samt funn fra andre eksterne prosjekter. Du får også innsikt i hvorfor det kan være fordelaktig å etablere en arbeidsgruppe som styrer prosjektutviklingsprosessen, samt noen viktige hensyn å ta i etableringen av en slik arbeidsgruppe.

Lærdommer om samarbeid fra RUVIVAL-prosjektet

Her finner du en oppsummering av aspekter som er viktig for samarbeid rundt bruk av kulturmiljøer som er undersøkt i RUVIVAL-prosjektet: **Lærdommer om samarbeid**

Hovedfunn fra Open Heritage-prosjektet

Prosjektet «Open Heritage» (Mérai et al., 2021) identifiserer flere utfordringer knyttet til samarbeid i gjenbruksprosesser av kulturminner og -miljøer, samt gir anbefalinger for å etablere og administrere engasjerende og effektive partnerskap.

Hovedfunn fra prosjektet "Open Heritage" (Mérai et al., 2021)

Utfordringer	Anbefalinger til å skape partnerskap	Anbefalinger til å styre partnerskap
Finne drivkraften	Involverer et mangfold av synspunkter	Sikte på inkluderende og effektive styringsmodeller
Harmonisering av mål og interesser	Fortsett å lete etter de riktige partnerne	Bygge på erfaringer fra gode praksiser og prosjekter
Oppnå en felles forståelse av kulturarv	Engasjere frivillige	Planlegge hele prosessen ved å definere mål, forventninger, roller og ansvarsfordeling
Finne en effektiv styringsstruktur	Definere felles verdier og motivasjoner i teamet	Vurdere etablering av både kortsiktige og langsiktige partnerskap
Forene ulike operasjonelle tidsrammer	Samarbeide med sivile organisasjoner	Skape partnerskapssynergi
Arbeider med ulike organisasjonskulturer	Se på det store bildet og muliggjøre kapasitetsbygging	Opprette en kobling mellom administrasjonen og sluttbrukeren
Takle maktasymmetri	Bruke partnerskap som en katalysator for å skape nettverk	Gjør deg kjent med det juridiske rammeverket
Kutte byråkrati		Bruk teknologi for å etablere digitale samarbeidstavler og deltakende verktøy

Etablering av en arbeidsgruppe

Mye tyder på at det er viktig å integrere og kombinere rette typer ressurser i form av kunnskap, ferdigheter og kompetanser i prosesser der kulturminner og/eller -miljøer gjenbrukes.

Dette kan gjøres ved å etablere en arbeidsgruppe som inkluderer en variert sammensetning av individer med ulike typer kunnskap, ferdigheter og kompetanser som kan være nyttig for det

konkrete gjenbruksprosjektet. Sammensetningen av arbeidsgruppen vil variere avhengig av hvilken type kulturminne man ønsker å gjenbruke, valgt bruksfunksjon og den spesifikke konteksten.

Generelt sett er det nyttig å involvere en mangfoldig gruppe individer fra ulike sektorer og med variert faglig kunnskap og kompetanse, inkludert personer med kunnskap om bruken av kulturminnet. Ved å engasjere representanter fra offentlig, frivillig, forskings-, finansierings- og privat sektor, samt ulike faglige miljøer (som for eksempel kulturminnevern, organisasjoner av kommersielle og kulturelle arrangementer, arkitektur) sikrer man tilgang til en bredde av ferdigheter, innsikter og finansielle ressurser, samt tverrfaglig kunnskap og kompetanse. Videre er inkludering av individer med lokal kunnskap nyttig for å skape følsomme og bevisste gjenbruksprosjekter. For etableringen av en slik arbeidsgruppe kan det være hensiktsmessig å bygge på **aktøranalysen** gjort i forberedelsesfasen.

Forslag om kriterier

Valget av kriterier bygger på litteraturgjennomgangen, men er tilpasset hovedformålet med RUVIVAL-veilederen som er å legge til rette for at gjenbruksprosjekter bidrar til bærekraftig utvikling. Vi har derfor forsøkt å inkludere kriterier som omfatter alle bærekraftdimensjoner og som er tilstrekkelig generelle til å kunne anvendes i ulike prosjekter.

Denne modulen var opprinnelig en del av modulen «valg av type gjenbruk» som ble splittet i to for å gjøre det mindre tungt. Den bør likevel sees i sammenheng med metoder presentert under «valg av bruksfunksjon». Som ved andre moduler satt vi også inn referanser til fotnoter. Vi fikk flere kommentarer om at bruk av engelsk språk kunne gjøre kriteriene mindre relevant for noen aktører, og vi valgte derfor å oversette listen av kriterier til norsk, samt presentere den på en mer brukervennlig måte (i løpende tekst framfor en Excel-fil). I tillegg foretok vi noen mindre endringer i teksten og formatteringen for å gjøre brukere oppmerksom om at det er ikke mening å bruke alle kriterier.

Introduksjonstekst. Vurderingen av mulige bruksalternativer for kulturmiljøet bør bygge på ulike kriterier som tar hensyn til både miljømessige, sosiale, kulturelle og økonomiske aspekter. Nedenfor finner du en liste med forslag om relevante kriterier. Listen er ganske omfattende, og hensikten med denne er ikke at du benytter samtlige kriterier i beslutningsprosessen. Det er faktisk gunstig å begrense antallet til maksimalt 10 kriterier.

Kriterier bør velges ut ifra det spesifikke kulturmiljøet og informasjonen samlet inn i forberedelsesfasen. For eksempel: hvilke verdier er viktigst eller mest kritisk å bevare? Hvilke behov i lokalsamfunnet bør prioriteres?

I valget av kriteriene kan det være nyttig å støtte seg i kommunens prioriterte bærekraftsmål og satsingsområder, samt behovene identifisert i kulturminneplaner. Videre bør valget gjerne skje i samarbeid og dialog med ulike aktører som kan bringe inn forskjellige kunnskaper og erfaringer.

En liste med forslag til kriterier finner du **her**. Listen inkluderer referanser til studier der kriteriene er hentet fra. Merk at listen er på engelsk. Nedenfor har vi oppsummert kriteriene etter bærekraftsdimensjon.

Kulturell

Autentisitet og integritet

Bevaring av kulturarvens autentisitet og integritet

Iboende verdi

Gjenskaping og overføring av kulturarvens verdier og betydninger for fremtidige generasjoner

Gjenkjennelighet

Fremme forståelse og aksept for gjenbruksintervensjon

Tradisjonelle ferdigheter

Bevaring og utvikling av tradisjonelle ferdigheter som for eksempel bygningsvern og opplæring i håndverkskunnskap

Kulturelle besøkende

Økte muligheter for å oppleve og verdsette kultur og kulturarv gjennom besøksopplevelser

Lokal identitet

Bidrag til styrkning av lokal identitet

Verdi av kulturminne

Synliggjøre verdien av kulturarv

Stedsfølelse

Styrkning av følelsen av stedsfølelse

Sosial

Kulturarvens samfunn:

Styrking av borgeres selvorganiseringsevnen for bevaring, verdiskaping og gjenbruk

Læringsmuligheter:

Forbedring av utdannings- og læringsmuligheter for lokalsamfunnet

Samarbeid:

Stimulering av samarbeid og samarbeidsprosjekter

Sosialt samhold:

Styrkning av tillit og åpenhet i lokalsamfunnet, samt økt bevissthet om behovene og rettighetene til både nåværende og fremtidige generasjoner

Deltakelse:

Involvering av ulike interessenter og innbyggere i beslutningsprosessen

Kulturell livskraft

Økt kulturell aktivitet og arrangementer og bedre tilgang til kulturmiljøer og kulturarv for lokalsamfunnet

Landskapskvalitet:

Bidrag til skjønnhet og harmoni i landskapet

Stedets attraktivitet:

Forbedring av attraktiviteten til unike, trygge og sunne offentlige rom for beboere og besøkende

Renslighet:

Bidrag til renhold og vedlikehold av offentlige rom

Sikkerhet:

Bidrag til økt sikkerhet i offentlige rom og skape trygge plasser for alle

Velvære:

Forbedring av innbyggenes og besøkendes selvopplevd velvære – målt gjennom tilfredsstillelse av grunnleggende fysiologiske behov og behov for trygghet, tilhørighet, selvfølelse og selvaktualisering

Livskvalitet:

Bidrag til økt fastboendes livskvalitet – målt gjennom tilgjengelighet til nærbutikker, og motvirkning av gentrifisering og turistifisering

Miljømessig

Energieffektivitet:

Generering av energikilder for driftsfasen gjennom fornybar energi og reduksjon av energiforbruk ved hjelp av teknologier som er kompatible med kulturmiljøer

Ferskvannseffektivitet:

Generering av vannressurser for driftsfasen gjennom vannfangst, filtrering og gjenbrukssystemer

Naturbaserte løsninger:

Regenerering av naturressurser ved bruk av naturbaserte løsninger for å forbedre luftkvaliteten, vannkvaliteten og grønne arealer

Bygge- og rivningsavfall:

Unngåelse av bygge- og rivningsavfall

Materialutvinning:

Unngåelse av utvinning av råmaterialer ved å bruke resirkulerte og gjenbrukte materialer

Klimagassutslipp:

Bidrag til reduksjon av klimagassutslipp, inkludert bundet energi i bygninger og tomter

Luftkvalitet:

Forbedring av luftkvaliteten og mikroklimaet i området

Vannkvalitet:

Bidrag til forbedring av vannkvaliteten

Biologisk mangfold:

Bidrag til bevaring og forbedring av biologisk mangfold, inkludert tiltak for å stoppe og reversere tap av arter

Jordforurensning:

Rydding og utbedring av forurenset jord, samt rehabilitering av jordområder

Bevaring av areal:

Bevaring av areal ved å hindre at den blir brukt til nybygging

Økonomisk

Finansiell selv bærekraft:

Generering av økonomiske ressurser for bevaring og kontinuerlig vedlikehold

Reinvestering av overskudd:

Gjenbruk av overskudd lokalt i for eksempel ytterligere gjenbruksprosjekter og/eller aktiviteter i historiske bygninger eller miljøer, gründerinitiativer, samt sosiale og solidariske aktiviteter

Smarte spesialiseringsstrategier:

Bidrag til regional utvikling og regionale smarte spesialiseringsstrategier

Jobbskaping:

Skapelse av faste arbeidsplasser, både direkte og indirekte

Økonomisk avkastning for offentlig sektor:

Økte inntekter og reduserte kostnader for offentlig sektor

Investeringer:

Stimulering av lokale investeringer og økonomiske aktiviteter

Besøkendes utgifter:

Direkte økonomisk påvirkning knyttet til besøk

Økonomiske ringvirkninger:

Indirekte og induserte økonomiske effekter, inkludert de som er knyttet til bygning, kulturelle og kreative aktiviteter, turisme, utdanning og opplæring, forskning og innovasjon, entreprenørskap, med flere.

Boligmarked:

Økning av eiendomsverdier og eventuelle "turistifisering" effekter

Entreprenørskap:

Stimulering av næringsetablering

Valg av bruksfunksjon

Både intervju- og verkstedsdeltakere påpekte viktigheten av å ta hensyn til ulike perspektiver og kriterier i gjenbruksprosesser, og at det er behov for verktøy som kan bistå i avveininger. Valget av bruksfunksjon for et funksjonstømt kulturminne utgjør en sentral fase i gjenbruksprosessen. Fra litteraturgjennomgangen vet vi at multikriteria beslutningsanalysemetoder egner seg for å integrere ulike perspektiver og ofte benyttes i vurderingen og valget av gjenbruksalternativer. Samtidig viste litteraturgjennomgangen at bruken av disse metodene kan være utfordrende, noe som kan begrense bred deltakelsen i beslutningsprosessen. Videre fant vi også at kriteriene er mangfoldige og omfattende.

Med denne modulen har vi derfor som mål å introdusere multikriteria beslutningsanalysemetoder på en måte som senker terskelen for deres bruk. Valget av metoder bygger på litteraturgjennomgangen, men er avgrenset til noen få metoder som vi har forsøkt å forenkle i standardmaler som kan tilpasses det spesifikke gjenbruksprosjektet.

Vårt inntrykk er at denne modulen oppleves litt tung og akademisk, så vi prøvde å forenkle noe språk, i tillegg til å dele den opprinnelig modulen («valg av type gjenbruk») i to: «forslag om kriterier» og «valg av bruksfunksjon». Som ved andre moduler satt vi også inn referanser til fotnoter. Videre har vi foretatt noen mindre endringer i teksten og formatteringen for å gjøre brukere oppmerksom om at metoder er noe man kan velge mellom.

Introduksjonstekst. Et viktig steg i gjenbruksprosesser er å velge hvilken bruksfunksjon man ønsker å tilordne kulturmiljøer som ikke lenger er i bruk. I denne prosessen er det viktig å ta hensyn til (til dels motstridende) perspektiver fra ulike aktører. Dette er ikke minst viktig, når gjenbruksprosessen skal bidra til bærekraftig utvikling, noe som innebærer komplekse beslutningsprosesser. Såkalte multikriteriebeslutningsanalysemetoder kan hjelpe i slike prosesser, da de støtter avveininger og valg. Nedenfor finner du en innføring til disse metodene samt forenklete maler som kan tilpasses og brukes i konkrete gjenbruksprosjekter.

Aktørene involvert i en gjenbruksprosess, kan være mange: private og offentlige eiere, forvaltere, planleggere, næringslivet, sivile organisasjoner og befolkningen. Mens noen interesser og kriterier kan styrke hverandre, kan andre være i konflikt med hverandre. Slike konflikter kan for eksempel oppstå når behovet for å sikre økonomisk bærekraft av prosjektet over tid, eller ønske om å tilpasse kulturminnet til moderne krav og standarder, går på bekostning av de historiske verdiene eller den symbolske betydningen av kulturmiljøet. Multikriteriebeslutningsanalysemetoder legger til rette for prioritering av alternative bruksfunksjoner og gjenbruksprosjekter ved å evaluere og rangere dem basert på forskjellige kriterier som også rangeres i forhold til hver andre.

Multikriteriebeslutningsanalysemetoder er populære innen ulike forskningsfelt, inkludert bærekraft. Det er relativt få referanser til bruken av disse metodene i kulturminnefeltet (Morkunaite et al. 2019; Vehbi et al., 2021), men antallet referanser har økt (Salerno, 2020). Disse metodene har blant annet blitt brukt for å vurdere og velge tilpasningstiltak (Morkunaite et al. 2019; Stajonevic et al., 2021), evaluere evnen til bevarings- og gjenoppbyggingsprosesser av historiske bygninger for å møte lokalsamfunnets behov (Vehbi et al., 2021); og bistå valget av gjenbruksalternativer basert på lokalsamfunnets interesser (f.eks. Della Spina, 2021; Torrieri, 2019).

Multikriteriebeslutningsanalysemetoder anses som nyttige verktøy for å integrere ulike perspektiver og kunnskaper; vurdere flere mål og kriterier; inkludere ikke-monetære virkninger; evaluere og sammenligne alternativer på en systematisk måte; og gjøre prioriterings- og beslutningsprosessene mer transparente (Aigwi et al., 2019; Della Spina, 2020; Della Spina, 2021; Oppio & Dell'Ovo, 2021; Gravagnuolo et al., 2021b; Morkunaite et al., 2019; Torrieri, 2019; Vehbi et al., 2021).

Multikriteriebeslutningsanalysemetoder følger noen hovedtrinn, som illustrert i figuren nedenfor.

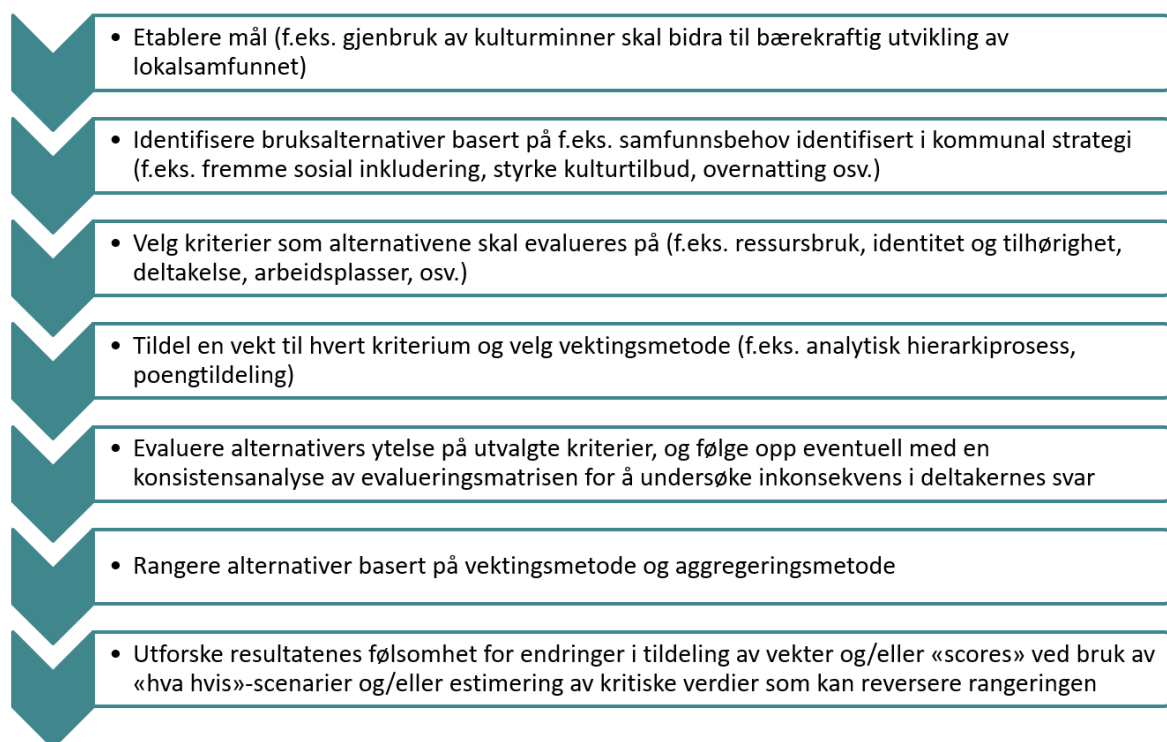

Figure 1: Hovedtrinn i metoder for multikriteria beslutningsanalyse (Kilde: egen figur basert på Aigwi et al. (2019), Capolongo et al. (2019), Della Spina (2020), Haroun et al. (2019), Salerno (2020) og Vehbi et al. (2021).

Implementeringen av multikriteriebeslutningsanalysemetoder krever bruk av mer spesifikke metoder. Nedenfor finner du en beskrivelse av disse og tilhørende maler som du kan tilpasse og bruke i konkrete gjenbruksprosjekter. **Metodene er listet ut ifra vår egen vurdering om hvor lett de er å bruke.**

Klikk på metodens navn for å få en innføringen i metoden og tilgang til et eksempel (mal) på hvordan den kan brukes. Hver mal inneholder liste over vurderingskriterier, samt en tom mal som kan brukes i prosjektet ditt. I malen trenger du kun å erstatte kriteriene som er angitt i eksemplene med de som er relevante for ditt spesifikke gjenbruksprosjekt, og fyller ut de gule cellene. Kopier og lim inn den tomme malen (arket), hvis du vil bruke metoden flere ganger, for eksempel for å utføre en sensitivitetsanalyse.

Forenklet multikriteria beslutningsanalysemetode - Excel fil "MCDA Point allocation"

Denne forenklete multikriteria beslutningsanalysemetoden bruker poengtildeling, der deltakerne tildeler et poengbudsjett til ulike kriterier. Kriteriene kan organiseres på forskjellige nivåer, slik det er gjort i Capolongo et al. 2019 og i lenken nedenfor. Kriterier på det første nivået kan være overordnede dimensjoner som for eksempel miljøprestasjon, mens kriteriene på det andre nivået bør være mer spesifikke faktorer som for eksempel karbonutslipp eller avfallsmengde.

Metoden består av fem trinn som kan suppleres av en sensitivitetsanalyse:

1. Identifisere alternative bruksfunksjoner til det spesifikke kulturminnet
2. Velge kriterier som hvert alternativ skal vurderes mot
3. Vekte kriteriene, dvs. tildel poeng til hvert kriterium for å bestemme deres relative betydning. Summen av poengene tildelt nivå 1-kriteriene bør ikke overstige det totale poengbudsjettet, og det samme gjelder for summen av poengene tildelt nivå 2-kriteriene for et gitt nivå 1-kriterium. I eksempelet er budsjett poeng satt til 1.

4. Gi poeng til hvert alternativt for hvert nivå 2-kriterium og beregne det vektete gjennomsnittet for hver opsjon (både for hvert nivå 1-kriterium og totalt). Her trenger du ikke å ta hensyn til poengbudsjettet, men du bør holde deg innenfor et valgt intervall som for eksempel 0-100. Med andre ord: ingen av alternativene kan få færre poeng enn 0 eller flere poeng enn 100. Merk at ulike alternativer kan få samme poeng, dersom det vurderes hensiktsmessig.
5. Analysere og tolke vektet gjennomsnitt for hvert nivå-1 kriterium og på tvers av kriterier.
6. Analysen kan styrkes med en sensitivitetsanalyse for å observere hvordan rangeringen av alternativene varierer ved å endre vektene som tildeles kriteriene og/eller poeng som tildeles bruksalternativer.

Forenklet Analytical Hierarchy Process (AHP) - Excel fil "MCDA_AHP forenklet"

Denne metoden kombinerer Analytical Hierarchy Process (AHP) metoden (for tildeling av vekter til kriteriene) med poengallokeringsmetoden (for tildeling av poeng til bruksalternativene). Dette legger til rette for at man kan dra nytte av styrke i parvise sammenligninger fra AHP (beskrevet nedenfor) samtidig som prosedyren forenkles noe ved å redusere antallet parvise sammenligninger.

Metoden består av følgende trinn som bygger på de som er beskrevet under de andre to metodene ovenfor:

1. Definere mål med gjenbruk
2. Velge kriterier
3. Identifisere alternativer
4. Vekte kriterier ved å gjøre parvise sammenligninger av kriterier i forhold til mål (etablert i trinn 1). Bruk skala for relativ vektning som gjengis nedenfor.
5. Verifiser den logiske sammenhengen av parvise sammenligninger gjennom en konsistensanalyse
6. Gi poeng og beregne vektete gjennomsnittet
7. Analysere resultater
8. Gjennomføre en sensitivitetsanalyse

Skala for relativ vektning (Saaty, 1987):

- 1: Kriteriet i raden har «akkurat den samme» betydningen/viktigheten som kriteriet i kolonnen det sammenliknes mot
- 3: Kriteriet i raden har «litt større» betydning/viktighet sammenliknet med kriteriet i kolonnen
- 5: Kriteriet i raden har «klart større» betydning/viktighet sammenliknet med kriteriet i kolonnen
- 7: Kriteriet i raden har «svært mye større» betydning/viktighet sammenliknet med kriteriet i kolonnen
- 9: Kriteriet i raden har «ekstremt mye større» betydning/viktighet sammenliknet med kriteriet i kolonnen

Analytical Hierarchy Process (AHP) - Excel fil "MCDA_AHP"

Analytical Hierarchy Process (AHP) er en av de mest brukte teknikkene (Della Spina, 2021; Haroun et al., 2019; Li et al., 2021; Morkunaite et al. 2019; Stajonevic et al., 2021). AHP er en hierarkisk metode der prioriteringer bestemmes av parvise sammenligninger (Li et al., 2021; Vehbi et al., 2021), noe som bidrar til å gjøre denne metoden svært robust (Della Spina, 2021; Gravagnuolo et al., 2021b).

Metoden består av følgende trinn:

1. Konstruksjon av hierarkiet. I et hierarki på tre nivåer vil dette være: a) definisjonen av målet med gjenbruk, b) valg av kriterier; og valg av alternativer. Dette trinnet ligner dermed på trinn 1-2 i den første metoden og trin 1-2 i den andre metoden

2. Etablering av prioriteringene mellom elementer i hierarkiet ved parvise sammenligninger. I trenivåhierarkiet som er brukt som eksempel, vil dette være parvise sammenligninger av kriteriene med referanse til objektivet (som kan f. eks. være at gjenbruk bidrar til bærekraftig utvikling av lokalsamfunnet) og av alternativene med referanse til hvert kriterium. For dette bruker man Saaty's semantiske skala - se nedenfor og mal.
3. Verifisering av den logiske sammenhengen av parvise sammenligninger gjennom en konsistensanalyse. Et konsistensforhold på 0,10 eller mindre anses som akseptabelt
4. Beregning og analyse av resultater
5. Gjennomføring av en sensitivitetsanalyse ved å endre på betydningen av kriteriene for å nå objektivet og/eller av bruksalternativer med referanse til hvert kriterium.

Skala for relativ vektning (Saaty, 1987):

- 1: Kriteriet i raden har «akkurat den samme» betydningen/viktigheten som kriteriet i kolonnen det sammenliknes mot
- 3: Kriteriet i raden har «litt større» betydning/viktighet sammenliknet med kriteriet i kolonnen
- 5: Kriteriet i raden har «klart større» betydning/viktighet sammenliknet med kriteriet i kolonnen
- 7: Kriteriet i raden har «svært mye større» betydning/viktighet sammenliknet med kriteriet i kolonnen
- 9: Kriteriet i raden har «ekstremt mye større» betydning/viktighet sammenliknet med kriteriet i kolonnen

Prosjektplan

Det ble foreslått å ta inkludere her en lenke som henviser til sentrale prinsipper for god prosjektledelse i omstillingsarbeid ([Prosjektlederprosessen \(PLP\) | Regional omstilling \(innovasjon Norge.no\)](https://regionalomstilling.innovasjon Norge.no)). Som omtalt i tabellen 5-1, vurderer vi at disse prinsipper er mye bredere enn det vi ønsker å gi veiledning om i denne modulen. Vi gjorde dermed ikke noen endringer i denne modulen.

Vi vurderte å flytte denne modulen til gjennomførings/realiseringsfasen, men til slutt valgte vi å vente på tilbakemeldinger fra verkstedet.

Introduksjonstekst. Ved oppstart av et gjenbruksprosjekt, er det viktig å bli enige om hvem som skal delta i arbeidsgruppen og fastsette en realistisk tidslinje for prosjektets fullføring. Når disse to elementer er på plass, kan du planlegge de nødvendige aktiviteter fra start til slutt og sette tidspunkter for viktige milepæler.

Nedenfor finner du digitale ressurser som kan være nyttige for å sette opp en prosjekt- eller prosessplan:

Prosessplan – Distriktssenteret

Her finner du et brukervennlig digitalt verktøy som viser hvordan du kan lage en prosessplan. Verktøyet inkluderer seks trinn og følger med to Excel-mal for korte og lange prosessplaner.

Prosessplan – Distriktssenteret: <https://distriktssenteret.no/digitale-verktoy/prosessplan/>

Prosjektlederprosessen – Innovasjon Norge

Her finner du en beskrivelse av PLP-metodikken. Metodikken er primært rettet mot ledere av omstillingsarbeid og prosjekter i omstillingskommuner, men den bygger på fire sentrale prinsipper som kan være nyttige for å sikre god prosjektledelse og -gjennomføring. Lenken omfatter også informasjon om PLP-kurs som tilbys av Innovasjon Norge.

Prosjektlederprosessen – Innovasjon Norge:

[https://regionalomstilling.innovasjon Norge.no/artikkel/prosjektlederprosessen-\(plp\)](https://regionalomstilling.innovasjon Norge.no/artikkel/prosjektlederprosessen-(plp))

6.3.2.3 Realisering

Denne er en av fasene vi fant minst informasjon om fra litteraturgjennomgangen, men som viste seg å også være sentralt ut ifra intervjuer og det digitale verkstedet. Vi tok følgende grep for å følge opp innspill fra samarbeidspartnere og øvrige aktører.

- Øke synlighet til enkelte finansieringsmuligheter
- Lagt til flere praktiske ressurser
- Introduserte kort ressursene – på lignende måter som metoder for «Verdikartlegging» og ressurser for «Klargjøring av krav»

I tillegg bestemte vi oss for å endre navn fra fasen fra «Gjennomføring» til «Realisering».

Introduksjonstekst. I denne fasen er det avgjørende å ha tilgang til nødvendige midler, ressurser og kompetanse for å kunne gjennomføre gjenbruksprosjektet. Videre er det viktig å være oppmerksom på og tilpasse prosjektet etter eventuelle hendelser som kan påvirke den opprinnelige prosjektideen og planen. Hvilke typer tilskudd kan søkes om? Hvem kan du rådføre du med? Og hva bør du være oppmerksom på under gjennomføringen av prosjektet? Bruk menyen til venstre for å få tilgang til nyttige ressurser og råd ressurser som kan hjelpe deg med å besvare disse spørsmålene, samt sikre finansiering og kompetanser for å realisere gjenbruksprosjektet.

Sikre finansiering

Både intervju- og verkstedsdeltakere pekte på at finansiering er avgjørende for å kunne iverksette gjenbruk av kulturminner, og de etterlyste mer informasjon om dette. Meningen med denne modulen er dermed å gi en oversikt over mulige kilder der interesserte kan søke midler om for å starte og implementere gjenbruksprosesser av kulturminner og -miljøer.

Som omtalt i kapittel 5, prøvde vi å øke synlighet til enkelte finansieringsmuligheter (Kulturminnefondet og Bygg og bevar) som var omfattet i Riksantikvarens oversikt over tilskuddsordninger, dog lite synlig.

Introduksjonstekst. Tilgang til finansieringsmidler er avgjørende for å kunne realisere gjenbruksprosjekter. Vi har laget en oversikt over relevante finansieringskilder som vi håper vil senke terskelen for at du finner de mest aktuelle finansieringsmulighetene.

Riksantikvaren

Riksantikvaren har jevnlig oppdaterte informasjon som gir oversikt over de fleste tilskuddordninger, både offentlige og private. Dette er et pålitelig utgangspunkt, når du skal søke om tilskudd.

Oversikt over tilskuddsmidler – Riksantikvaren: <https://www.riksantikvaren.no/tilskudd/>

Bygg og bevar

Bygg og bevar gir også en oversikt over statlige og regionale tilskuddsordninger, samt tilskudd fra private stiftelser og fond. Dette er også et pålitelig utgangspunkt, når du skal søke om tilskudd.

Oversikt over støtteordninger – Bygg og Bevar: <https://byggogbevar.no/pusse-opp/huseier/hvor-her-soeker-du-tilskudd>

Kulturminnefondet

Denne er en støtteordning rettet mot private eiere som skal bidra til å styrke arbeidet med å bevare ulike typer kulturminner. Midler kan brukes til bygninger, hager og parker, historiske veier og andre fysiske anlegg, samt fartøy, båter og farkoster, som personbiler, busser, traktorer, sleder, karjoler og fly. Private eiere kan søke om støtte til sikringstiltak for å unngå videre forfall, formidling av kulturminner, samt arrangere kurs, konferanser og fagseminar med fokus på bærekraft, gjenbruk, ny bruk og tradisjonshåndverk.

Kulturminnefondet - <https://kulturminnefondet.no/>

Stiftelsen Norsk Kulturarv

Stiftelsen Norsk kulturarv jobber for å verne kulturminner gjennom bruk og gir økonomisk støtte gjennom to ulike ordninger:

«Ta et tak aksjon» - <https://kulturarv.no/ta-et-tak/> deler ut midler for istandsetting av tak på bygninger med kulturhistorisk verdi, gjerne med uttalelse fra antikvarisk myndighet eller registrering i SEFRAK (Sekretariatet For Registrering Av Faste Kulturminne i Norge). Tilskuddet utbetales først etter at prosjektet er fullført, og dekker ikke egeninnsats, dugnad eller egne materialer.

«Rydd et kulturminne» - <https://kulturarv.no/rydd-et-kulturminne/> tilbyr stipend på kr 4.000 til skoler, barnehager og idrettslag for å rydde og gjøre et kulturminne tilgjengelig i nærmiljøet. Stipendet tildeles ikke hvert år.

Sparebankstiftelser

Det er også mulig å søke om midler fra sparebankstiftelser som gir støtte til allmennnyttige formål som kommer offentligheten til gode.

Sparebankstiftelsen DNB: <https://soknad.sparebankstiftelsen.no/#soknadsportalen/home>

Gjensidige sparebankstiftelse: <https://www.gjensidigestiftelsen.no/om-gjensidigestiftelsen/utdelinger/utlysninger/>

Praktiske ressurser

Denne rubrikken er blitt utvidet med ressurser som ble foreslått av samarbeidspartnere og øvrige aktører. Hvilke ressursene som ble inkludert og ikke inkludert er gjengitt i tabeller 5-1 og 5-2.

Introduksjonstekst. Her finner du nyttige ressurser som kan være til hjelp, når du jobber med konkrete oppgaver i gjenbruksprosessen.

Husk at både fylkeskommuner og kommuner kan ha ressurser du kan dra nytte av, og at de kan også bidra til å fremme samarbeid mellom ulike aktører og legge til rette for frivillig innsats.

For eksempel gir Innlandet fylkeskommune gode råd til eiere av fredede hus om hvordan de kan bevare og bruke dem. Råd omfatter kontaktinformasjon til bygningsvernrådgiverne i fylket, samt en oversikt over tilskuddsordninger for eiere av fredede og verneverdige bygninger.

Innlandsmodellen i bygningsvern - Innlandet fylkeskommune - <https://innlandetfylke.no/tjenester/kulturarv/bygg-anlegg-og-fartoy/innlandsmodellen-i-bygningsvern/>

I tillegg til lenkene nedenfor, kan det også være nyttig å ta kontakt med bygningsvernssenter i din region. Disse har ofte tilsett bygningsvernsgiver som kan gi gratis førsteråd. Et annet sted som er relevant å henvende seg til gjenbrukssentraler.

Bygg og bevar

Nettsidene til Bygg og Bevar gir en ryddig og forståelig oversikt over nyttige ressurser. I tillegg til oversikten over tilskuddsordninger finner du her informasjon om bygningsvernssentre, byantikvarer og relevante foreninger som kan hjelpe deg med ditt prosjekt. Nettsidene inkluderer også relevante veiledere, samt informasjon om kurs, seminarer og andre arrangementer innen bygningsvern. Det finnes også en modul dedikert til ombruk, med tips om hvordan du kan gjøre ditt prosjekt mer bærekraftig.

Bygg og bevar: <https://www.byggogbevar.no>

Fortidsminneforening

På nettsidene til Fortidsminneforeningen finner du håndverkshefter om istandsetting av vinduer og tradisjonell takteking, samt nyttige råd om blant annet brann og sikring, yttervegger og listverk.

Håndverkshefter - Fortidsminneforening -

<https://fortidsminneforeningen.no/nettbutikk/handverkshefter/>

Gode råd serien - Fortidsminneforening - <https://fortidsminneforeningen.no/nettbutikk/gode-rad-serien/>

Riksantikvaren

På Riksantikvarens sider finner du veiledere og informasjon som kan være nyttige for gjennomføringen av gjenbruksprosjektet som for eksempel råd om energieffektivisering, brannsikring, samt bruk og vedlikehold av materialer.

Jeg trenger veiledning – Riksantikvaren - <https://riksantikvaren.no/jeg-trenger-veiledning/>

«Løfte håndverket» - Norsk håndverk institutt

Norsk håndverksinstitutt arbeider for å dokumentere, bevare og fremme tradisjonelt håndverk, samt øke samfunnets kjennskap til og respekt for håndverkstradisjoner. Her finner du en oversikt over prosjekter og databaser som støtter dokumentasjon, bevaring og videreføring av tradisjonelt håndverk. Instituttet leder også «Løfte håndverket», et forum som samler interesserte for diskusjon og erfaringsdeling om viktige temaer innen tradisjonshåndverket. Forumet bidrar til å spre av kunnskap om tradisjonelle håndverksfag og teknikker og setter tradisjonelt håndverk på den politiske dagsorden.

Løfte håndverket - Handverksinstituttet.no - <https://handverksinstituttet.no/loefte-haandverket>

Underveisevaluering

Dette er ikke noe særlig omtalt i litteraturen, men som jeg tenker kan være relevant?

Introduksjonstekst. Gjenbruksprosesser kan ta tid, og det kan være relevant å evaluere prosessen og fremdriften underveis og gjøre nødvendige justeringer.

Det kan for eksempel være nyttig å evaluere tilfredsheten blant ulike aktører med både gjenbruksprosessen og dialog som skjer underveis.

Det kan også være relevant å vurdere hvordan kontekstuelle endringer (som for eksempel økonomisk nedgang), uventete hendelser (som for eksempel ekstremvær) og/eller praktiske utfordringer (som for eksempel vanskeligheter med å sikre finansiering) kan påvirke de opprinnelige planene.

I denne sammenhengen kan følgende ressurser være relevante:

- **kriterier** brukt ved valg av bruksfunksjon – for å vurdere om endringer har påvirket rangering eller vurderingen av de ulike kriteriene eller om det er behov for å vektlegge andre kriterier.
- Resultater fra **aktøranalysen** – for å evaluere aktørenes tilfredshet med gjenbruksprosessen.
- **Dialog- og tillitssjekk** – for å vurdere kvaliteten på dialogprosessen.

6.3.2.4 Avslutning

Denne er en av fasene i veilederen der vi innførte mange endringer – delvis fordi to av moduler (Formidling og kompetanseoverføring) hadde ikke noen innhold da vi utviklet den første versjonen.

- Endret navn til fasen, ettersom tidligere navn (Evaluerings) ikke ga et dekkende inntrykk over alle modulene

- Forenkle teksten til modulen «Evaluering» (tidligere «Indikatorer») og oversatt noen av disse (vi hadde ikke noe tid til å oversette alle)
- Satt inn eksempler på verdsetningsmetoder som kan være relevant å bruke i forbindelsen med evalueringen
- Satt inn noen eksempler om formidlingsarbeid til inspirasjon
- Foreslo en måte å trekke lærdommer fra gjenbruksprosessen

Som ved andre moduler endret vi også referanser til fotnoter der dette var relevant.

Introduksjonstekst. Ved avslutning av prosjektet er det viktig å evaluere gjenbruksprosessen. Dette er avgjørende både for å øke kunnskapen om hvordan gjenbruk av kulturminner og -miljøer bidrar til bærekraftig utvikling, og for å dra nytte av de erfaringene som kan tas med videre i framtidige prosjekter. I tillegg er det viktig å dele erfaringene med andre for å inspirere til og øke kunnskap om gjenbruk. Hvilke verktøy og metoder kan brukes for å evaluere gjenbruksprosjektets virkninger? Hva er de viktigste lærdommene fra prosjektet? Og hvordan kan erfaringene og resultatene deles med andre? Klikk på menyen til venstre for å få tilgang til ressurser som kan hjelpe deg med å evaluere gjenbruksprosessen, formidle resultater og legge til rette for kompetanseoverføring.

Evaluering

Samarbeidspartnere kom med tre forslag som berører denne modulen: 1) sette inn referanser til fotnoter, 2) forenkle teksten og 3) oversette listen av kriterier til norsk. Sistnevnte ble også påpekt av øvrige aktører som sendte innspill til veilederen, men vi kunne dessverre ikke prioritere oversettelse av den komplette listen med forslag til indikatorer til norsk grunnet manglende ressurser. Det vi valgte å gjøre var å velge noen indikatorer under hver vurderingskriterium.

Introduksjonstekst. Indikatorer benyttes ofte for å vurdere implikasjoner av gjenbruksprosjekter for bærekraft. Som ved vurderingen av mulige bruksalternativer bør evalueringen baseres på ulike indikatorer som tar hensyn til både miljømessige, sosiale, kulturelle og økonomiske aspekter. Det kan være utfordrende å velge et håndterbart utvalg indikatorer som fanger bredde av prosjektets virkninger. Nedenfor finner du en liste med forslag til relevante indikatorer for de ulike vurderingskriteriene. Husk at hensikten med disse forslagene ikke er at samtlige indikatorer benyttes i evalueringen. Velg heller de indikatorene som er mest relevante for det spesifikke gjenbruksprosjektet.

Formidling og rapportering av indikatorer kan bidra til å synliggjøre gjenbruksprosjektets bidrag til bærekraftig utvikling, noe som igjen kan styrke tilliten til gjenbruksprosessen og åpne for mobilisering av ytterligere finansiering og ressurser (Gravagnuolo & Girard, 2021).

Indikatorer kan forstås som mål på sosiale, økonomiske og miljømessige aspekter som benyttes for å vurdere ytelse, endringer etter en intervensjon eller oppnåelse av etablerte mål (Ness et al., 2007; Reed et al., 2006; OECD, 2013). Indikatorer er mer konkrete enn kriterier og kan benyttes til å definere mål og vurdere om målene er oppnådd (Groven & Aall, 2020). Indikatorer kan være både kvantitative og kvalitative.

Evalueringen krever tid og innsats, og bruken av indikatorer er ikke rett frem. Det er lett å ende opp med et uoverskuelig antall indikatorer, og man kan stå overfor utfordringer knyttet til tid, ressurser og/eller kompetanse for å samle inn og behandle data – om dataene i det hele tatt er tilgjengelige (Lundberg et al., 2020).

Vi har derfor fokusert på å velge kun noen indikatorer. Valget har falt på indikatorer som:

- er godt egnet til å vurdere hvordan gjenbruk av kulturminner og -miljøer påvirker bærekraftig utvikling i lokalsamfunnet. Indikatorer som evaluerer altfor spesifikke tekniske aspekter, som for eksempel innemiljøkvalitet, er derfor utelatt.

- er klare og tydelig
- er relevante for evalueringen (etter prosjektet er avsluttet) og for vurdering av bruksfunksjon, dog i form av kriterier

Sistnevnte gjør det mulig å sammenligne de forventende effektene fra prosjektideutviklingsfase med faktiske effektene etter gjennomføringen av gjenbruksprosjektet.

Klikk på hver bærekraftsdimensjon nedenfor for eksempler på indikatorer for hvert kriterium. Nederst finner du den komplette listen over indikatorer vi har valgt fra litteraturgjennomgangen.

Kulturell

Autentisitet og integritet

Bevaring av kulturarvens autentisitet og integritet

Indikator: Involvering av alle relevante interessenter i gjenbruksprosessen

Måleenhet: ja/nei

Datakilde: spørreundersøkelse

Iboende verdi

Gjenskaping og overføring av kulturarvens verdier og betydninger for fremtidige generasjoner

Indikator: Grad av forbedring av kulturminnets «egenverdi»

Måleenhet: skala

Datakilde: spørreundersøkelse

Gjenkjennelighet

Fremme forståelse og aksept for gjenbruksintervensjon

Indikator: Andel av innbyggerne som er fornøyd med gjenbruken

Måleenhet: prosent

Datakilde: spørreundersøkelse

Tradisjonelle ferdigheter

Bevaring og utvikling av tradisjonelle ferdigheter som for eksempel bygningsvern og opplæring i håndverkskunnskap

Indikator: Håndverkere og bygningsvernsfagarbeidere involvert i gjenbruksprosjektet

Måleenhet: antall

Datakilde: prosjektleder

Kulturelle besøkende

Økte muligheter for å oppleve og verdsette kultur og kulturarv gjennom besøksopplevelser

Indikator: Årlige besøkende til kulturminnet (inkludert skolebesøk)

Måleenhet: antall

Datakilde: prosjektleder

Lokal identitet

Bidrag til styrkning av lokal identitet

Indikator: Andel av innbyggere som mener at gjenbruken styrker stedets egenart

Måleenhet: prosent

Datakilde: spørreundersøkelse

Verdi av kulturminne

Synliggjøre verdien av kulturarv

Indikator: Betalingsvillighet for restaurering av kulturarv

Måleenhet: kr.

Datakilde: spørreundersøkelse

Stedsfølelse

Styrkning av følelsen av stedsfølelse

Indikator: Andel av innbyggere som opplever at gjenbruksprosjekt styrker tilknytningen til stedet

Måleenhet: prosent

Datakilde: spørreundersøkelse

Sosial

Kulturarvens samfunn:

Styrking av borgeres selvorganiseringsevnen for bevaring, verdiskaping og gjenbruk

Indikator: Antall personer som aktivt deltar i gjenbruks- og verdiskapingsaktiviteter, sammenlignet med antall innbyggerne

Måleenhet: prosent

Datakilde: prosjektleder

Læringsmuligheter:

Forbedring av utdannings- og læringsmuligheter for lokalsamfunnet

Indikator: Læringsmuligheter ved gjenbruken

Måleenhet: antall

Datakilde: spørreundersøkelse

Samarbeid:

Stimulering av samarbeid og samarbeidsprosjekter

Indikator: Involvering av tredjesektor i gjenbruksprosessen

Måleenhet: ja/nei

Datakilde: spørreundersøkelse

Sosialt samhold:

Styrkning av tillit og åpenhet i lokalsamfunnet, samt økt bevissthet om behovene og rettighetene til både nåværende og fremtidige generasjoner

Indikator: Grad av deling av lokale verdier og styrkning av bånd i lokalsamfunnet

Måleenhet: skala

Datakilde: spørreundersøkelse

Deltakelse:

Involvering av ulike interessenter og innbyggere i beslutningsprosessen

Indikator: Omfanget (mangfold) av interessenter som er involvert i beslutningstaking

Måleenhet: antall type aktører

Datakilde: prosjektleder

Kulturell livskraft

Økt kulturell aktivitet og arrangementer og bedre tilgang til kulturmiljøer og kulturarv for lokalsamfunnet

Indikator: Antall deltakere på kulturelle og pedagogiske arrangert på stedet

Måleenhet: antall

Datakilde: prosjektleder

Landskapskvalitet:

Bidrag til skjønnhet og harmoni i landskapet

Indikator: Opplevd visuell kvalitet og atmosfære

Måleenhet: skala

Datakilde: spørreundersøkelse

Stedets attraktivitet:

Forbedring av attraktiviteten til unike, trygge og sunne offentlige rom for beboere og besøkende

Indikator: Opplevd attraktivitet av området

Måleenhet: skala

Datakilde: spørreundersøkelse

Renslighet:

Bidrag til renhold og vedlikehold av offentlige rom

Indikator: Opplevd renslighet av offentlige rom

Måleenhet: skala

Datakilde: spørreundersøkelse

Sikkerhet:

Bidrag til økt sikkerhet i offentlige rom og skape trygge plasser for alle

Indikator: Opplevd sikkerhet i offentlige rom

Måleenhet: skala

Datakilde: spørreundersøkelse

Velvære:

Forbedring av innbyggers og besøkendes selvopplevd velvære – målt gjennom tilfredsstillelse av grunnleggende fysiologiske behov og behov for trygghet, tilhørighet, selvfølelse og selvaktualisering

Indikator: Selvrapportert velvære blant innbyggere

Måleenhet: skala

Datakilde: spørreundersøkelse

Livskvalitet:

Bidrag til økt fastboendes livskvalitet – målt gjennom tilgjengelighet til nærbutikker, og motvirkning av gentrifisering og turistifisering

Indikator: Nærbutikker i området sammenlignet med det totale antallet butikker

Måleenhet: andel

Datakilde: romslig undersøkelse

Miljømessig

Energieffektivitet:

Generering av energikilder for driftsfasen gjennom fornybar energi og reduksjon av energiforbruk ved hjelp av teknologier som er compatible med kulturmiljøer

Indikator: Energiforbruk til elektrisitet, oppvarming og kjøling

Måleenhet: kWh/bruker/år

Datakilde: prosjektleder

Ferskvannseffektivitet:

Generering av vannressurser for driftsfasen gjennom vannfangst, filtrering og gjenbrukssystemer

Indikator: Forbruk av ferskvann

Måleenhet: liter/bruker/år

Datakilde: prosjektleder

Naturbaserte løsninger:

Regenerering av naturressurser ved bruk av naturbaserte løsninger for å forbedre luftkvaliteten, vannkvaliteten og grønne arealer

Indikator: Bruk av naturbaserte løsninger

Måleenhet: ja/nei

Datakilde: prosjektleder

Bygge- og rivningsavfall:

Unngåelse av bygge- og rivningsavfall

Indikator: Mengde bygge- og riveavfall som er unngått etter type (betong, murstein, armeringsjern m. fl.)

Måleenhet: m³

Datakilde: prosjektleder

Materialutvinning:

Unngåelse av utvinning av råmaterialer ved å bruke resirkulerte og gjenbrukte materialer

Indikator: Mengde resirkulerte og gjenbrukte materialer brukt både fra stedet og utenfor (møbler, inventar, byggematerialer)

Måleenhet: kg eller m³

Datakilde: prosjektleder

Klimagassutslipp:

Bidrag til reduksjon av klimagassutslipp, inkludert bundet energi i bygninger og tomter

Indikator: Klimagassutslipp i driftsfasen

Måleenhet: CO₂ ekvivalent/år

Datakilde: prosjektleder

Luftkvalitet:

Forbedring av luftkvaliteten og mikroklimaet i området

Indikator: Implementering av luftfiltrerings- og renseteknikker

Måleenhet: ja/nei

Datakilde: prosjektleder

Vannkvalitet:

Bidrag til forbedring av vannkvaliteten

Indikator: Bruk av vannrenseteknikker

Måleenhet: ja/nei

Datakilde: prosjektleder

Biologisk mangfold:

Bidrag til bevaring og forbedring av biologisk mangfold, inkludert tiltak for å stoppe og reversere tap av arter

Indikator: Tiltak for bevaring av naturarv og biologisk mangfold

Måleenhet: ja/nei

Datakilde: prosjektleder

Jordforurensning:

Rydding og utbedring av forurenset jord, samt rehabilitering av jordområder

Indikator: Saneringsteknikker for jord før gjenbruksprosessen

Måleenhet: ja/nei

Datakilde: prosjektleder

Bevaring av areal:

Bevaring av areal ved å hindre at den blir brukt til nybygging

Indikator: Reduksjon av arealbruk

Måleenhet: m²

Datakilde: prosjektleder

Økonomisk

Finansiell selv bærekraft:

Generering av økonomiske ressurser for bevaring og kontinuerlig vedlikehold

Indikator: Avkastning på investeringen (ROI)

Måleenhet: prosent

Datakilde: prosjektleder

Reinvestering av overskudd:

Gjenbruk av overskudd lokalt i for eksempel ytterligere gjenbruksprosjekter og/eller aktiviteter i historiske bygninger eller miljøer, gründerinitiativer, samt sosiale og solidariske aktiviteter

Utnyttelse og verdsetting av lokale ressurser som for eksempel mat, håndverk og materialer

Indikator: Andel fortjeneste reinvestert i forhold til total fortjeneste

Måleenhet: andel

Datakilde: prosjektleder

Smarte spesialiseringsstrategier:

Bidrag til regional utvikling og regionale smarte spesialiseringsstrategier

Indikator: Samsvar mellom kulturarvsbruk og eksisterende strategi for smart spesialisering

Måleenhet: ja/nei

Datakilde: prosjektleder

Jobbskaping:

Skapelse av faste arbeidsplasser, både direkte og indirekte

Indikator: Nye jobber opprettet som følge av gjenbruksprosjektet

Måleenhet: antall

Datakilde: prosjektleder

Økonomisk avkastning for offentlig sektor:

Økte inntekter og reduserte kostnader for offentlig sektor

Indikator: Økonomisk gevinst for offentlig sektor som resultat av gjenbruksprosjekt

Måleenhet: kr.

Datakilde: estimering

Investeringer:

Stimulering av lokale investeringer og økonomiske aktiviteter

Indikator: Tiltrekning av nye investeringer på grunn av gjenbruken

Måleenhet: kr.

Datakilde: estimering

Besøkendes utgifter:

Direkte økonomisk påvirkning knyttet til besøk

Indikator: Besøkendes utgifter knyttet til besøk

Måleenhet: kr. / dag eller år

Datakilde: estimering

Økonomiske ringvirkninger:

Indirekte og induserte økonomiske effekter, inkludert de som er knyttet til bygning, kulturelle og kreative aktiviteter, turisme, utdanning og opplæring, forskning og innovasjon, entreprenørskap, med flere.

Indikator: Indirekte og induserte økonomiske konsekvenser generert som følge av gjenbruk

Måleenhet: kr.

Datakilde: estimering

Boligmarked:

Økning av eiendomsverdier og eventuelle "turistifisering" effekter

Indikator: Endringer i eiendommenes verdi på grunn av gjenbruksprosjektet

Måleenhet: kr/m² (i prosent)

Datakilde: estimering

Entreprenørskap:

Stimulering av næringsetablering

Indikator: Nye virksomheter etablert som følge av gjenbruk

Måleenhet: antall

Datakilde: estimering

Samfunnsøkonomiske analyser

Kulturminner og -miljøer har ulike **verdier** [lenken til Riksantikvarens veileder om dette temaet] knyttet til kunnskap, opplevelse og bruk, samt egenskaper som for eksempel autentisitet og kjennetegn som skiller dem ut fra andre kulturminner

Den **samfunnsøkonomiske verdien** av et kulturminne eller kulturmiljø kan estimeres ved å måle hvor mye innsats, tid eller penger deler av befolkningen er villig til å investere/ofre i kulturminnet/kulturmiljøet. Det finnes metoder for å verdsette kulturminner som brukes/oppleves, og det finnes også metoder for å verdsette de som ikke brukes/oppleves.

Verdiene som oppstår gjennom bruk av kulturminner kan ofte måles basert ut fra såkalte «**avslørte preferanser**», enten ved at markedspriser påvirkes av kulturminnet (**hedonisk prismetode**), eller at verdsettingen kan estimeres via tidsbruk og utgifter som de besøkende er villige til å ofre (**reisekostnadsmetode**).

Vi kan også være villige til å betale for kulturminnebevaring selv om vi ikke besøker kulturminnene – de kan likevel ha en eksistensverdi. I slike tilfeller vil man benytte metoder basert på «**uttrykte preferanser**», for eksempel at et utvalg blir spurt om valg mellom bevaringstiltaksalternativer, med ulike kostnader, og så blir bedt om å velge sitt foretrukne alternativ eller bedt om å svare ja-nei til å skulle betale det bevaringen er oppgitt å koste (**betinget verdsettingsmetode**).

Næringsøkonomiske ringvirkningsanalyser fokuserer på tilbudssiden (produksjonssiden) og estimerer omsetning og indirekte næringsøkonomiske effekter av besøk og bruk av kulturminnet.

Estimeringen vil kunne bygge på regnskapstall fra bedrifter og virksomheter som påvirkes av besøket. I tillegg til det besøkte kulturminnet så vil dette også omfatte for eksempel overnattingssteder, spisesteder og transporttjenester. Metoden kan også bruke spørreskjemabasert innsamling av forbrukstall fra et utvalg besøkende.

I tillegg til omsetning og forbruk, kan ringvirkningsanalyser gi anslag på den sysselsettingen som skapes gjennom bruken eller besøket av kulturminnet.

De næringsøkonomiske ringvirkningsanalysene har en mer avgrenset geografisk ramme enn metodene nevnt ovenfor, enten en spesifikk kommune eller region. Oftest vil den næringsøkonomiske størrelsen omfatte kun hva de som kommer utenfra kommunen/regionen «legger igjen» ved besøket, inkludert indirekte virkninger på det lokale næringslivet, og se bort fra de lokale besøkende.

Det kan være en betydelig utfordring i det å skulle knytte det besøksrelaterte forbruket i kommunen/regionen til det konkrete kulturminnet, samt manglede eller utilstrekkelig data om besøkstall og regnskapstall.

Forslag til indikatorer

I lenken nedenfor finner du en tabell med flere indikatorer enn de som er presentert under de ulike vurderingskriterier. Listen inkluderer referanser til studier der indikatorer er hentet fra og følger med er hentet fra. Hver indikator følger med en beskrivelse av hva den handler, forslag om måleenhet, skalaen den anvendes på og relevante datakilder. Merk at listen er på engelsk.

Listen er omfattende, og hensikten er ikke å bruke samtlige indikatorer i evalueringsprosessen. Du bør velge de indikatorene som er mest relevante for det spesifikke gjenbruksprosjekt. Valg kan for eksempel baseres på kriteriene som ble brukt for å velge funksjon eller på aspekter som aktørene i prosjektet er særlig interessert i å evaluere.

Som det fremgår av listen, kan enkelte indikatorer være relevante på tvers av ulike bærekraftdimensjoner.

Forslag om indikatorer

Formidling

Innholdet til denne modulen er helt nytt. Eksempler som er blitt tatt med er foreslått av samarbeidspartnere og vurdert av forskergruppa. Vurderingen er redegjort i tabell 5-1.

Introduksjonstekst. Formidling av gjenbruksprosjekter kan inspirere andre og øke bevisstheten om muligheter og utfordringer knyttet til gjenbruk av kulturminner og kulturmiljøer. Nedenfor har vi samlet noen eksempler på formidlingsarbeid som bidrar til å vekke interesse for å ta i bruk kulturminner og synliggjør mulighetene og utfordringene ved å gjenbruke.

Fortidsminneforeningen **vekker interesse for å ta i bruk** kulturminner gjennom satsingen «Lys i gamle hus» som gir en oversikt over prosjekter, råd, inspirasjon, samt informasjon om seminarer og formidling:

Lys i gamle hus: <https://lysigamlehus.no>

Den Norske Turistforening trekker oppmerksomhet på gjenbruk ved å **formidle** spennende **opplevelsesmuligheter**, som å overnatte i et kulturminne:

UT.no | Overnatt i et kulturminne: fredete DNT-hytter: <https://ut.no/liste/50217179>

Innlandet fylkeskommune **kobler gjenbruk** og bygningsvern for å **skape attraktive bygder** i denne artikkelen:

Gamle hus skaper attraktive bygder - Innlandet fylkeskommune - <https://innlandetfylke.no/tjenester/kulturarv/nyheter-kulturarv/gamle-hus-skaper-attraktive-bygder.49340.aspx>

Kulturminnefondet inspirerer ved å vise fram hvordan fondets tilskuddsmidler kan brukes for å gjøre **kulturmiljøer til grunnlag for opplevelser, kunnskap, utvikling og verdiskaping**:

Til inspirasjon - Kulturminnefondet - <https://kulturminnefondet.no/til-inspirasjon/>

Riksantikvaren deler erfaringer om **utfordringer, løsninger og lærdommer** fra å ta i bruk kulturminner til både nye og gamle formål:

Eksempelsamling – Riksantikvaren - <https://eksempelsamling.ra.no/>

Kompetanseoverføring

Her manglet vi relevant innhold helt fra starten, og vi fikk heller ikke noen forslag om modeller, verktøy eller veiledere som kan være relevant for å trekke lærdommer og legge til rette for overføring av kompetanse i å gjennomføre disse prosjekter.

Til slutt ble det valgt å drøfte en tekstsnett basert på resultater fra prosjektet «Forget Heritage» (Trunk, udatert), samt spørreskjema som ble foreslått av Anja Fleten Nielsen og Iratxe Landa-Mata for bruk i intern evaluering av prosjekter på TØI.

Introduksjonstekst. Hvert kulturmiljø og hvert gjenbruksprosjekt er unikt, men det kan likevel være nyttig å trekke lærdommer som kan overføres til fremtidige prosjekter.

Prosjektet «Forget Heritage» gir en oversikt over elleve faktorer som kan anvendes på andre prosjekter (Trunk, udatert). Faktorene ble identifisert gjennom en analyse av hovedutfordringene og erfaringene fra bidragsyterne til gjenbruksprosjektene.

Med utgangspunkt i disse faktorene (Trunk, udatert), har vi utarbeidet en liste av faktorer som kan være relevant å reflektere over for å trekke lærdommer:

- Personlig innsats og frivillighet – Hvilken rolle spilte frivillig arbeid i prosjektet?
- Deltakelse og samskaping – Hvem ble inkludert i prosessen? Hvorfor? Hvilke implikasjoner hadde dette? Og hvor fornøyd var de med mulighetene for deltakelse?
- Relevans for store samfunnsutfordringer og -mål – Hvordan har prosjektet adressert viktige samfunnsutfordringer og bidratt til å nå bredere samfunns mål?
- Samarbeid mellom forskere og praktikere – Hvordan har samarbeid mellom forskere og praktikere påvirket prosjektet?
- Oppnåelse og utvikling av ferdigheter – Hvilke nye ferdigheter og kompetanser har deltakerne utviklet gjennom prosjektet?
- Fordeler for andre – Har prosjektet hatt positive ringvirkninger for andre aktører eller samfunnsgrupper? Hvilke?
- Autentisitet – På hvilken måte har gjenbruken påvirket kulturmiljøets autentisitet?
- Bevaring av kulturarv – Hvordan har prosjektet bidratt til bevaring av kulturmiljøets iboende verdier for fremtiden?

- Prosjektets virkninger på ulike aspekter – Hvordan har prosjektet påvirket ulike dimensjoner av bærekraft (miljø, økonomi og samfunn)?
- Rett team av fagfolk – Hadde prosjektet de nødvendige faglige kompetanser for å lykkes? Hvordan har sammensetningen påvirket prosjektet?
- Kobling til andre satsinger – Har prosjektet blitt knyttet til andre initiativer? På hvilken måte har dette påvirket prosjektets gjennomføring, resultat og videreføring?

I forbindelsen med en intern evaluering av gjenbruksprosjektet kan det også være nyttig å stille følgende spørsmål:

- Hva fungerte godt, og hva fungerte ikke? Eventuell: hvorfor?
- Ble prosjektet gjennomført innenfor tids- og budsjetttrammene? Hvis ikke, hva var årsakene?
- Hvordan ble eventuelle avvik håndtert?
- Hva kunne ha blitt gjort annerledes?

7 Oppsummering⁹

Dette dokumentet oppsummerer innspill til utkastet av en digital veileder for gjenbruk av kulturminner og kulturmiljøer som er utviklet i RUVIVAL-prosjektet. Målet med veilederen er å motivere til å gjenbruke kulturminner og kulturmiljøer som ikke lenger er i bruk, støtte gjenbruksprosesser og evaluere implikasjonene av gjenbruk for bærekraftig utvikling. Utkastet er basert på litteraturgjennomgang, intervjuer med relevante aktører og en digital workshop.

Veilederen ble revidert i to trinn. I første trinn ble den delt med samarbeidspartnere og referansegruppemedlemmer i RUVIVAL-prosjektet, som gav innspill basert på konkrete spørsmål, som deretter dannet grunnlaget for en første revisjon. I andre trinn ble veilederen sendt til personer og organisasjoner utenfor prosjektet for videre testing og tilbakemelding. Totalt ble veilederen delt med 42 organisasjoner og privatpersoner, og vi mottok innspill fra 10 organisasjoner og flere individer. Disse innspillene ble samlet inn både skriftlig og via digitale møter, og bidro til videreutvikling av veilederen.

Innspill

Vi mottok mange verdifulle innspill angående veilederens form, struktur og innhold. Noen kommentarer var overlappende, mens andre var supplerende og andre motstridende.

Flere samarbeidspartnere mente at veilederen var lett å navigere, men foreslo noen forbedringer for å gjøre det enklere å veksle mellom de to hoveddelene («hvorfor» og «hvordan»). Den veiledende delen («hvordan») ble vurdert som mer dynamisk og strukturert, mens motivasjonsdelen ble oppfattet som omfattende og det ble foreslått å inndele virkningene i noen få kategorier for bedre oversikt. I tillegg ble det foreslått å endre navnet på veilederen og enkelte overskrifter for å gjøre dem mer tiltalende.

Veilederen ble ansett som godt teoretisk forankret, men flere påpekte også på behovet for et enklere språk, samt ønsket om flere konkrete referanser og eksempler fra Norge. Synspunktene om målgruppen for veilederen var imidlertid delt. Noen mente at målgruppen burde være mer avgrenset for å tilpasse veilederen bedre til brukernes behov, mens andre så nytteverdi i at den kunne være relevant for frivillige organisasjoner.

Deltakerne var positive til at veilederen samler ressurser og fungerer som et «informasjonsknutepunkt», men påpekte at det er viktig å unngå å overvelde brukerne med for mange ressurser. Samtidig etterlyste de mer informasjon i enkelte deler og kom med innspill om ressurser for å hjelpe brukerne med å samle kunnskap om kulturminnet, lage prosjektplaner, sikre finansiering og tilgang til praktiske ressurser for å realisere prosjektideer og formidle gjenbruk.

Deltakerne ønsket også å fremheve viktigheten av frivillig arbeid i å skape virkninger, samt fylkeskommunens og kommunenes rolle i plan- og kulturminnevern. Betydningen av å inkludere personer med kunnskap om selve bruken av kulturminnene ble også understreket. Videre ble det etterlyst mer informasjon på første side om målgruppen, definisjonen av gjenbruk, hvilke typer kulturminner veilederen retter seg mot, og hvem som har utviklet verktøyet. Enkelte savnet også referanser til arkeologiske spor og immaterielle verdier som skapes gjennom gjenbruk, som kunnskap og opplevelser.

Flere samarbeidspartnere påpekte også utfordringer knyttet til å holde veilederen oppdatert, særlig når det gjelder finansieringsmuligheter, og uttrykte bekymring for hvordan veilederen skal forvaltes etter prosjektets avslutning.

⁹ Oppsummeringen er laget med støtte fra Chat GPT.

I den andre innspillsrunden var også synspunktene på målgruppen delt. Noen mente det ikke var nødvendig å definere målgruppen mer presist, mens andre ønsket en mer spesifisert målgruppe. En annen, men relatert, tilbakemelding var at veilederen virker ambisiøs i forhold til sine formål, og noen foreslo at den burde ha et mer fokusert mål, enten på å øke kompetansen (motiverende del) eller på å støtte prosesser (veiledende del).

Videre var det noe usikkerhet på om veilederen er ment for de som har kompetanse til å lede prosesser, eller om den skal være tilgjengelig for en bredere målgruppe. Det ble foreslått at innledningen klargjør hvordan ulike aktører kan bruke veilederen, slik at det blir lettere å finne relevante ressurser, og at man beskriver mer detaljert hva brukerne kan forvente å finne i de ressursene som henvises til.

Vi fikk også tilbakemeldinger om at veilederen var et godt tiltak som kunne inspirere til gjenbruk og til evaluering av gjenbruk som kunne supplere andre mer overordnede veiledere. Men i likhet til samarbeidspartnerne, påpekte flere at språket var for vitenskapelig og teoretisk, og fryktet at veilederen ikke ville nå ut til små kommuner og eiere med begrensede ressurser og kompetanse. I tillegg ble det etterlyst at innhold på engelsk burde oversettes til norsk. Samtidig ble veilederen også vurdert som enkel og lettfattelig av enkelte deltakere, som mente den var tilgjengelig for både frivillige og forvaltere.

Deltakerne i denne runden etterlyste også flere eksempler fra Norge og en gruppering av implikasjoner i kategorier. Videre kom deltakerne også med innspill om ressurser som burde legges til for å hjelpe brukere med å samle kunnskap om kulturminner, lage prosjektplaner, sikre finansiering og få tilgang til praktiske ressurser for å realisere prosjektideer.

Det ble også foreslått å inkludere mer informasjon om hvordan man kan forbedre samarbeidet mellom aktører som kommuner, fylkeskommuner, frivillige og andre ressurser, uten spesifisering på hvordan dette skulle gjøres. Andre forslag omfattet endringer i begrepsbruk, som å erstatte «kulturminner og kulturmiljøer» med «kulturmiljøer».

Når det gjelder strukturen, ble det gitt få kommentarer, bortsett fra behovet for å gi mer plass til hovedinnholdet, gjøre teksten i figuren mer leselig, og å legge til en knapp for å kunne gå tilbake til hovedsiden.

Innførte endringer

Prosjektgruppen ble enige om å endre navnet på veilederen fra «RUVIVAL veilederen» til «Veileder for gjenbruk av kulturmiljøer» for å gjøre det tydeligere hva veilederen handler om, og for å unngå å bruke et begrep som ikke er kjent for de fleste utenfor prosjektet. I introduksjonssiden ble det også utdypet hva som menes med gjenbruk og hvilke kulturminner og kulturmiljøer veilederen omfatter. I tillegg ble det inkludert mer informasjon om hvem har utviklet veilederen.

Fra starten av prosessen med å utvikle en veileder, har det vært motstridende meninger om målgruppen for veilederen. Etter en vurdering besluttet prosjektgruppa å beholde den brede målgruppen, men å gjøre det tydeligere hvem veilederen er ment for og hvordan ulike aktører kan bruke den ved å tilpasse informasjonen og presentasjonen av innholdet. Blant annet satt vi inn eksempler på hvordan kommunal forvaltning, frivillige organisasjoner og eiendomseiere kunne bruke veilederen på introduksjonssiden. Videre klargjorde vi hvilke ressurser som kan forventes i de ulike fasene av gjenbruksprosessen.

For å møte behovene til ulike målgrupper, ble språket forenklet, samtidig som relevante metoder ble beholdt. Dette innebar at vi ikke begrenset omfanget av ressurser, metoder og råd i veilederen, men heller fokuserte på hvordan de ble presentert. Det ble også understreket at veilederen inkluderer metoder av ulik kompleksitet, og at brukere bør velge de mest relevante metodene basert på ressurser og det spesifikke gjenbruksprosjektet.

Vi vurderte nøye hvilke ressurser burde inkluderes for å unngå å overbelaste veilederen med for mange ressurser. Målet var å inkludere ressurser som kunne være nyttige i konkrete gjenbruksprosjekter, snarere enn ressurser som er generelle og primært rettet mot kulturmiljøforvaltning (som for eksempel planlegging etter PBL). Vi foretrakk stabile lenker til eksterne ressurser for å unngå at informasjonen blir utdatert.

I revideringen av innspill, vurderte vi også behovet for å flytte enkelte elementer i den veiledende delen, som for eksempel å plassere «fremme dialog» i en tidligere fase av prosessen.

For å synliggjøre koblingen mellom gjenbruk av materielle kulturminner og de immaterielle verdiene for lokalsamfunnet, ble det gjort justeringer både i den motivasjonsdelen og den veiledende delen. Videre ble det framhevet betydningen av å inkludere personer med kunnskap om bruk, samt den viktige rolle som spilles av frivillige, fylkeskommuner og kommuner.

Mindre endringer ble også gjort i formateringen, som å flytte referanser til litteraturen til fotnoter. Enkelte overskrifter ble endret for å gjøre dem mer tiltalende og beskrivende. I tillegg ble navigasjonsmulighetene forbedret for å gjøre veilederen mer brukervennlig.

Ønsket om å inndele virkninger i noen få dimensjoner ble ikke fulgt, fordi vi vurderte at de 16 virkningsområdene gir en nyttig og oversiktlig fremstilling av de ulike implikasjonene ved gjenbruk. Prosjektet hadde heller ikke ressurser til en ny gjennomgang av dokumenter og nettsider for å finne flere relevante eksempler fra Norge.

Veilederen omfatter heller ikke eksempler på gjenbruk av arkeologiske spor eller immateriell kulturarv, da disse ikke er fokusområder for prosjektet, men det er referanser til koblinger mellom materiell og immateriell kulturarv. Videre vurderte vi at «gjenbruk» er et passende begrep.

Veien videre

Hvem som bør være målgruppe henger tett sammen med hvordan veilederen utformes, ettersom ulike type målgrupper har ulike forutsetninger for å forstå veilederen og anvende metodene beskrevet i veilederen.

I neste fasen av prosjektet blir veilederen presentert og diskutert i et verkstedet, der man også vil undersøke muligheter for å sikre at veilederen lever videre etter prosjektet avsluttes.

8 Referanser

- Aigwi, I. E., Egbelakin, T., Ingham, J., Phipps, R., Rotimi, J. & Filippova, O. (2019). A performance-based framework to prioritise underutilised historical buildings for adaptive reuse interventions in New Zealand. *Sustainable Cities and Society* 48 (2019) 101547
- Aigwi, I. E., Ingham, J., Phipps, R. & Filippova, O. (2020). Identifying parameters for a performance-based framework: Towards prioritising underutilised historical buildings for adaptive reuse in New Zealand, *Cities* 102 (2020) 102756
- Amato, C., Bevilacqua, G., & Ravagnan, C. (2021). The abandoned railway heritage: From problem to opportunity for the regeneration of minor historic centres. *Smart Innovation, Systems and Technologies* 178 SIST, pp. 1735-1745 doi:10.1007/978-3-030-48279-4_164
- Asplan Viak & Energibyggs AS. (2021). Klimagassutslipp fra oppgradering av eldre bygg. 24 case-studier fra Innlandet
- Camerin, F., Camatti, N. & Gastaldi, F. (2021). Military barracks as Cultural Heritage in Italy: A Comparison between before-1900- and 1900-to-1950-Built Barracks. *Sustainability* 2021, 13, 782. <https://doi.org/10.3390/su13020782>
- Capolongo, S., Sdino, L., Dell'Ovo, M., Moiola, R., & Della Torre, S. (2019). How to assess urban regeneration proposals by considering conflicting values. *Sustainability (Switzerland)*, 11(14) doi:10.3390/su11143877
- Dane, G., Houpert, C. & Derakhshan, S. (2019). D2.3 Guidelines for sustainable adaptive reuse for CH. ROCK Regeneration and Optimization of Cultural heritage in creative and Knowledge cities, H2020-SC5-2016-2017 GA 730280
- De Medici, S., De Toro, P. & Nocca, F. (2020). Cultural Heritage and Sustainable Development: Impact Assessment of Two Adaptive Reuse Projects in Siracusa, Sicily, *Sustainability* 2020, 12, 311
- Dell'Ovo, M., Dell'Anna, F., Simonalli, R. & Sdino, L. (2021). Enhancing the Cultural Heritage through Adaptive Reuse. A Multicriteria Approach to Evaluate the Castello Visconteo in Cusago (Italy). *Sustainability* 2021, 13, 4440. <https://doi.org/10.3390/su13084440>
- Della Spina, L. (2020). Adaptive Sustainable Reuse for Cultural Heritage: A Multiple Criteria Decision Aiding Approach Supporting Urban Development Processes. *Sustainability* 2020, 12, 1363; doi:10.3390/su12041363
- Della Spina, L. (2021). Cultural heritage: A hybrid framework for ranking adaptive reuse strategies. *Buildings*, 11(3) doi:10.3390/buildings11030132
- DS. (2017). Verdiskaping basert på natur- og kulturressursar. Kva kan vi lære frå Lom, Røros, Vega og Lysefjordområdet? Distriktsenteret
- DS. (2023). Distriktsenteret. Metoder og verktøy, Aktøranalyse, <https://distriktsenteret.no/digitale-verktoy/aktoranalyse/>
- DS. (udatert). Verdiskaping i ditt lokalsamfunn. TEMAHEFTE om verdiskaping basert på natur- og kulturressursar. 2. Opplag. Distriktsenteret
- Durukan, A., besir, S. E., Altuntas, S. K. & Acikel, M. (2021). Evaluation of Sustainability Principles in Adaptable Re-Functioning: Traditional Residences in Demirel Complex. *Sustainability* 2021, 13, 2514. <https://doi.org/10.3390/su13052514>
- Europa Nostra. (2015). Cultural Heritage Counts for Europe. Published on behalf of the CHCfE Consortium by the International Cultural Centre, Krakow June 2015. ISBN 978-83-63463-27-4

- Fatorić, S. & Egberts, L. (2020). Realising the potential of cultural heritage to achieve climate change actions in the netherlands. *Journal of Environmental Management*, 274
- Foster, G. (2020). Circular economy strategies for adaptive reuse of cultural heritage buildings to reduce environmental impacts. *Resources, Conservation and Recycling*, 152
doi:10.1016/j.resconrec.2019.104507
- Frivillighet Norge (2015). Frivillighetsbarometeret 2015
- Frivillighet Norge (2020). Frivillighetsbarometeret 2020
- Fufa, S. M., Flyen, C. and Venås, C. (2022). Green isn't just a colour – sustainable buildings already exist. SINTEF Fag 96. ISBN: 978-82-536-1735-0
- Gravagnuolo, A., Girard, L. F., Kourtit, K., & Nijkamp, P. (2021a). Adaptive re-use of urban cultural resources: Contours of circular city planning. *City, Culture and Society*, 26
doi:10.1016/j.ccs.2021.100416
- Gravagnuolo, A., Bosone, M. & Girard, L. F. (2021b). CLIC project, deliverable 2.5. Methodologies for impact assessment of cultural heritage adaptive reuse
- Gravagnuolo, A. & Girard, L. F. (2021). CLIC Project. Deliverable 2.4. Database of indicators and data in pilot cities
- Greco, S., Ishizaka, A., & Panaro, S. (2019). CLIC Decision Support System, deliverable 3.1, version 1.0. Project CLIC (Circular Models Leveraging Investments in Cultural Heritage Adaptive Reuse)
- Groven, K. & Aall, C. (2020). Korleis kan distriktskommunar arbeide med berekraftig utvikling? Vestlandsforskning-notat nr. 3/2020
- Guzmán, P. C., Pereira Roders, A. R. & Colenbrander, B. J. F. (2017). Measuring links between cultural heritage management and sustainable urban development: An overview of global monitoring tools. *Cities*, Volume 60, Part A, February 2017, Pages 192-201
- Haraldseid, T. & Stokke, K. B. (2023). Samarbeid og samstyring for ny bruk av fyrstasjoner og bærekraftig besøksforvaltning: eksempler fra Jærstrendene landskapsvernområde. *Kart og Plan 2023* (3) s. 100-123
- Harfst, J. Sandriester, J. & Fischer, W. (2021). Industrial Heritage Tourism as a Driver of Sustainable Development? A Case Study of Steirische Eisenstrasse (Austria). *Sustainability* 2021, 13, 3857.
<https://doi.org/10.3390/su13073857>
- Haroun, H.-A. A. F., Bakr, A. F. & Hasan, A. E.-S. (2019). Multi-criteria decision making for adaptive reuse of heritage buildings: Aziza Fahmy Palace, Alexandria. *Alexandria Engineering Journal* (2019) 58, 467-478, <https://doi.org/10.1016/j.aej.2019.04.003>
- Herrmann, C. & Trunk, M. A. M. (udatert). Forget Heritage Project. Management Manual. Project supported by the Interreg CENTRAL EUROPE Programme
- ICOMOS Climate Change and Cultural Heritage Working Group. (2019). The Future of Our Pasts: Engaging Cultural Heritage in Climate Action, July 1, 2019. Paris: ICOMOS.
- Iodice, S., Toro, P. D., & Bosone, M. (2020). Circular economy and adaptive reuse of historical buildings: An analysis of the dynamics between real estate and accommodation facilities in the city of naples (italy). *Aestimum*, 2020, 103-124. doi:10.13128/aestim-8476
- Kee, T. & Chau, W. C. (2020). Sustainable adaptive reuse – economic impact of cultural heritage. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 9(2), 165-183.
doi:10.1108/JCHMSD-06-2018-0044

- Krohn, C., Landa-Mata, I., Lindsjö, C., Starup Andersen, A. S., Landa-Mata, I., Uteng, T. P. & Langset Flotve, B. (2023). SKUL. Sosial bæredyktighet i og ved kulturmiljøer. TemaNord 2023:511
- Krohn, C., Dybedal, P., Gundersen, F., Farstad, E., Eikrem, K., Servoll, E. K., Randen, G. (2022a). Hva er kulturminner egentlig verdt? - et forprosjekt. TØI rapport 1902/2022. Oslo: Transportøkonomisk institutt
- Krohn, C., Landa-Mata, I., Haukeland, J. V. & Farstad, E. (2022b). RELOAD - Rurale kulturmiljøer og landskap – vitalisering gjennom bruk. TØI rapport 1910/2022
- Labadi, S., Giliberto, F., Rosetti, I., Shetabi, L., Yildirim, E. (2021). Heritage and the Sustainable Development Goals: Policy Guidance for Heritage and Development Actors. Paris: ICOMOS
- Landa-Mata, I. & Krohn, C. (2022). Incorporating sustainability in cultural heritage reuse processes – Literature review. TOI working document 51935/2022
- Landa-Mata, I., Krohn, C. & Haukeland, J. V. (2022). Incorporating sustainability in cultural heritage reuse processes – Interviews. TOI working document 51936/2022
- Landa-Mata, I., Krohn, C. & Haukeland, J. V. (2023). Incorporating sustainability in cultural heritage reuse processes – Digital workshop. TOI working document 51989/2023
- Landa-Mata, I., Krohn, C. & Haukeland, J. V. (2025). Utforming av digitalt verktøy for å integrere bærekraft i gjenbruk av kulturminner og kulturmiljøer. TOI working document 51990/2025
- Li, Y., Zhao, L., Huang, J. & Law, A. (2021). Research frameworks, methodologies, and assessment methods concerning the adaptive reuse of architectural heritage: a review. Built Heritage 5 (1), 1–19.
- Lillevold, K. & Haarstad, H. (2019). The deep city: cultural heritage as a resource for sustainable local transformation, Local Environment, 24:4, 329-341, DOI: 10.1080/13549839.2019.1567481
- Lundberg, A. K., Bardal, K. G., Vangelsten, B. V., Reinart, M. B., Bjørkan, M. & Richardson, T. (2020). Strekk i laget: en kartlegging av hvordan FNs bærekraftsmål implementeres i regional og kommunal planlegging. Nordlandsforskning and NMBU. NF rapport nr: 7/2020
- Mérai, D., Miah, J., Nasya, B. and Szemzo, H. (2021). 'Open Heritage Policy Brief #02: Collaborative heritage reuse. Enabling strong partnerships'. ICLEI Europe, March 2021
- Mohaddes Khorassani, S., Ferrari, A. M., Pini, M., Settembre Blundo, D., García Muiña, F. E., & García, J. F. (2019). Environmental and social impact assessment of cultural heritage restoration and its application to the uncastillo fortress. International Journal of Life Cycle Assessment, 24(7), 1297-1318. doi:10.1007/s11367-018-1493-1
- Morkūnaitė, Ž., Kalibatas, D., & Kalibatienė, D. (2019). A bibliometric data analysis of multi-criteria decision making methods in heritage buildings. Journal of Civil Engineering and Management, 25(2), 76-99. doi:10.3846/jcem.2019.8315
- Ness, B., Urbel-Piirsalu, E., Anderberg, S., & Olsson, L. (2007). Categorising tools for sustainability assessment. Ecological indicators 60 (2007) 498-508
- Nocca, F. (2017). The Role of Cultural Heritage in Sustainable Development: Multidimensional Indicators as Decision-Making Tool. Sustainability 2017, 9, 1882; doi:10.3390/su9101882
- Norden. (2014). CERCMA Cultural Environment as Resource in Climate Change Mitigation and Adaptation. Nordic Working Papers
- OECD. (2013). Development Results. An Overview of Results Measurement and Management
- Oppio, A. & Dell'Ovo, M. (2021). Cultural heritage preservation and territorial attractiveness: A spatial multidimensional evaluation approach. Chapter in P. Pileri and R. Moscarelli (eds.), Cycling &

Walking for Regional Development, Research for Development, https://doi.org/10.1007/978-3-030-44003-9_9

Perello, M., Avagnina, B., & López Murcia, J. (2018). D3.1 - Guidelines for stakeholders' identification and engagement within the RHHs

Pintossi, N., Kaya, D. I. & Pereira Roders, A. (2021a). Assessing Cultural Heritage Adaptive Reuse Practices: Multi-Scale Challenges and Solutions in Rijeka. *Sustainability* 2021, 13, 3603. <https://doi.org/10.3390/su13073603>

Pintossi, N., Kaya, D. I. & Pereira Roders, A. (2021b). Identifying Challenges and Solutions in Cultural Heritage Adaptive Reuse through the Historic Urban Landscape Approach in Amsterdam. *Sustainability* 2021, 13, 5547. <https://doi.org/10.3390/su13105547>

RA. (2022). Engasjement - befolkningsundersøkelser om kulturmiljø. Riksantikvaren 29.08.2022

Radosavljević, U., Dordević, A., Lalović, K., Živković, J. & Dukanović, Z. (2019). Nodes and networks: The generative role of cultural heritage for urban revival in kikinda. *Sustainability (Switzerland)*, 11(9) doi:10.3390/su11092509

Redden, R., & Crawford, R. H. (2021). Valuing the environmental performance of historic buildings. *Australasian Journal of Environmental Management*, 28(1), 59-71

Reed, M. S., Fraser, E. D. G. & Dougill, A. J. (2006). An adaptive learning process for developing and applying sustainability indicators with local communities. *Ecological Economics* 59 (2006) 406-418

Saaty, R. W. (1987). The analytic hierarchy process - what it is and how it is used. *Mathl. Modelling*, Vol. 9, No. 3-5, pp. 161-176

Salerno, E. (2020). Identifying Value-Increasing Actions for Cultural Heritage Assets through Sensitivity Analysis of Multicriteria Evaluation Results. *Sustainability* 2020, 12, 9238; doi:10.3390/su12219238

Stanojević, A. D., Milošević, M. R., Milošević, D. M., AJ. Turnšek, B., & Lj. Jevremović, L. (2021). Developing multi-criteria model for the protection of built heritage from the aspect of energy retrofitting. *Energy and Buildings*, 250 doi:10.1016/j.enbuild.2021.111285

Stokke, K. B., Lykkja, H., Hansen, A. H., Haukeland, J. V., Saglie, I.-L. & Clemetsen, M. (2023). Bærekraftig og bruksretta besøksforvaltning - erfaringer fra kommunal planlegging i Nordland. *Plan Tidsskrift for samfunnsplanlegging, regional- og byutvikling* 2023 (4) s. 38-47

Storrank, B. (2017). Unlocking regional potentials. Nordic experiences of natural and cultural heritage as a resource in sustainable regional development. *TemaNord* 2017:521. Nordic Council of Ministers 2017

Torrieri, F., Fumo, M., Sarnataro, M. & Ausiello, G. (2019). An Integrated Decision Support System for the Sustainable Reuse of the Former Monastery of "Ritiro del Carmine" in Campania Region, *Sustainability* 2019, 11, 5244; doi:10.3390/su11195244

Tu, H.-M. (2020). The Attractiveness of Adaptive Heritage Reuse: A Theoretical Framework. *Sustainability* 2020, 12, 2372; doi:10.3390/su12062372

Tvedt, G., Holm, A., Hanssen, G. S. & Martinsen, H. K. (2024). Kulturmiljø som innsatsfaktor i lokal og regional utvikling. En modell for bevaring og utvikling. *NIBR-rapport* 2024:2

Vardopoulos, I. (2019). Critical sustainable development factors in the adaptive reuse of urban industrial buildings. A fuzzy DEMATEL approach. *Sustainable Cities and Society*, 50 doi:10.1016/j.scs.2019.101684

Vehbi, B. O., Gunce, K. & Iranmanesh, A. (2021). Multi-Criteria Assessment for Defining Compatible New Use: Old Administrative Hospital, Kyrenia, Cyprus. Sustainability 2021, 13, 1922.
<https://doi.org/10.3390/su13041922>

Vedlegg

V 1. Eksempel på invitasjon sendt til samarbeidspartnere

Hei, XXX.

nå er det første utkastet til RUVIVAL veilederen endelig ferdig, og vi ønsker gjerne dine innspill og kommentarer før den formidles og testes videre utenfor RUVIVAL samarbeidsgruppe.

Den digitale veilederen finner du her: XXX. **Vennligst ikke formidle denne lenken videre utenfor RUVIVAL samarbeidsgruppen**, ettersom den fortsatt er under utvikling. Lenken er ikke søkbar på nettet.

Vi ønsker innspill og kommentarer på følgende punkter før påskeferien:

- Hva synes du om introduksjonen til veilederen (første side)? Kommer det tydelig fram at veilederen er rettet mot mange ulike brukere? Vekker den interessen for å navigere videre?
- Hva synes du om strukturen i veilederen? Synes du nettsiden er lett å navigere i for å finne informasjon?
- Hva synes du om innholdet generelt? Er det noe du savner? Er det noe som du synes er overflødig?
- Hva synes du om følgende avsnitter spesielt?
 - «Begrepsavklaring» (under Hvordan gjenbruke/Forberedelse): Er det andre begreper og/eller eksempler som vi burde ha med her?
 - «Sikre finansiering» (under Hvordan gjenbruke/Gjennomføring): Er det andre finansieringsmuligheter vi burde nevne?
 - «Underveisevaluering» (under Hvordan gjenbruke/Gjennomføring): Er det noe du savner i dette avsnitt?
 - «Indikatorer» (under Hvordan gjenbruke/Evaluering): Hva tenker du om dette avsnitt og valg av indikatorer?
 - «Formidling» (under Hvordan gjenbruke/Evaluering): Kjenner du til noen eksempler der man har lyktes med å formidle gjenbruk av kulturminner? Er det for eksempel relevant å inkludere her eksempelsamling fra dere eller cases formidlet i nettsiden til Kulturminnefondet?
 - «Kompetanseoverføring» (under Hvordan gjenbruke/Evaluering): Har dere noen forslag (mal, dokumenter) som kan brukes for å sikre kompetanseoverføring?
- Har du bilder vi kan bruke i veilederen?

Det er fint om kommentarer og innspill er så konkrete som mulig og innarbeides i arbeidsdokumentet som ligger ved. Med unntak av «front page» har hvert avsnitt i den digitale veilederen et eget kapittel i arbeidsdokumentet, og teksten som står i den digitale veilederen skal være det samme som teksten i blå skrift i arbeidsdokumentet. Spor gjerne endringer. Mer generelle kommentarer og innspill kan gjerne sendes til ruvival@toi.no eller skrives inn under kapittel 4 i arbeidsdokumentet. Arbeidsdokumentet skal heller ikke formidles utenfor RUVIVAL samarbeidsgruppen.

XXX vil følge opp på telefon om 1-2 ukers tid, men ta gjerne kontakt med henne (e-post, telefon) eller meg (e-post, telefon) om det er noe du lurer på allerede nå.

Takk for at dere bidrar til denne veilederen!

V 2. Invitasjon til å teste veilederen

Hei, XXX.

Vi i RUVIVAL-prosjektet har nå utviklet en digital veileder for 'Gjenbruk av Kulturmiljøer' som vi gjerne vil dele med dere.

RUVIVAL står for 'Rural Vitalization through Various Adaptations of cultural heritage and Landscapes' og er et samarbeidprosjekt mellom flere forskningsmiljøer og praktikere som ledes av Transportøkonomisk institutt av forskningsgruppa 'Regional Utvikling og Reiseliv'.

Formålet med prosjektet er å levere kunnskap og verktøy som bidrar til å støtte de tre kulturmiljøpolitiske målene i den siste stortingsmeldingen. Veilederen er ett av disse verktøyene og har to formål: a) å motivere til gjenbruk (hvorfor gjenbruke) og b) veilede gjenbruksprosesser (hvordan gjenbruke). Tanken med veilederen er å senke terskelen for å igangsette gjenbruksprosesser som bidrar til både å bevare kulturminner og kulturmiljøer gjennom bruk, og tilfredsstille lokale behov og utfordringer, og dermed bidrar til lokal samfunnsutvikling. Prosjektet har fokus på bygdesamfunn i Norge og er basert på fire studieområder.

Dere kan lese mer om studieområdene, prosjektet og samarbeidspartnere her:
<https://www.toi.no/ruvival/>

Og dette er lenken til den digitale veilederen: XXX.

Veilederen er fortsatt under utvikling, så jeg ber dere om å ikke distribuere den utenfor deres organisasjon. Men vi deler gjerne lenken til veilederen med andre som dere tenker kan ha interesse i å bruke og teste den. I så fall, send oss gjerne kontaktopplysninger til disse.

Vi ser for oss at veilederen nå bør brukes og testes i reelle problemstillinger vedrørende gjenbruk av kulturminner og -miljøer. Formål med testing er å samle inn opplevelse og erfaringer og bruke disse for å videreutvikle veilederen. Problemstillinger kan for eksempel være situasjoner der man ønsker å finne ut hva et kulturminne som ikke lenger er i bruk kan brukes til, hvem som bør involveres i en slik beslutning (og hvordan dette kan gjøres), men også lete etter finansieringsmuligheter og kunnskapsressurser, la seg inspirere og/eller evaluere hvordan gjenbruk av kulturminner har bidratt/bidrar til aspekter som er viktig for bærekraft utvikling.

Har dere noen prosjekter og/eller problemstillinger dere kan bruke veilederen på? I så fall hadde vi satt pris på om dere kan teste hvordan veilederen fungerer, og at dette gjerne skjer før november, slik at vi har tid til å følge opp kommentarer og innspill før RUVIVAL-prosjektet avsluttes i april 2025. Hvis dere ikke har noen prosjekter og/eller problemstillinger å bruke veilederen på, hadde vi likevel satt pris på om dere kan klikke og lese gjennom den digitale veilederen og dele med oss hva dere synes om både struktur og innhold i veilederen.

Vi håper at dere har anledning til å bidra i dette arbeidet. Hvis dere ønsker mer informasjon om veilederen og prosjektet, kan vi gjerne ta en prat over telefon, Teams eller lignende. Jeg kan også gjerne presentere veilederen i et digitalt møte for dere, eventuelt også for deres kollegaer, hvis dere ønsker det.

Med vennlig hilsen,